305 10

Rafael
ARAMIAN

RAFAEL ARAMIAN (n. 29 noiembrie 1921 la Vagharşapat — astăzi Ecimiaţin) este unul dintre numele reprezentative ale prozei contemporane din Armenia Sovietică. Debutează în 1954, cu romanul „Fraţii Rubinian", căruia îi urmează volumele de povestiri „Cai neînşeuaţi" (1963), „O minune!" (1969), „Sub zidurile oraşului mort" (1970), „Povestiri despre cartierul vostru" (1973), romanul „Oraşul" (1976) şi culegerea antologică de nuvele şi povestiri „Ploaie cu soare" (1977). Este membru în Consiliul de conducere al Uniunii Scriitorilor din R.S.S. Armeană, în colegiul de redacţie al revistei „Grakan tert" (organul Uniunii Scriitorilor), precum şi în Comitetul de conducere al Asociaţiei de prietenie armeano-române.

Sub zidurile oraşului mort

EDITURA UNIVERS
GLOBUS

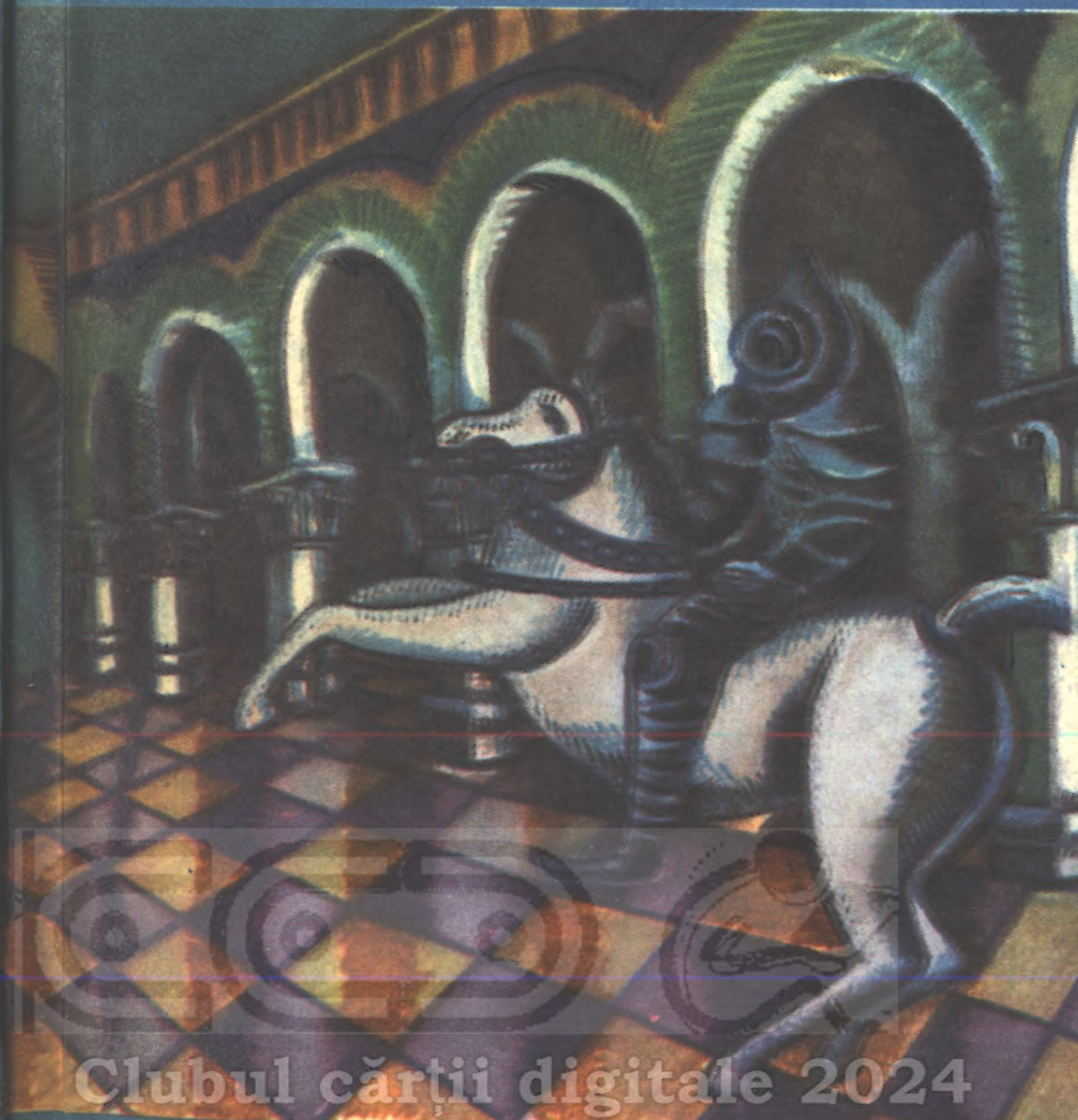
Lei 6

SUB ZIDURILE ORAŞULUI MORT RAFAEL ARAMIAN

1978

RAFAEL ARAMIAN

SUB ZIDURILE ORAŞULUI MORT

Colecţia GLOBUS / Editura Univers

COPERTA COLECȚIEI DE ION STATE
Grafica: Viorel Popescu. Ilustrația: Ileana Bratu

ՌԱՖԱՅԵԼ ԱՐԱՄՅԱՆ
Մեռած քաղաքի պարիսպների տակ
«Հայաստան» հրատարակչություն
ԵՐԵՎԱՆ 1970

GLOBUS

Rafael
ARAMIAN

Sub zidurile orașului mort

Traducere de
Sergiu Selian

EDITURA UNIVERS
București

1978

NABUCODONOSOR

NABUCODONOSOR

Eu nu cunosc istoria lumii antice și îi invidiez pe cei care o studiază. Cunosc, în schimb, ceva ignorat de toți aceștia : un nume care, cînd îmi vine în minte, mă poartă înapoi la vremurile vechi. Istoricii știu, desigur, multe alte nume, dar al meu e magic, mă duce în adîncul veacurilor, pe cînd ale lor nu-i duc pe ei nicăieri.

Așa zic eu și chiar așa și este, pentru că am observat de multe ori că istoricii, atunci cînd vorbesc despre antichitate, nu simt nici un fior, iar numele știut de mine mă înfioară și răspîndește în jurul meu aromă de piatră veche.

Este un nume deosebit, el trebuie parcă să fie rostit de voci de baritoni și bași. Dacă nu credeți, fiți atenți, ascultați bine, acum am să-l pronunț :

Nabucodonosor.

E ciudat, nu ? Astăzi, nu mai există asemenea nume bas-baritonale.

Odată, eram singur acasă și meditam la toate acestea, cînd tocmai a sunat soneria. Era băiatul vecinului. Venea adesea pe la mine.

— Bună ziua.

Am aşteptat cu teamă să rostească numele meu, care e format din sunete şuierătoare, de parcă ar fluiera sirenele maşinilor de salvare şi de pompieri. Cît timp nu aflasem de numele *Nabucodonosor*, ajuns la noi din timpuri străvechi, al meu era suportabil, dar mai apoi, de fiecare dată, ascultam cu frică numele meu compus din şuierătoare ce-mi spărgeau urechile. Băiatul vecinului nu mi-a pronunţat numele, ci a scos de sub braţ manualul de istorie antică, spunîndu-mi :

— Nu înţeleg nimic din lecţia asta. Mama vă roagă să m-ajutaţi.

Vecinii au despre mine o părere foarte bună, care mă încîntă. Vorbele băiatului m-au umplut de mîndrie, şi eu l-am întrebat :

— Cînd citeşti lecţia, numele pe care le întîlneşti nu-ţi spun nimic ?

Băiatul s-a gîndit, apoi mi-a răspuns :

— Numele nu le ţin minte.

— Nimic mai uşor ! Uite, în cartea ta, trebuie să se găsească numele ăsta, te rog fii atent şi încearcă să ţi-l aminteşti.

Am tras adînc aer în piept şi, cu o voce puternică, răsunătoare, am strigat :

— *Nabucodonosor !*

Băiatul mă privea nedumerit. Nu înţelegea ce vrea să însemne asta, dar eu îi sării imediat în ajutor, aşa cum mă rugase mama lui :

— Ai mers vreodată, pe stradă, după o fanfară ?

— Desigur.

— Atunci, ai să-nţelegi. Este un nume deosebit, el trebuie parcă să fie rostit de baritoni şi başi.

Băiatul s-a înveselit, a rîs şi a repetat :

— *Nabucodonosor, Nabucodonosor, Nabucodonosor !*

— Nabucodonosor ăsta a fost un rege, nu ştiu în ce timpuri şi în ce ţară a domnit, dar nu contează — mi-am început eu lecţia. Important este că e un nume deosebit. Cînd îl rosteşti de mai multe ori, ţi se pare că te întorci cu mii de ani în urmă, pe vremea regelui Nabucodonosor.

În timp ce spuneam toate acestea, mă întrebam cu groază de ce trebuie să întipăresc numele unui rege mort, din vechime, în mintea băiatului.

Dar el mă ascultase cu atenţie şi-mi spuse :

— Aşa este.

Apoi, repetă din nou de cîteva ori numele acela, ajuns la noi din vremuri de demult, iar eu am observat că părul lui se zbîrlea, ca şi al meu, şi ochii i se măreau de spaimă, ca şi ai mei.

Închizînd manualul, băiatul mi-a mulţumit şi a plecat.

În ziua aceea, am fost bucuros : în sfîrşit, găsisem pe cineva pe care îl învăţasem să se apropie de istoria lumii antice şi, repetînd un nume magic, să se întoarcă în străfundul secolelor.

Au trecut luni, a sosit vacanţa şcolară. Într-o zi, mă întorceam obosit şi îngîndurat de la serviciu, cînd, în holul blocului în care locuiesc, mă întîlnii cu vecina mea.

— Bună ziua, am salutat-o eu, aşa cum şade bine unui bărbat politicos.

Dar ea m-a privit încruntată şi a mormăit, da, da, a mormăit :

— Nabucodonosor.

N-am înţeles de ce era aşa de supărată, apoi m-am mirat că şi vecina mea cunoaşte numele acesta vechi. Uitasem că, în urmă cu cîteva luni, fiul ei luase lecţii de istorie de la mine, iar acum stăteam încurcat şi nu puteam pricepe motivul supărării.

Rămăsesem aşa, încremenit, în holul blocului, cînd, pe scări, apăru soţul vecinei. Se grăbea, pesemne, să-şi ajungă din urmă soţia, ca să meargă împreună cu ea. M-am pregătit să-l salut, dar el mi-o luă înainte şi mormăi, mai supărat decît nevastă-sa :

— Nabucodonosor.

Ei, poftim, de ce, în loc să mă salute, amîndoi mormăie, şi de unde cunosc ei numele acesta bas-baritonal, la a cărui rostire eşti purtat, fără să vrei, în adîncul timpurilor ? Frămîntîndu-mă astfel şi privind lung în urma celor doi, am urcat încet treptele. Am încercat să-mi amintesc dacă nu cumva le povestisem ceva, dar n-am reuşit.

Pe palierul nostru, l-am întîlnit pe băiatul vecinilor, care stătea în faţa uşii mele şi mă aştepta.

— Bună ziua.

Mi-am astupat urechile, ca să nu-mi aud numele plin de sunete şuierătoare, şi am zîmbit.

— Bună ziua, Nabucodonosor, am spus, uitînd că pe băiat îl cheamă altfel, dar vinovaţi erau părinţii lui, ei îmi amintiseră numele şi, probabil, de aceea l-am confundat pe băiat cu regele din antichitate.

Băiatul nu s-a simţit jignit.

— Din cauza lui Nabucodonosor ăsta, a zis el, am luat un doi la istorie.

— Ah ! am exclamat, abia acum dîndu-mi seama de ce mama şi tatăl lui, în loc să-mi dea bună ziua, mi-au mormăit, pe rînd. Şi pe urmă ?

— Pe urmă nimic, am luat doi, şi gata ! Dar ei nu ştiu că, rostind numele ăsta, eu pot să mă întorc în străfundul vremurilor !

— Asta e bine, e foarte bine ! i-am spus bucuros, uitînd că, puţin mai înainte, părinţii săi încercaseră să mă jignească, zic că încercaseră, fiindcă eu nu mă supărasem, ci doar fusesem nedumerit.

Eram de-acum la mine, tolănit într-un fotoliu, cînd deodată îmi veni ideea că eu şi băiatul vecinului, deşi nu cunoaştem istoria antică, ştim totuşi ceva, un nume care ne poartă în adîncul veacurilor înmiresmate de aroma pietrelor.

Este un nume deosebit, el trebuie parcă să fie rostit de voci de baritoni şi başi. Dacă nu credeţi, fiţi atenţi, ascultaţi bine, acum am să-l repet :

Nabu-codo-nosor.

POVESTE DESPRE CÎINELE CU PANTALONAŞI

Ale !...

Închid ochii. Circul copilăriei se reînsufleţeşte în strigătul acesta.

Ale !...

Picioarele mi se micşorează, nu mai ajung la podea. Pantalonii mi s-au scurtat, abia îmi acoperă genunchii şi, în buzunare, în locul biletelor spălăcite, se ciocnesc pietricele de mare colorate. Rotiţele ceasurilor stricate învîrtesc timpul înapoi. Trompetele răsună din colţurile îndepărtate ale memoriei, deşteptîndu-şi glasurile amuţite. Inima mi se caţără în copac. Mirosul de rumeguş, de cai şi de alte animale mă învăluie.

Cînd trompetele au tăcut, omul copilăriei mele, îmbrăcat ca o coţofană, în cămaşă albă şi frac cu coada neagră, apare din nou în mijlocul arenei. Îşi flutură mîinile în semn de salut, spre mulţime, spune ceva şi dispare.

Ale !...

Fata cu părul de in, cocoţată pe semiluna din înălţimea cupolei, coboară în arenă ; apoi, apar acrobaţii în costume din solzi aurii şi fire de argint, şi cel mai grozav e băiatul pieptănat cu cărare la mijloc, pe care-l invidiem şi-l visăm. După spectacol, încercăm să facem tumbe în aer, să mergem în mîini, ca el, dar nu reuşim. Acum, el face sărituri neobişnuite, zîmbeşte tuturor şi strigă cu voce sonoră :

— Ale !...

Cît p-aci să strig şi eu, dar, din moment ce nu pot să mă rostogolesc în aer, să stau în mîini şi să-mi scarpin un picior cu celălalt, tac. Tac şi îmi zic că băiatul acela cu pieptănătură frumoasă trebuie să fie ireal : el nu poate să se joace cu mingea, ca noi, să spargă capete, să meargă la furat pepeni. Astea sînt adevăratele bucurii, de aceea dintr-o dată încep să-l compătimesc pe băiatul cu pieptănătură frumoasă.

Sub cupola circului, se caţără un grup de zburători. Pantalonii unuia dintre ei cad în timpul zborului şi toată lumea face haz. Orchestra cîntă o melodie nouă, trompetele răsună iar, şi caii cu îmbrăcăminte în pătrăţele, ca tabla de şah, fac înconjurul arenei. Apoi, intră cîinii cu pantalonaşi. Stînd pe labele dinapoi, latră de cîte ori indică numerele care le sînt arătate, dansează şi, chiar în clipa aceea, eu îmi pun în gînd să fur un cîine de circ. „Ascund cîinele, îmi zic în sinea mea, şi îi uimesc pe toţi. El are să înmulţească, să împartă, lătrînd, iar eu, care iau mereu doi la aritmetică, am să capăt deodată note mari. Învăţătorul n-o să ghicească deloc că socoteşte cîinele.“ Astfel mă gîndesc, şi îmi văd gîndul aievea. Sînt la şcoală, scos la lecţie, cîinele îmi latră tabla înmulţirii şi a împărţirii, eu repet iute şi mă întorc la locul meu. Pe urmă, pun la cale alte isprăvi, iar cîinele e nedespărţit de mine. El e apărătorul meu, spaima şi teroarea duşmanilor mei. Duce şi aduce scrisori, rupe cămaşa mereu nouă şi curată a

băiatului care locuiește în colțul străzii noastre și îi fugărește pisica.

Ale !...

Ies din arenă cîinii cu pantalonași, iar în locul lor apar clovni cu măști de cîini, lătrînd unii la alții. Nu mă interesează toate astea. Fac planuri cum să fur un cîine și mă opresc la cel care-i cel mai puțin realizabil, dar care mie mi se pare simplu : mă împrietenesc cu băiatul de la circ, îl invit pe strada noastră, să joace mingea cu noi ; el ia parte la bătăile noastre, vine cu noi la furat pepeni și, în semn de prietenie, îmi dăruiește un cîine.

Întors acasă de la circ, le spun prietenilor mei de furatul cîinelui. Promit fiecăruia cîte un cîine și, dacă nu reușim să furăm decît unul, acela are să fie al tuturor, fiecare pe rînd o să-l îngrijească și o să-l hrănească. Băieții din cartier sînt de acord. Într-o bună zi, luînd cîte ceva de mîncare de-acasă, mergem cu toții la circ. În spatele circului, se află vagoanele în care locuiesc oamenii. Chiar aici îi vedem pe cîini, lăsați liberi afară. Fără pantalonași, ei par goi și urîți. Cu toate că sîntem obișnuiți cu cîinii de curte din cartierul nostru, ne simțim stingheri și, lipiți de zăbrelele de fier ale gardului, în loc să strigăm nume de cîini, îi chemăm prin exclamații și le aruncăm bucăți de cîrnați prăjiți. Sîntem uimiți : cîinii de circ ne înhață mîncarea din mîini, se reped unii la alții, se încaieră, se mușcă. Unul dintre noi reușește să tragă un cîine prin gard. Iau în brațe cățelul mic, cu alunițe negre, și alerg spre casă. Din ziua aceea, vreme îndelungată

nu m-am arătat prin preajma circului, pînă cînd circul a plecat și, în locul lui, a venit altul — cu lei și elefanți.

Tata îmi cere lămuriri :

— Ce cîine ai adus ? Mama zice că doarme în pat.

— Du-l undeva departe și lasă-l ! N-avem nici bogății, ca să ne apere, și nici timp de el, intervine mama, iar cîinele de circ o privește și, parcă înțelegînd, scheaună rugător.

— E cuminte, să rămînă, hotărăște tata.

— Sigur, ce-ți pasă, doar nu speli tu și toată truda mea nu prețuiește nimic pentru tine, dealtfel cînd a prețuit vreodată ?

— Iar începi ?

— Încep, dar ce folos ! ?

— Ce vrei, să aruncăm cîinele în stradă, pe frigul ăsta ?

— Duceți-l unde vreți ! încheie mama.

Mi se umplu ochii de lacrimi, iar cîinele de circ latră ba la mama, ba la tata, se uită la mine, apoi, deodată, se apropie de mama și-i linge mîinile, iar mama, care mai adineauri era neînduplecată, se duce în balcon și umple cu bucăți de carne o farfurioară.

— Cîine, ei, cîine, vino-ncoace, mănîncă și culcă-te în colțul camerei, aranjează mama. Ea nu dă niciodată nume cîinilor, le spune pur și simplu „cîine".

Cîinele de circ trăiește ani de zile la noi, face pui pe care îi împart băieților din cartier. A uitat să stea pe labele dinapoi și nu mai știe să latre numerele care-i sînt arătate. Dar, cînd îl îmbrac cu pantalonașii, se întristează,

își amintește, pesemne, de circ și încearcă să-i scoată cu dinții. Îl ducem cu noi la țară, unde cîinii, văzîndu-l atît de mic, îl cred pui și nu se apropie. El mîrîie bătrînește și merge spre livadă, cu capul plecat, iar într-o bună zi, cîinii din sat se dumiresc că nu e pui.

Odată, cîinele de circ se îmbolnăvi, labele dinapoi îi slăbiră și nu mai putea merge. Mama, care voia mereu să-l dea afară din casă, acum îl îngrijește, îl hrănește și vorbește cu el :

— Cîine, ei, cîine, ce ți s-a întîmplat, de ce ai îmbătrînit așa, deodată ?

Lui i-e frig, tremură, îl acoperim cu cîrpe, și el, parcă amintindu-și de ceva, probabil de timpurile în care purta pantalonași, cu dinții aruncă de pe el cîrpele, tremurînd din nou. Într-o zi ploioasă, pe cînd eram la școală, cîinele meu muri și tata îl îngropă. Cînd m-am întors de la școală și am aflat vestea cea tristă, am plîns.

Ale !...

Am venit la circ cu micuțul Aramic. Cîinii cu pantalonași se plimbă prin arenă, pe picioarele dinapoi. Aramic strigă înveselit și mă roagă să-i cumpăr un cîine de circ, iar eu, amintindu-mi de copilărie, cînd furasem un cîine, vorbesc în sinea mea :

„Cîine, ei, cîine, de ce ai îmbătrînit așa de repede ? Mai puteai trăi, să fi îmbătrînit odată cu mine, să te fi culcat la picioarele mele și să mă fi privit cum scriu o poveste despre tine."

Ale !...

Cîinii cu pantalonași ies din arenă, vin clovnii cu măști de cîini și latră unii la alții, dar nici pe mine și nici pe Aramic nu ne interesează. Circul copilăriei mele s-a sfîrșit, al lui abia începe. Glasurile trompetelor se sting și amuțesc în amintirea mea, iar în inima lui se amplifică, se întăresc. Și, cînd ieșim de la circ, mînă în mînă, Aramic mă roagă din nou :

— Cumpără-mi un cîine de la circ, am să-l îngrijesc, am să-l iubesc !

Și iarăși mă trezesc vorbind singur : „Cîine, ei, cîine, de ce ai îmbătrînit așa de repede, de ce viața ta a fost mai scurtă decît a mea și am mai putut avea alți cîini ? Iartă-mă, cîinele meu." Așa vorbesc și-mi amintesc de ceilalți cîini, pe care i-am păstrat pînă la bătrînețea lor. Ei merg în șir în amintirile mele, se depărtează în anii care au trecut. După ei aleargă copilăria mea și, dintr-o dată, strîng mîna lui Aramic, de parcă aș vrea să țin copilăria pierdută. Iar Aramic îmi spune, grăbind cuvintele :

— Cumpără-mi un cîine, un cîine de circ, un cîine cu pantalonași, care să nu arate ca ceilalți !

DE CE ÎȘI RIDICĂ URECHEA CÎINELE

Pe cîmpia umbrită, alerga un cîine. Norul care umbrea cîmpia era mic, și cîinele ajunse, în scurtă vreme, pe cîmpia însorită. Acolo, se opri o clipă, adulmecă aerul și, bucuros, își

flutură coada ca un deget spre nor. Apoi, își ridică o ureche, de parcă ar fi vrut să se scarpine în cap, zîmbi, își înfundă nasul umed în pămînt și, cînd simți miros de soare, hotărî că acolo e îngropat soarele. Și, cum nu fusese niciodată cîine de trupă, ci era un simplu cîine de curte, începu să sape pămîntul, fără a observa că își sapă propria umbră.

În vremea asta, dinspre cîmpia însorită, venea, spre cîmpia umbrită, un bou, care pesemne n-avea nici o treabă și de aceea era curios și vorbăreț, altfel cine a mai văzut bou, venind de la muncă sau ducîndu-se într-acolo, să se oprească și să vorbească așa :

— Respectele mele, preastimate cîine. Ce s-a întîmplat, nu cumva cauți ceva ? O vorbă veche, foarte veche, spune că cine caută găsește.

Cîinele, pe care îl enervau boii fără nici o treabă, încercă să scurteze discuția :

— Scot soarele de sub pămînt.

— Tiii, exclamă semnificativ boul, va să zică asta este ! Mare lucru, foarte important și foarte mare, însă...

Îl privi lung pe cîine și continuă :

— Însă, în loc să sapi pămîntul însorit, tu, dragul meu, sapi pămîntul umbrit !

Cîinele se uită la umbra sa, întinsă sub labe, și, roșu de furie, se învîrti în jurul său, se învîrti atît de repede, încît vîrful cozii îi atinse nasul. Umbra îi rămînea, însă, sub labe. Deznădăjduit, cîinele se așeză și își ridică o ureche, de parcă s-ar fi pregătit să se scarpine în cap. Pe cîmpia însorită, se odihnea, pe o piatră, un vultur. Jumătate adormit, jumătate treaz, el văzuse cele întîmplate și zise :

— Ei, cîine, soarele nu-i acolo, e pe cer, și, dacă te-ai hotărît să ajungi la el săpînd, atunci trebuie să sapi în sus, uite așa.

Și frămîntă aerul cu aripile, iar aerul se prăbuși peste capetele cîinelui și boului.

Boul spuse :

— E imposibil, tot săpînd invers o să rămînem sub bucăți de cer. O știu foarte bine, doar toată viața am săpat. Și apoi, chiar în primăvara asta, eu și stăpînul meu am arat cîmpia, am ascuns soarele sub brazde. Puțin mai înainte, eu mîncam soare, soare crud, abia răsărit. Nu crezi ? Privește ! și boul scoase limba lui verde.

Cîinele era complet dezorientat și nu mai știa dacă soarele e pe cer, sub pămînt sau pe pămînt, și zise :

— Poftim de-nțelege : cînd te uiți în sus, soarele e pe cer ; cînd adulmeci, e întins pe cîmpie ; iar cînd vrei să-l guști, e sub pămînt.

Boul care n-avea nici o treabă nu era obișnuit să gîndească, de aceea spuse :

— Nu știu, nu înțeleg, eu am plecat.

Și trecu agale dinspre cîmpia însorită spre cîmpia umbrită.

Iar cîinele rămase pe cîmpia însorită și, adunîndu-și gîndurile, își ridică o ureche, să se scarpine în cap.

DESPRE BĂIATUL CARE NU AUZEA ȘI URECHILE ÎMPRUMUTATE

Orice îi spuneau, nu auzea ; îl chemau acasă din curte, nu venea ; îi spuneau să învețe, nu învăța. Și atunci, părinții s-au gîndit că e surd și s-au dus la elefant, rugîndu-l :

— Elefantule, băiatul nostru nu aude, dă-i urechile tale, să audă.

— I le dau, spuse elefantul, dar cu o condiție : să-i dați puiului meu urechile voastre. Nici el nu aude, cu toate că are urechi ca ale mele. Îl chem, îl tot chem, dar el nu vine de pe malul apei.

Părinții băiatului au reflectat : „Merită să luăm cu împrumut niște urechi sub greutatea cărora băiatul n-o să se poată juca și poate nici n-o să ne audă ?“ L-au salutat pe elefant și s-au dus la gazelă :

— Gazelă dragă, băiatul nostru nu aude, dă-i urechile tale, să audă orice sunet, cînd îl chemăm din curte să vină să-și învețe lecțiile.

S-a gîndit gazela și a răspuns :

— Ce vă trebuie urechile mele ? Ele aud alte lucruri : urletul lupului, mormăitul ursului, iarba strivită sub labele leopardului. Dacă-i dau băiatului vostru urechile mele, el o să se transforme în gazelă și o să audă lucruri care nu-i trebuiesc, dar n-o să audă lucruri care-i sînt de trebuință, cum ar fi... Gazela se gîndi o clipă și, pentru că nu fusese la școală, nu reuși să dea un exemplu de obiect, ci adăugă : taina socotitului.

S-au sfătuit îndelung părinții băiatului care nu auzea, au cugetat îndelung, apoi i-au mulțumit gazelei și s-au dus la măgar :

— Măgărușule, dă-i băiatului nostru urechile tale lungi, că nu ne aude.

Măgarul, care păștea pe cîmp, i-a privit mirat pe oaspeții aceia ciudați și, zîmbind pe sub mustăți, a spus :

— Mulți au venit și mi-au luat urechile, dar pe urmă le-a părut rău, ca și cum urechile mele erau de vină că ei nu înțeleg cele auzite. Însă mai sînt și alții, care au rămas mulțumiți. Ce pot să spun, e dorința voastră, luați-le și, dacă vi se par potrivite, păstrați-le.

Părinții băiatului care nu auzea și-au amintit de o sumedenie de cunoscuți care aveau urechi de măgar și n-o duceau rău, dar și-au amintit și vorba de batjocură a copiilor „doarme în urechea măgarului“ * și, mulțumind, s-au dus la bursucul cel înțelept :

— Bursucule, dă-i băiatului nostru urechile tale, că nu ne aude.

— La ce i-ar folosi urechile mele ? Vă dau un sfat bun : în loc să căutați urechi, duceți-vă și cercetați, s-ar putea ca în urechile băiatului vostru să fi rămas bucăți de vată ; scoateți-le, și el va auzi tot.

Părinții băiatului care nu auzea au ascultat de sfatul bursucului înțelept, s-au dus și l-au luat acasă, din curte, pe băiat, i-au controlat urechile, dar n-au găsit bucăți de vată, ci au

* Proverb popular armenesc, semnificînd nepriceperea, ignoranța (N. tr.).

descoperit că zgomotul și praful din curte îi slăbiseră mult auzul. I-au spălat urechile, i le-au curățat și — știți ? — deodată, băiatul a început să audă lucruri ciudate. În ziua aceea, cînd s-a întors de la școală, el le-a povestit părinților săi cele aflate de la învățătoare : despre elefanții de pe malurile apelor, despre gazelele care trăiesc pe vîrfurile stîncilor, despre burSucii care dorm sub pămînt, și a zis că toate acestea îl interesează foarte mult.

Așa s-a terminat povestea băiatului care nu auzea.

PLEC ÎN MUNȚI

În munți, cîinii parcă au înfulecat nori de primăvară, purtători de furtuni : latră mînioși, cu ecouri de tunet, cînd pornesc dimineața devreme cu turmele și apoi cînd se întorc, spre seară. De cum se lasă întunericul, se culcă lîngă țarcuri, cu capetele lor mari, ca niște ardei, rezemate pe labe, și, pe jumătate adormiți, păzesc oile. Iarba de pe pășuni e scurtă și deasă, furnicile îi împing rădăcinile într-o parte cu umerii, croindu-și drum.

Mai jos de culmile înzăpezite, iarba de pe coaste e înaltă și înflorită, iar zumzetul monoton al albinelor și al muștelor pare un văl des, încît poți cerne prin el lumina.

Pe munte, pînă și vocea mea e schimbată. Strig ca păstorii : hei ! hei ! Chemarea zboară prin văi, din stîncă în stîncă, și, ca și cum aș

fi înfulecat nori de primăvară, purtători de furtuni, vorbele mele se dezlănțuie bubuind. Pe munte, nu se poate șopti la ureche, nu există secrete și nimeni nu clevetește ; noaptea, stelele sînt atît de dese, încît cerul pare o sită cu ochiuri din stele, iar norii sînt atît de aproape, că-i poți aduna cu mîna, să-i atîrni de bărbie și să arăți ca un moș cu barbă albă. Credeți că născocesc toate astea, că spun povești ? Mi-am atîrnat de bărbie un nor, am tunat în loc să vorbesc, m-am dus cu oile la pășune și m-am întors cu ele, am ascultat lătratul cîinilor și am strigat împreună cu păstorii : hei ! hei ! Abia după ce am fost în munți, l-am înțeles pe Davit din Sasun *. N-o să mă credeți : am urcat de multe ori cu ceața pe umăr, alături de oi, pînă la hotarele zăpezilor, și cine știe cîți iepuri, cîte vulpi și alte animale am mînat în sus împreună cu turma, așa cum făcea Davit din Sasun.

Odată, cînd duceam animalele să înnopteze, cîinii au lătrat neliniștiți și, din mijlocul turmei, au fugit iepuri, vulpi, apoi... Dacă nu credeți, nu vă mai povestesc. Pesemne, din cauza asta cei din Sasun (și eu sînt din Sasun, mai mic, e drept, dar de-adevărat) mi-au zis Davit cel Strîmb. Dacă nu credeți, duceți-vă la moș Gîndac, mai trăiește și are să vă spună adevărul. Chiar el mi-a zis că trebuie să plec în

---

* Personaj central al epopeii populare omonime (tradusă în românește sub titlul „Vitejii din Sasun") în care sînt narate luptele locuitorilor din ținutul muntos Sasun împotriva asupririi arabe (sec. VII—X), sub conducerea eroului național armean Davit (N. tr.).

fiecare vară în munți, să stau acolo ca să socotesc moștenirea lui Davit, că trebuie să pot juca *Dansul palmelor* și să pot sufla în trîmbiță din lemn de cais.

Sprîncenele lui moș Gîndac sînt stufoase și, dacă nu le-ar tăia cu foarfeca, i-ar atîrna pe ochi și n-ar mai vedea nimic. Moș Gîndac mi-a spus atîtea povești, că, dacă vi le-aș povesti, v-ați lăsa toate treburile și ați asculta încîntați o lună întreagă. Dar, vai, nu se poate să-i ții pe oameni din lucrul lor !

Moș Gîndac e fiul lui Zenon. Așa își și spune : Gîndac, fiul lui Zenon. Zenon a murit de mult, a murit pe un alt munte. Moș Gîndac zice că muntele acela nu se vede de pe muntele nostru, apoi zice că și el are să moară pe munte, ca să fie aproape de stele, de nori, de turme, iar cînd or veni muntenii, să audă behăitul mieilor, lătratul gros al cîinilor și, prin zumzetul des și monoton al viespilor, să se cearnă lumina care să picure pe mormîntul său. Moș Gîndac spune lucruri foarte ciudate, vorbele lui ar părea neobișnuite în oraș, dar acolo, în munți, ele nu sînt niciodată nefirești. Acolo, în munți, vorbeam și eu ca moș Gîndac, cîntam o melodie stranie cu o voce răsunătoare de parcă aș fi înfulecat nori, suflam în trîmbiță din lemn de cais, jucam *Dansul palmelor* și, amestecînd lupi printre oi, umblam în chip de Davit cel Strîmb în sus pe stînci, în jos pe văi. Dacă nu credeți, duceți-vă la moș Gîndac, el are să vă spună adevărul. Apoi, are să vi-i arate pe cei doi dulăi care, împrietenindu-se cu mine, mă urmau din stîncă în stîncă. Are să vă

spună cum îi apucam de boturi și ei nici nu mîrîiau. Multe povestește moș Gîndac, dar acum n-am timp, plec în munți. Oile au și plecat. Moș Gîndac e de mult acolo, iar eu am întîrziat ; școala s-a închis ieri, mă grăbesc să plec în munți și am compus cîteva versuri pentru drum :

Tot mai sus, spre munți, în sus,
Curajos oștean...

BUNICA LIVEZII

Cînd sălciile înfrunzeau, își lega basmaua și spunea :

— Stepan, eu mă duc în livadă.

Tata nu se împotrivea, se scula și privea afară. Noi aveam, în curte, o salcie.

— Mamă, încă nu se văd frunzele.

— Cum nu se văd frunzele, atunci de unde s-a înverzit copacul ?

Tata nu mai știa de unde s-a înverzit copacul, dacă ramurile n-au înfrunzit.

— Asta e, aerul primăverii pare verde printre crengile copacului, spunea tata, și amîndoi, bunica ducînd legătura cu de-ale gurii și tata cu așternutul bunicii sub braț, mergeau în livadă.

Iar noi n-o mai vedeam pe bunica pînă se coceau dudele și se întorceau graurii. Pleca în livadă primăvara devreme și se înapoia toamna tîrziu, de aceea îi spuneau „bunica livezii“.

Pe atunci, de fiecare dată, mă întrebam de ce se duce bunica așa de timpuriu în livadă, însă acum, cînd am crescut și m-am făcut mare, înțeleg că era vremea în care, de sub zidurile livezii, răsăreau micșunelele și, în tulpinile viței, creșteau ciorchinii, iar toate astea erau pentru bunica lucruri dragi, lucruri foarte dragi. Tata o vizita în fiecare zi și, cînd se întorcea, aducea un ciorchine sau un buchet de micșunele, pe care-l punea pe masă, zicînd :

— Bunica livezii l-a trimis.

Astăzi, cînd mi-amintesc de bunica ori îi pronunț numele, îmi pare că simt miros de micșunele și gust de struguri cu aromă de pămînt.

La vremea dudelor, mergeam și noi în livadă. Și, pentru că n-o văzuserăm de două luni pe bunica, ni se părea, de fiecare dată, mai bătrînă.

— Stepan, ei, Stepan ! striga ea, din capătul livezii, și, cum tata și cu mine aveam același nume, îi răspundeam în glumă amîndoi odată :

— Ce este ?

Ea preciza :

— Pe Stepan cel mic îl chem. Ei, băiete, vino să-ți arăt ceva !

Mă duceam. Bunica îmi arăta cuiburile păsărilor, apoi mușuroaiele de sub ziduri, și spunea :

— Să nu le strici, să nu atingi nimic ! Livada de asta e livadă, pentru că aici fiecare are dreptul să trăiască.

Îmi amintesc pînă acum vorbele ei și înțeleg că tocmai din pricina asta bunica mergea în

livadă înaintea tuturor și se înapoia de acolo ultima — pentru ca nimeni să nu strice cuiburile păsărilor și mușuroaiele furnicilor.

În zidurile de piatră ale livezii, erau cuiburi de rîndunici, iar cînd rîndunelele scoteau pui și începeau să-i hrănească, bunica, stînd la umbra duzilor, le vorbea :

— Dragele mele, să mor de glasul vostru ! Creșteți-vă puii sănătoși în fiecare an și nu plecați de la noi !

Cum la școală învățasem despre păsările migratoare, o corectam :

— Bunicuțo, rîndunelele nu rămîn, ele migrează.

— Nu, puiule, rîndunelele nu se duc ; eu, cînd vin toamna din livadă și mă întorc primăvara acolo, înseamnă că mă despart de livadă ? Iarna, stînd în casă, mintea mea e la pomi și la tufe, mă gîndesc întruna la iepurele care, ascuns între movile cu puii săi, roade trunchiurile perilor.

Și bunica născocea povești despre iarna în livadă, cu toate că nu fusese niciodată iarna acolo și nici altcineva nu fusese. Iar eu, șezînd pe genunchii ei, ascultam și vedeam în închipuirea mea iepurele ascuns între movile cu puii săi, coțofenele guralive, ciorile îmbrăcate în negru, care se odihneau, probabil, pe acoperișul cramei pustii.

— Bunicuțo, ce fel de urme lasă dinții lor ?

— Ai cui ?

— Ai iepurilor.

— Ca mărgelele. Dacă ai să vezi, pe trunchiurile perilor, urme ca mărgelele, înseamnă că acolo a ros iepurele.

Şi eu căutam, vara, pe trunchiurile pomilor, urme ca mărgelele.

Aşa trăia bunica livezii. Vara, mergea din movilă în movilă, supraveghea livada ; iarna, şedea lîngă sobă, născocea poveşti şi trăgea nădejde ca iepurii să nu roadă cojile copacilor.

Au trecut ani, bunica livezii a murit. Apoi, livada noastră a devenit o stradă, o stradă largă, asfaltată, pe unde mă plimb adesea cu băiatul meu. El e de vîrsta pe care o aveam eu pe cînd trăia bunica.

Mergem pe stradă şi, nu ştiu de ce, îi povestesc dintr-o dată despre zilele copilăriei mele, despre iepurii care rodeau iarna cojile copacilor, apoi despre coţofenele guralive şi despre rîndunele, iar fiul meu mă întreabă :

— Tăticule, unde trăiau ?

Vreau să-i spun că aici, chiar pe strada asta asfaltată, unde erau o livadă cu ziduri de piatră şi o bunică a livezii, dar îi răspund :

— În locuri depărtate.

— Du-mă la ele, mă roagă băiatul şi, observînd un fir de iarbă ieşit prin crăpătura asfaltului, se apleacă : Asta cine e ?

— Khacic cel viteaz, îi răspund astfel, căci fiul meu dă nume la toate lucrurile, şi mă gîndesc la livada noastră, din a cărei iarbă a răsărit firul acesta ieşit prin crăpătura asfaltului.

Băiatul meu vrea să-l rupă, dar nu-l las şi-i explic :

— Nu se poate, trebuie să rămînă, altfel, bunica livezii se supără.

El nu ştie cine e bunica livezii, dar fiecare floare sau fir de iarbă, după părerea lui, aparţine bunicii şi nu poate fi rupt, distrus.

— Nu vreau să-l rup, vreau să-l ducem în altă parte, ca să nu fie strivit sub picioare şi bunica livezii să nu se supere.

— N-o să fie strivit sub picioare, bunica îl apără, îl ocroteşte.

Şi, lăsînd în pace firul de iarbă micuţ, foarte micuţ, abia cît flacăra unei lumînări, merg cu fiul meu mai departe pe strada pe care se aflau, cîndva, livada noastră cu ziduri de piatră şi crama în faţa căreia, la umbra dudului, şedea, cu şorţul plin de fructe şi de basme, bunica livezii. Şi îmi pare că bunica mă strigă de departe :

— Stepan, ei, Stepan, bagă de seamă să nu atingi cuiburile păsărilor şi să nu strici muşuroaiele ! Aici, în livadă, fiecare are dreptul să trăiască. Să nu strici, e păcat...

SPUNE CEVA, ŞAMUNIC!

— Spune ceva, Şamunic !

— Şoimul vrea să mănînce o vrabie.

— Bravo !

— Nu spune „bravo !“, spune „biata vrăbiuţă !“

— Biata vrăbiuţă !

— Acum, spune tu ceva !

— E iarnă, e ger, lupilor le este frig, le este foame.

— Bieţii lupi, daţi-le carne, ca să nu mănînce miei!

Mă prefac că tai bucăţi de carne şi le dau lupilor, iar Şamunic se uită la mine şi mă întreabă:

— A cui e carnea?

— A mieilor.

— Bieţii miei, daţi-le lupilor iarbă!

— Lupii nu mănîncă iarbă.

— Eu am văzut, în visul meu, cum mîncau lupii iarbă.

— În iarbă, sînt furnici.

— Bietele furnici, salvaţi-le, se duc la mămicile lor.

Ne prefacem amîndoi că salvăm furnicile rătăcite, care se duc la mămicile lor. Ca să asemuim închipuirea cu realitatea, iau din bucătărie verdeţuri şi căutăm, în ele, furnici.

— Nu sînt furnici.

— Nu sînt, repet eu.

— S-au dus la mămicile lor.

— S-au dus.

— Cînd furnica se urcă pe piciorul mămicii, mama nu se gîdilă?

— De ce să se gîdile?

— Dar de ce, la ţară, picioarele mele se gîdilau?

— Voiau să te facă să rîzi.

— Ha, ha, ha, rîde Şamunic, îşi lasă capul pe spate şi rîde. Îşi lasă capul pe spate atît de tare, încît e gata-gata să cadă: o prind în

braţe, o sărut, iar ea, amintindu-şi deodată de ţară, întreabă: Unde e aşternutul vacilor?

— Aşternutul vacilor e în iarbă.

— Dar al meu de ce nu-i în iarbă?

— Al tău e lîngă lada cu jucării.

— Cine-i în ladă?

Scot jucăriile din ladă şi constat:

— Un lup rău.

— Nu, un lup cuminte.

— Un lup bun, cuminte, şi o vulpe şireată.

— Nu, o vulpe naivă.

— Un peştişor, un şoricel.

— Să punem peştişorul în apă, şoricelul în cuib.

— Să-i punem, încuviinţez eu.

Şi Şamunic fuge şi aduce un pahar cu apă. Pe drum, varsă apă pe podea. Punem peştişorul în apă, iar pe şoricel îl instalăm în colţul camerei. Şamunic se transformă brusc în pisică şi miaună:

— Miau, eu sînt pisica sură a lui Aghabec.

— Pst! o gonesc eu.

— Nu-mi spune „pst!“, sînt o pisică bună, nu mănînc şoricei.

— Dar ce mănînci?

— Iaurt.

Mă duc în bucătărie şi aduc un borcan cu iaurt.

— Apropie-te, pisică sură a lui Aghabec, mănîncă iaurtul!

Şamunic înfulecă linguriţă după linguriţă, iar eu, la fiecare înghiţitură, fac „pst!“, şi

amîndoi rîdem ; rîd şi jucăriile, rîd toate, iar în cele din urmă, eu zic :

— Am obosit.

Ea se uită la mine şi întreabă :

— Ai venit de la muncă ? Hai culcă-te, pune-ţi capul în poala mea şi dormi.

Mă întind pe podea, îmi pun capul în poala ei şi mă prefac că dorm. Ea priveşte neliniştită în jur şi spune :

— Şi ursul a venit de la muncă şi a obosit, şi veveriţa a obosit, şi iepuraşul a obosit, şi vrăbiuţa a obosit : pune-i pe toţi în braţele mele, să doarmă.

Îi fac pe plac. O duc la baie, o spăl, apoi îi scot hainele, o culc în pat, iar pe urs, pe veveriţă, pe iepuraş, pe vrăbiuţă şi pe mulţi-mulţi alţii, îi aşez lîngă ea. A închis ochii, cu o lume vie în braţe, şi a adormit.

Încet, oameni mari, Şamunic doarme şi, în braţele ei, doarme o lume vie. Nu faceţi gălăgie, nu vorbiţi, ciocniţi cu grijă paharele, ciocniţi-le în aşa fel, încît să se audă ca şi cum ar suna stelele. Lumea, acolo în braţele ei, e liniştită şi paşnică. Urşii, iepurii, veveriţele, lupii, tigrii, cu toţii dorm ca mieii, bot lîngă bot.

Încet, oameni mari, în braţele Şamunichii e o lume paşnică şi liniştită.

În toiul nopţii, veveriţa a spus poveşti pentru Şamunic, iar noi, cei mari, n-am înţeles-o, pentru că nu povestea pentru noi şi noi nu-i cunoşteam limba.

Veveriţa povestea că a venit din pădure, unde miroase a ciuperci şi a frunze căzute şi

sînt urme de căprioare pe iarba de curînd răsărită. În pădure, veveriţa trăise în copaci, nu în lada cu jucării, ca aici, în casă. Nici unul dintre noi nu i-a auzit poveştile, dar dimineaţa, cînd Şamunic s-a trezit şi a clipit din ochi, în genele ei se aflau poveşti rătăcite. Una dintre ele era povestea iepuraşului cafegiu care, în timp ce măcina alune prăjite, a strănutat de a trezit pădurea toată, alta era despre lupul care suferea de dureri de dinţi şi despre mielul dentist, apoi povestea cocoşului spilcuit, cu creastă roşie şi barbă de mătase.

Şamunic clipea din ochii ei somnoroşi şi poveştile cădeau dintre gene, una cîte una, pe plapumă. Iar eu, care mă aflam acolo, am strîns un pumn de poveşti şi acum vreau să vi le povestesc vouă, oameni mari, pentru că voi nu cunoaşteţi limba veveriţelor şi nu înţelegeţi nimic din conversaţiile lor.

Minunea asta s-a întîmplat în casa noastră. Toate jucăriile s-au însufleţit dintr-o dată : vrăbiile au început să ciripească, pisicile să miaune, elefanţii să trîmbiţeze, leii să caşte, maimuţele să se scarpine, cîinii să latre ; fructele s-au umplut cu zeamă, florile şi-au răspîndit mirosul, iepurii au mîncat morcovi de hîrtie, bradul s-a întors în pădure, unde era aşteptat în poiană :

— Unde ai fost ? l-a întrebat bătrînul pitpalac.

— Acasă la Şamunic.

— Ce era acolo ?

— Erau doi unchi, un frate, mama, tata, mătuşi şi Şamunic.

— Trebuie să fie o casă mare, cît o pădure. Cîntau păsări pe crengile tale ?

— Cîntau, a răspuns bradul.

— Atunci, de ce te-ai întors ?

— Nu aveam pămînt sub picioare...

— De ce m-au împodobit aşa ? s-a întrebat Căciulă Roşie, în timp ce ceilalţi dormeau. În pădure, mă împodobeam singur.

L-a auzit doar Şamunic.

— În pădure, mă acopeream cu brumă, îmi atîrnam de gît dantele de gheaţă, la picioarele mele dormeau iepuri — vorbea de unul singur Căciulă Roşie.

— Cine te-a adus aici ? l-a întrebat, deodată, Şamunic.

— Un pădurar rău.

— Nu trebuia să pleci, trebuia să spui că vine Şamunic acolo.

— Am spus, dar nu m-a crezut.

— Să mergem, să afle toţi şi apoi să ne-n-toarcem.

Şi, în toiul nopţii, s-au dus în pădure, în vis. Pe drum, Şamunic i-a văzut pe toţi copiii din lume, care se duceau, împreună cu Căciulile Roşii, în pădure.

Dimineaţa, dintr-un pumn de poveşti, am găsit povestea asta în palma mică a Şamunichii şi am întrebat :

— Şamunic, ce-i asta, azi-noapte ai fost cu Căciulă Roşie în pădure ?

— Îi fusese dor de mămica şi de tăticul lui.

— Şi de ce nu l-ai lăsat în pădure ?

— Ca să nu i se facă dor de mine, a zis Şamunic şi s-a uitat la Căciulă Roşie, care a confirmat dînd din cap şi spunînd :

— Da, mi s-ar fi făcut dor de tine.

FETIŢA CARE VOIA SĂ TRĂIASCĂ LA FEL CA FLOAREA-SOARELUI

Ştia din poveştile bunicului că floarea-soarelui îşi întoarce mereu capul după soare, apoi o văzuse în curtea lor şi se hotărîse să trăiască asemeni florii-soarelui : tot timpul cu faţa spre soare.

În fiecare dimineaţă, fetiţa ieşea în balcon şi privea spre răsărit. Clipea din ochi şi, în pupile, îi apăreau curcubee. Închidea ochii, şi, în întunericul de sub pleoape, se plimbau cercuri aurii care se rostogoleau, se pierdeau departe, departe, şi apoi reveneau. Se mira fetiţa — de ce oare nu trăiesc toţi la fel ca floarea-soarelui ? După aceea, se spăla, cu faţa îndreptată spre soare, şi apa din palme părea aur topit. Iar cînd îşi bea ceaiul, şedea în aşa fel, încît soarele să-i joace în pahar, în linguriţa de argint şi în ochi. Şi, mergînd la plimbare cu bunicul, îşi ţinea întruna capul întors spre soare.

— Unde te uiţi ? o întreba bunicul.

— Eu trăiesc ca floarea-soarelui.

— Bine faci, spunea bunicul şi îşi lua nepoţica de mînă, s-o treacă strada, pentru ca ea să poată privi tot mereu spre soare.

În parc, bunicul se așeza pe o bancă, scotea ziarul și citea, iar fetița fugea spre mijlocul aleii, unde se oprea, nemișcată. Ceilalți copii se strîngeau nedumeriți în jurul ei, o priveau și făceau haz. Fetița nu-i lua în seamă, dar aștepta ca vreunul dintre ei s-o întrebe de ce se tot uită spre soare. Și, într-o bună zi, chiar așa s-a întîmplat. O fetiță, o fetiță mai mică decît ea și cu o mulțime de fundulițe în păr, o întrebă :

— De ce stai așa și nu te uiți la noi ?

— Eu trăiesc ca floarea-soarelui.

— Și cum trăiește floarea-soarelui ?

— Își întoarce mereu capul după soare.

Dar fetița n-a putut să trăiască multă vreme ca floarea-soarelui. Într-o bună zi, bunicul s-a îmbolnăvit, iar pe ea au dus-o în parc mămica și tăticul. Fetița mergea cu fața întoarsă spre soare și mama o întrebă :

— Unde te uiți ?

— Eu trăiesc ca floarea-soarelui.

— Prostii, o dojeni mama, uită-te mai bine în jos, să nu cazi.

— Privește spre stînga, vin mașini — se supără tata, cînd traversară strada.

— Eu trăiesc ca floarea-soarelui.

— Vrei cam multe, spuse tata. Trebuie să te uiți dincotro vine primejdia, nu să-ți întorci fața spre soare !

— Dar eu vreau să trăiesc ca floarea-soarelui ! izbucni în plîns fetița și, în lacrimile adunate în genele ei, se oglindiră o mulțime de sori.

FETIȚA CU GENELE NINSE

Intră în cameră cu genele ninse.

În timp ce se juca în curte, mămica, tăticul și cu mine am împodobit repede bradul, am atîrnat jucăriile, am aprins luminile colorate și l-am așezat pe Moș Gerilă sub pom. După aceea, am chemat-o din curte.

Intră în casă cu genele ninse. Intră în casă și, uimită, bucuroasă, se opri în fața pomului. Zăpada care se așezase pe genele ei lungi și întoarse începu să se topească, iar în picăturile strălucitoare, se oglindiră jucăriile sclipitoare și întreg pomul cu lumini multicolore. Rămase nemișcată și privi jucăriile. Împreună cu ea, încremenirăm și noi. Uite vulpea, vulpea aceea roșcată, care a furat pîine de la morar, uite-l pe iepurașul care l-a învins pe leu, uite... Căuta ceva, și noi nu puteam ghici ce anume. Deodată, și-a văzut păpușa veche și stricată, care stătea sub brad, și a clipit fericită din ochi. Picăturile tremurătoare de pe gene căzură și, odată cu ele, căzu și pomul care, pînă atunci, stătuse agățat de pleoape.

Iar mie mi s-a părut că pe podea făcea tumbe însăși bucuria, că nu zăpada fusese cea care se topise pe gene și căzuse, ci iarna, și primăvara — cea care sosise astfel, pe neașteptate, în noaptea de Anul nou.

LINIA ÎNĂLŢIMII

Dedicată Irinei Aramian

Uşa asta a văzut foarte multe, dragă Irina, ea e mai bătrînă decît tine, decît mine şi decît tăticul tău şi chiar decît bunicul. Pe uşa asta, cu mulţi ani în urmă, a plecat tăticul tău şi, după mulţi ani, s-a întors împreună cu tine. Tu abia te născuseşi şi voi veneaţi din Nordul îndepărtat. Între uşile astea, a locuit bunica ta, adică mămica mea şi a tăticului tău, şi a aşteptat înapoierea feciorilor ei. Pe uşile astea, sînt crestate liniile înălţimilor noastre. Noi stăteam lipiţi, iar tata, adică bunicul tău, însemna cît mai crescuserăm. El făcea semne în fiecare an, pînă ne-am făcut mari şi, de atunci, n-a mai ţinut socoteala. Au venit vopsitorii, au vopsit uşile, iar liniile au dispărut. Acum, noi ne încovoiem, îmbătrînim şi nu mai creştem. Bunicul e aproape de-o înălţime cu tine. Şi, ştii, într-o vreme, el era un bărbat de statură mijlocie, nici nu-mi mai amintesc cînd a fost asta.

Aşadar, uşa asta a văzut foarte multe, dragă Irina, iar acum, de fiecare An nou, crestăm pe ea linia înălţimii tale. Tu creşti în fiecare an şi, acum, eşti mai înaltă decît clanţa uşii. Ţi-au căzut dinţii de lapte şi bunica păstrează, în buzunarul şorţului ei, dinţii tăi micuţi, care au fost scoşi cu aţă de cusut, da, cu aţă de cusut. Ce noroc ai, dinţii care te supără pot fi scoşi chiar şi cu aţă de cusut, iar noi nu putem

scăpa de dinţii noştri bolnavi nici cu dureri mari şi trăim suportîndu-i laolaltă cu necazurile, umilinţele şi tristeţile vieţii noastre. Noi nu mai creştem şi nimeni nu mai însemnează liniile înălţimilor noastre, dar e bine că n-o face...

Este Anul nou, tu stai lipită de uşă, iar noi ne pregătim să-ţi măsurăm statura. Eşti mai înaltă decît clanţa, îţi laşi capul pe spate şi te înalţi puţin pe vîrfurile picioarelor. Pletele tale sclipesc uşor în strălucirea luminii de iarnă. Tragem linia înălţimii pe care o ai acum, şi ea ne arată că ai crescut cu două degete. Casa se zgîlţiie de bucuria noastră, tu te îndepărtezi mîndră de uşă, de uşa pe care, cîndva, erau crestate liniile înălţimilor noastre, iar eu mă gîndesc ce bine e că trăim în pace, că îţi măsurăm statura. Fie ca mereu, an de an, să fie însemnate pe uşi înălţimile copiilor, şi nu ale noastre, pentru că, dacă le-am însemna pe ale noastre, ar trebui să ne îmbrăcăm în uniforme militare şi, prin urmare, copiii n-ar mai creşte şi Anul nou n-ar mai veni în pace. Aşa mă gîndeam, cînd te-ai apropiat de mine şi ai spus :

— Eu am să mai cresc mult-mult, atît de mult, că n-o să mai fie loc pe uşă pentru semne şi o să trageţi linia pe nori.

Fie cum spui, micuţa mea Irina, fie ca Anul nou să vină în pace, tu să ajungi pînă la nori şi linia înălţimii generaţiei tale să fie însemnată pe cer.

OMUL CEL PLICTICOS

În parc, lîngă una dintre bănci, pe care şedea un om încruntat, se jucau nişte copii.

— Ştiţi de ce nu se ridică în aer baloanele? întrebă unul dintre băieţi şi, pentru că nimeni nu întrebă de ce sau nu spuse că ştie, continuă : Unchiul zice că, dacă baloanele ar zbura, copiii s-ar înălţa odată cu ele şi oraşul ar deveni, dintr-o dată, cel mai trist oraş.

— Şi ar fi bine, mormăi omul cel încruntat.

Copiii îl priviră miraţi, nu ştiau dacă doarme sau e treaz, şi îşi văzură de joacă. Mai întîi, desenară cu creta ceva lîngă bancă, apoi făcură un pătrat, cînd o fetiţă bătu din picior şi spuse :

— Eu nu mă mai joc, n-aţi desenat bine !

Dar nimeni nu-i dădu atenţie, şi ea, bătînd şi mai tare din picior, spuse :

— Hei, am zis că nu mă mai joc !

Văzînd că nici acum nu i se dă atenţie, fetiţa se îndepărtă, bosumflată.

Mai apoi, un băiat spuse că el are un cal mare, foarte mare, mai mare decît autobuzul, şi că, în fiecare zi, calul acela mănîncă trei căpiţe de fîn.

Omul cel încruntat, care pînă atunci părea adormit, deschise ochii şi se băgă în vorbă :

— Nu există asemenea cal.

Copiii îl priviră miraţi, dar, pentru că el închise imediat ochii, îşi văzură mai departe de joacă. Cel care vorbise primul începu din nou :

— Unchiul zice...

— De ce zice mereu unchiul tău, şi nu tăticul tău ? întrebă o fetiţă.

Băiatul, care nu se aştepta la întrebarea asta, rămase o clipă descumpănit şi apoi răspunse :

— Pentru că tăticul a murit în război. Unchiul zice că are să-mi aducă baloane care zboară, o să le lege de un coş, eu am să mă aşez în coş şi am să mă ridic deasupra norilor, unde o să sparg baloanele unul cîte unul, şi o să cobor înapoi.

— Nu există aşa ceva, mormăi omul cel încruntat, fără să deschidă ochii.

Ca să-l convingă pe omul cel încruntat că aşa ceva poate exista, copiii se strînseră la un loc, şuşotiră cu capetele aplecate şi hotărîră să se joace de-a avionul. Cu braţele întinse, ei începură să planeze, să alerge înainte şi înapoi.

Omul cel încruntat închisese ochii şi n-a mai văzut cum s-au înălţat copiii deasupra norilor, zburînd sus de tot, în albastrul cerului...

CEL MAI VESEL CĂŢEL

— Era un căţel foarte vesel, nu ştiţi ce bun era, nici un cîine nu lătra ca el, nu alerga mai repede ca el şi n-avea coada încovrigată ca a lui.

— Şi ce s-a întîmplat cu el ?

— Ce s-a-ntîmplat ? A dispărut.

— Unde ?

— Aici.

Copilul arătă tufele. Apoi, se gîndi o clipă şi zise :

— Era un căţel foarte bun.

— Să mergem, să-l căutăm, am spus eu.
— Nu, trebuie să fie aici.
— Bine, zi cum îl cheamă, să-l strigăm.
— Kutic.
L-am strigat amîndoi :
— Kutic ! Kutic !
Din tufe, apăru un cățel cu nasul ca o smochină, dar nu apucă să întrebe ce vrem de la el, că o albină ivită nu se știe de unde începu, cu un zumzăit amenințător, să dea ocol nasului său. Cățelul o privi cruciș, rămase nemișcat, iar după ce albina se depărtă, răsuflă ușurat, se întoarse spre noi și făcu : hau ! Adică „Ce vreți ?"
— Asta-i Kutic ? am întrebat eu.
— Nu, da' de unde ! răspunse băiatul, oarecum jignit.
Am strigat din nou :
— Kutic ! Kutic !
De data aceasta, la capătul aleii, se arătă un cățel cu picioarele strîmbe. Lătră supărat „Hau hau !", adică „De ce mă deranjați ?", și alergă înainte, unde era așteptat de cîinele de pază cu urechile tăiate și cu capul ca o pară, cum remarcase odată nepotul meu.
În parc, nu mai era nici un cîine, și am presupus că pe Kutic trebuie să-l fi răpit un alt copil, dar n-am spus nimic despre asta, pentru că băiatul continua să se uite în jur și, cu o voce stinsă și rugătoare, să cheme :
— Kutic ! Kutic ! Unde ești ?
Deodată, ochii îi străluciră, sări în tufiș și strigă bucuros :
— Ia te uită unde erai ascuns !

Am rămas uluit : băiatul scoase din tufiș un cățel de cauciuc, cu coada încovrigată, îl strînse în brațe, lătră în locul lui, de cîteva ori, „Hau ! hau !", și fugi pe alee.
Stăteam locului, privind după băiat, și mă gîndeam : „Într-adevăr, cățelul băiatului e cel mai vesel, cel mai iute, latră cel mai tare și are coada cea mai încovrigată."
— Hau ! hau ! hau !... — alerga pe alee băiatul — hau ! hau ! hau ! alerga, strîngîndu-l în brațe pe Kutic cel de cauciuc.

CE A POVESTIT ACOPERIȘUL

Dedicată lui Arevic Șavoian

Acoperișurile țin pe buzele lor țigări și nimeni nu aprinde țigările acelea pînă vine iarna. Iarna smulge din copaci frunze de toamnă de culoarea focului și le poartă, le duce deasupra orașului. Flăcările frunzelor cad în coșurile de fum și sobele încep să fumeze. În clipa aceea, acoperișurile își aprind țigările și se pun la taifas despre lume, cer, nori și oameni. Acoperișurile bătrîne povestesc lucruri foarte interesante, iar cele tinere le ascultă în tăcere, ascultă și fumează.
Și, pentru că eu locuiesc în pod și înțeleg limba lor, știu ce povestește bătrînul cu țiglele sparte, care a văzut multe în viața lui. A văzut nașteri, morți, căsătorii și despărțiri, victorii și înfrîngeri, s-a lăudat și s-a rușinat,

s-a mîndrit şi s-a umilit. Printre ţiglele lui sparte, au trăit multe generaţii de vrăbii, şi-au făcut cuiburi porumbei şi rîndunele, şi-au dat întîlniri pisici, iar copiii au privit cerul şi au visat. Acum, e iarnă, rîndunelele sînt plecate, vrăbiile au coborît pe crengile copacilor, pisicile dorm lîngă sobe şi nimeni nu mai tulbură liniştea acoperişurilor.

Ele tăifăsuiesc şi eu aud ce povesteşte bătrînul cu ţiglele sparte, care se vede de la fereastra mea. Locuiesc în pod şi, de la fereastra mea, văd numai acoperişuri, înghesuite unul în altul, sprijinite unul de altul, acoperişuri cu ţigări pe buze.

Şi povesteşte bătrînul cu ţiglele sparte şi cu tabla ruginită :

— În mine, trăieşte Arevic * (aşa vorbesc acoperişurile despre locatarii lor).

— Eu îl ştiu ? întreabă tînărul, a cărui tablă încă nu e ruginită, de pe care copiii încă n-au privit cerul şi n-au visat şi în care n-au locuit vrăbii şi nu şi-au făcut cuiburi rîndunelele.

— Tu ? Nu, tu nu l-ai putut vedea ; vara, cînd Arevic se juca în balcon, tu încă nu existai.

— Atunci, povesteşte aşa ca să-l pot vedea — spune acoperişul cel tînăr.

— Ascultă, începe bătrînul, împletindu-şi fumul cu cel al tînărului. În mine, trăieşte Arevic : are părul negru ca fumul ăsta, ochii negri şi nasul mic-mic. Îşi pune în cap un acoperiş

* Diminutiv al numelui propriu masculin Arev = soare (N. tr.).

roşu, da, un acoperiş roşu, nu te mira, eşti încă tînăr şi nu ştii că şi oamenii au acoperişuri, dar ciudăţenia este că vara şi le scot, iar ţigările le fumează nu pe sus, ca noi, ci... cum să-ţi explic ? prin ferestre.

Bătrînul nu reuşeşte să explice cum fumăm noi, oamenii. Aşa că scot din buzunar o ţigară, o aprind şi încep să fumez. Bătrînul observă, se întoarce spre tînăr şi spune :

— Priveşte, uite cum fumează ei. Omul ăsta din pod e ciudat, îl văd şi îmi vine să rîd.

Acoperişul cel bătrîn începe să rîdă, rîde şi tînărul, iar din hohotele lor de rîs, fumurile se clatină, iau forme fantastice, se amestecă între ele. Apoi, bătrînul se opreşte şi-şi continuă povestea :

— În mine, trăieşte Arevic.

— Asta ai mai spus-o, remarcă tînărul.

— El desenează sori.

— Toţi copiii desenează sori şi, cu toate că nu cunosc numele copiilor care locuiesc în mine, sînt convins că şi ei desenează sori.

— Aşa e, încuviinţează bătrînul. Dar tu nu ştii un lucru şi n-aveai de unde să-l ştii, pentru că ai venit pe lume abia acum două luni. Nu ştii că ei, copiii, desenează totdeauna sori ; desenează casa, apoi coşul, apoi fumul şi, în colţul desenului, neapărat un soare mare, cu raze în jurul lui. Ei desenează soarele chiar şi atunci cînd desenează o zi ploioasă ori cu ninsoare, cînd cei mari nu ar desena soarele. Omul ăsta din pod nu desenează sori, cu toate că e pictor, sau, dacă desenează, doar cîte un apus ; de cîte ori îl văd, îmi vine să-l întreb dacă nu

vede acoperişurile însorite. Pe acoperişuri, nu-i niciodată umbră, acoperişurile sînt totdeauna în soare. E mai bine să te coci la soare, decît să trăieşti mohorît în umbră.

Bătrînul rîde din nou, rîde şi tînărul, iar din hohotele lor de rîs, fumurile se clatină, iau forme fantastice. Eu zîmbesc de unul singur, apoi mă gîndesc la vorbele acoperişului : „Adevărat, e mai bine să te coci la soare, decît să trăieşti mohorît în umbră." Şi acoperişul cel bătrîn continuă să povestească :

— Cei mari nu desenează sori, numai copiii desenează sori. De curînd, m-am uitat, prin crăpătura tavanului, în camera lui Arevic : pe toţi pereţii, străluceau sorii desenaţi de Arevic, erau sori cu toate culorile curcubeului pe ei, pe o foaie erau mai mulţi sori, apoi erau copii care, în loc de baloane, ţineau în mîini sori. Erau atît de mulţi sori, încît a trebuit să mijesc ochii.

— Albaştri, verzi, de culorile curcubeului ? repetă uimit acoperişul cel tînăr.

— De toate culorile. Tu eşti tînăr, ai văzut prea puţin soare şi încă nu eşti copt. Nu ştii că există sori de toate culorile, că, dacă nu i-ar desena copiii, n-ar veni primăvara, nu s-ar întoarce rîndunelele, nu şi-ar da întîlniri pe acoperişuri pisicile şi, ce e mai important, nu ştii că cei mari sînt oameni lipsiţi de visuri. Priveşte, cît e de grav omul din pod, pesemne, crede că el a adus primăvara. Ei, dragul meu, e de rîs, tare de rîs ; dacă n-ar desena copiii sori, n-ar veni primăvara, auzi ? omule îngîndurat din pod, n-ar veni primăvara !

Acoperişul cel bătrîn rîde, rîde şi tînărul, iar din hohotele lor de rîs, fumurile se clatină, iau forme fantastice, se împletesc între ele. Probabil, vîntul cald de primăvară amestecă fumurile acoperişurilor, iar acoperişurile zîmbesc primăverii, cu lacrimi picurate din coşuri.

Stau în pod şi mă uit la acoperişuri...

LUMEA E CALDĂ

— Era o vreme, în care oamenii nu ştiau ce e televiziunea şi vedeau totul cu ochii lor, puneau mîna, pipăiau — i-am spus eu băiatului prietenului meu, în ajun de An nou.

Lui îi plăcea să stea în faţa televizorului şi să privească ore întregi lumea. S-a mirat şi nu m-a crezut că au existat asemenea vremuri. M-a întrebat :

— Da' ce ? Oamenii trăiau în peşteri ?

I-am răspuns :

— De ce în peşteri ? Chiar în casa asta.

Mi-a spus :

— Pesemne că asta a fost acum o mie de ani.

I-am răspuns :

— De ce o mie de ani ? Eu şi tăticul tău aşa am crescut.

A rîs, probabil şi-a închipuit că avem cel puţin o mie de ani.

A doua zi, prietenul meu îmi povesti că băiatul încercase să dea mîna cu tot ce văzuse pe ecran : cu vaca, cu cîinele, cu vapoarele, cu

avioanele, și hotărîse că toate sînt netede și reci ca geamul. Iar mămica lui se bucurase și se liniștise, căci nici o mamă nu vrea ca feciorul ei să plece în lume și să dea mîna cu lucrurile periculoase, să zicem — cu tigrii, cu leii, cu lupii.

Cînd m-am dus din nou în vizită la ei, băiatul prietenului meu mi-a spus :

— Nene Hovhannes, ești un om foarte glumeț ! Eu am dat mîna cu vaca, cu cîinele, cu tigrul, cu leul, și toate erau la fel, netede și reci ca geamul. Mi-ai zis că trebuie să le văd chiar cu ochii mei, și ce, nu le-am văzut chiar cu ochii mei ?

Am înțeles că-l învățase maică-sa și i-am spus :

— Dar tu știi că pielea adevărată a leului nu e netedă și rece ? Tu nu l-ai văzut nici la grădina zoologică, și nici în Africa.

— Da' mata ?

Bineînțeles, n-am fost niciodată în Africa, dar, pentru că așa s-a potrivit, fără să vreau i-am răspuns :

— Sigur că am fost, am văzut.

M-am uitat la prietenul meu. Am zîmbit amîndoi pe furiș, amintindu-ne cum, la școală, într-o zi de toamnă, ne hotărîserăm, împreună cu băieții, să plecăm în Africa. Fugiserăm de la ore și coborîserăm pînă la apa Zanguului, în livada cu duzi. Acolo, în livada cu duzi, era Africa noastră, iar Zanguul — fluviul Zambezi.

Știu, ori mai exact sînt sigur, că nici prietenul meu nu vrea ca fiul lui să cunoască lumea doar la televizor, însă ce poate face ?! Nevasta-sa îi interzice să-l ducă pe băiat la grădina zoologică, pentru că acolo animalele năpîrlesc și copilul poate să înghită părul lor și să se îmbolnăvească. Mai spune ea multe altele, iar prietenul meu nu reușește să-i înfrîngă îndărătnicia, deși aduce exemple din copilăria lui, povestind cum călătorise pe măgar, dar nu înghițise păr de măgar, cum avusese un cîine, dar nu se îmbolnăvise. La toate acestea, soția îi răspunde cu același refren :

— Pe vremea voastră, era altfel, vă îmbolnăveați, mureați, dar nu știați din ce muriți.

Eu și prietenul meu ne uităm mirați unul la altul, fiindcă, după cîte ne amintim, nici unul dintre noi n-a murit încă și...

— Vedeți, dacă mureau, era din prea multă independență. Unul a terminat școala, a plecat în țări îndepărtate și nu s-a mai întors, altul s-a făcut marinar, s-a scufundat și a rămas pe fundul mării, al treilea...

Soția prietenului meu ne povestește, la rîndul ei, viețile colegilor noștri, pe care i le povestiserăm noi, în diverse ocazii.

— Încetează, Așkhen ! se supără prietenul meu.

Iar eu, profitînd de prilej, șoptesc abia auzit la urechea băiatului său :

— Ai văzut, și mămica zice că în mare te poți îneca, dar tu nu știai. Hai, încearcă, pune degetul pe marea din televizor !

Băiatul își apropie degetul de ecranul care povestește o istorie cu marea. Degetul lui nu se scufundă, nu intră în apă.

— Eu știu asta, am încercat într-un pahar cu apă — spune băiatul, eu știu asta și vreau să văd lumea cu ochii mei, dar mămica nu-mi dă voie și eu nu vreau s-o supăr. Așa că o ascult, iar mîine, mîine...

Nu mai adaugă ce-o să facă mîine, dar înțeleg că mîine are să se întîmple ceva deosebit și mă hotărăsc ca, după serviciu, să-l vizitez pe prietenul meu, ca să aflu ce se va fi întîmplat.

Bineînțeles, a doua zi, ca de obicei, mă iau cu treaba și uit, însă prietenul meu vine el la mine și-mi povestește :

— Araic a reușit să deschidă ușa, dimineața, și a ieșit în curte, apoi...

— Apoi ? întreb eu nedumerit și, în același timp, bucuros.

— Crezi că s-a dus undeva departe, în Africa sau în America ? Pur și simplu a ieșit în curte și, văzînd cîinele vecinului, a dat mîna cu el, pe urmă cu pisica vecinului, pe urmă a lovit cu piciorul în minge, s-a certat cu băiatul cel înalt, și-a rupt cămașa, a intrat în camion, a scos o fluierătură, și-a împărțit tuturor jucăriile din pomul de Crăciun, s-a murdărit și, în cele din urmă, s-a lovit la genunchi.

Toate acestea, prietenul meu mi le povestește cu uimire și încîntare, de parcă el însuși făcuse isprăvile băiatului. Îl întreb îngrijorat :

— Spune-mi, nevastă-ta ce zice, ce-a zis ?

— Nevastă-mea m-a dat afară din casă și ți-a interzis și ție să vii la noi de Anul nou. Zice că Araic s-a îmbolnăvit, că zgîrietura de

la genunchi poate să se infecteze, că... Nevastă-mea spune niște lucruri foarte ciudate !

— Și tu ce-ai hotărît ?

— Eu am stricat televizorul, apoi am hotărît să mă-ntorc acasă și să te iau și pe tine la noi.

— Ce, ai înnebunit ?

— Da, am înnebunit. Araic te roagă să vii, mi-a spus : „Adu-l pe nenea Hovhannes, să vadă cum trăiau oamenii acum o mie de ani, fără televizor", pe urmă m-a rugat să-ți spun că el a dat mîna cu cîinele vecinului, cu pisica, cu lumea, și lumea toată nu e rece ca geamul, ci e caldă, foarte caldă.

GABRIEL — AJUTOR DE ȘOFER

Cînd a spus că el a trecut în clasa a opta, administratorul nu l-a crezut. Era slab, avea statură de băiat într-a cincea, fața îi era acoperită cu pistrui, de parcă cineva cernuse cafea pe obrajii lui. Avea, în mînă, o caisă pistruiată ca el, se juca cu ea și aștepta.

— Nu se poate !

— Ba se poate, uitați, actul meu de naștere.

Administratorul șovăi :

— Și ce știi să faci ?

— În vacanță, lucrez în garaj, pe urmă merg iar la școală.

Administratorul se uită la caisa din mîna lui. „E copil, glumește", se gîndi el. Gabriel parcă simțise primejdia și, ca s-o evite, începu să mănînce cu îndrăzneală caisa. Administratorul zîmbi :

— Ai cu adevărat 16 ani ?

Băiatul dădu din cap : mînca din caisă, nu putea vorbi.

— Dacă eşti aşa de hotărît, te numesc ajutor de şofer în garaj.

De bucurie, aruncă sîmburele caisei pe podea. Administratorul îl privi mustrător. Băiatul roşi, se fîstîci, apoi se aplecă iute, luă sîmburele şi-l puse cu grijă în scrumieră.

În garaj, nici unul dintre şoferi nu-l luă la el. Era scund şi slab. Un şofer care lucra pe „ZIS", văzîndu-l pe băiat, începu să facă haz. Gabriel nu răspunse, de parcă nu-l privea pe el, se aşeză între şoferi ca un om mare şi-i ascultă tăcut. Apoi, cînd simţi că tăcerea lui poate fi luată drept înfumurare, se întoarse spre şoferul pus pe harţă şi remarcă surîzător :

— Înainte de-a face haz de alţii, ar fi bine să-ţi cureţi maşina ! Dacă ieşi cu ea aşa, murdară, te amendează primul miliţian.

Rîseră cu toţii, iar şoferul cu pricina tăcu ruşinat.

Un alt şofer, care era venit de la ţară, îl chemă :

— Vino la mine, băiat minunat !

Şi aşa a fost botezat, Gabriel-băiat minunat, şi, astfel, n-a mai fost ajutorul nimănui, ci a devenit ajutorul tuturor. Curăţa, spăla maşinile, turna benzină, apă, punea uneltele în ordine, aranja cabinele cu fotografii şi flori, iar cînd un şofer pornea la drum, îl conducea pînă

la ieşirea din garaj. Se statornicise un obicei : cîtă vreme Gabriel-băiat minunat nu le ura drum bun, şoferii nu ieşeau din garaj, credeau cu toţii că urarea lui le aduce noroc.

În cîteva zile, toate camioanele din garaj aveau cabinele împodobite cu fotografii. Gabriel le alegea, după gustul lui, din ziare şi reviste, le tăia şi le lipea în cabine. Adesea, aducea şoferilor cărţi de la biblioteca şcolii.

— Se spune că şoferii citesc puţin. Eu mă cert la şcoală cu băieţii, le zic că nu-i adevărat. Nu vreţi ca eu să am dreptate ? spunea el, de fiecare dată cînd punea cîte o carte în cabina vreunui şofer. Şi, pentru ca Gabriel-băiat minunat să fie victorios, pînă şi şoferii cărora nu le plăcea cîtuşi de puţin lectura începură să citească din cărţile aduse de el.

Se apropia începerea şcolii. Gabriel-băiat minunat îşi cumpărase, din leafa lui, pantofi, manuale şi o servietă de piele. Era prima zi de şcoală. Se îmbrăcase, îşi pusese cărţile noi în servietă şi se pregătea să plece la şcoală, cînd veniră cu maşinile, să-l conducă, şoferii de la garaj. Nu se urcă în nici una dintre maşini :

— Asta mai lipsea !

Merse pe jos. Maşinile îl urmau de aproape. Era un convoi ciudat. Gabriel era mîndru, bucuros. În timpul primei ore de curs, auzi cum, de afară, şoferii claxonau în semn de salut. O clipă, se înveseli, dar apoi se supără, hotărî ca, după ore, să se ducă neapărat la garaj şi să le facă observaţie băieţilor, că au deranjat lecţia.

CÎT E CEASUL?

O fetiță micuță și negricioasă ca o furnică, și cu dinții din față căzuți, stă la marginea trotuarului și rîde, se bucură de una singură.

— Cît e ceasul ?

Perechea se oprește. La ora asta tîrzie, de unde, cum a apărut copilul ăsta cît un degetar ?

— Ceasul... ? repetă tînărul și se uită întrebător la prietena lui.

Ei nu știu, de mult au pierdut timpul, l-au pierdut tot sărutîndu-se și n-au ceas ca să-l găsească.

Fetița zîmbește veselă, de parcă ar înțelege, și nu așteaptă răspunsul. Se întoarce, își îndreaptă ochii zîmbitori, ca două boabe de măsline, spre trecătorul care se apropie cu pași mari :

— Cît e ceasul ?

— Ceasul ? se oprește omul. „Ei, poftim, și azi o să întîrzii, iar o să-mi spună acasă că plec odată cu imnul și mă-ntorc odată cu el." Dar la ce-ți trebuie cît e ceasul ?

Fetiței îi sclipesc gingiile trandafirii pe locul dinților care-i lipsesc, nu răspunde și se întoarce veselă spre femeia care vine din direcția opusă, întrebînd-o :

— Cît e ceasul ?

Femeia tresare și se oprește în loc.

— Ce drăguță ești, mititico ! A cui ești, de unde ești ? întreabă femeia și se gîndește : „Să fi avut și eu una ca ea !"

Fetița repetă :

— Cît e ceasul ?

— E tîrziu, du-te acasă, mititico !

Se mai arată cineva pe stradă, și fetița se repede spre acela :

— Cît e ceasul ?

Omul cu mapa nici nu se uită la fetiță. Privește la ceasul de la mînă și răspunde :

— Ceasul ? Nouă și șapt'șpe, mai exact nouă și opt'șpe, ceasul meu rămîne în urmă cu un minut.

Și pleacă.

În vremea aceasta, un băiat traversează în fugă strada.

Fetița strigă după el :

— Cît e ceasul ?

Băiatul se oprește din fugă. Copiii se uită unul la altul, și băiatul înțelege :

— E luna șoarecilor, răspunde el, alergînd mai departe.

Fetița rîde tare și rămîne la marginea trotuarului, ca să-i întrebe pe toți cei care trec pe acolo : cît e ceasul ?

GRĂDINIȚA DE COPII TRECE PE STRADĂ

Galben, apoi roșu, din nou galben și în sfîrșit verde.

Troleibuzul nu se urni din loc.

— De ce nu pornește ? O să-ntîrziem.

Unul dintre călătorii din față spuse, fără să se întoarcă :

— Trece grădinița de copii.

În spatele troleibuzului, se formase un șir de automobile : O „Volga" albastră, foarte grăbită,

de enervare tremura pe loc ; un „Moskvici“ își oprise motorul și aștepta liniștit ; după el, oprise o „Volga“ verde, apoi altă „Volga“ și...

La marginea trotuarului, apăru prima pereche de copii — un băiețaș și o fetiță. Fetița îl trăgea pe băiețaș de mînecă, iar băiețașul se uita cu gura căscată la automobile. Jacheta fetiței era descheiată și iepurașii cusuți pe buzunarul șorțulețului își ciuliseră de frică urechile. A doua pereche erau două fetițe care discutau cu aprindere ceva și, din cauza asta, nu-l observară pe băiețașul rămas în urmă, se ciocniră de el și rîndul se strică. A treia pereche, din nou un băiețaș și o fetiță, într-o totală uitare de sine, fredonau o melodie, în vreme ce nimeni nu cînta. A patra pereche întîrzia. Un călător scoase capul pe fereastră, ca să-i vadă. Erau mici, unul dintre ei mai mic decît celălalt — n-avea nici trei ani, iar cel mare încerca, tocmai în timpul traversării, să șteargă cu batista nasul celui mic.

— Grăbiți-vă, copii, grăbiți-vă ! le striga educatoarea, de pe marginea trotuarului, bătînd din palme la fiecare cuvînt.

Perechile de copii treceau una după alta, ca fotogramele unei pelicule de film, iar șoferul își aminti de propria-i copilărie...

Atunci, pe vremea războiului, nimeni n-a oprit coloanele de refugiați, nimeni n-a spus că trec copiii... Lumea tăcea, lumea se prefăcea că nu-i vede pe copiii, femeile și bătrînii care mureau pe drumuri. Pe vremea aceea, nu existau semafoare.

— Grăbiți-vă, copii, grăbiți-vă !

Perechea se opri chiar pe marginea trotuarului. Cei doi copii se uitau la îngrămădeala mașinilor, iar educatoarea bătea din palme și repeta :

— Grăbiți-vă, Vahram, Haic, grăbiți-vă !

Nemulțumiți, copiii se urcară înapoi pe trotuar și se opriră acolo.

— Hai, porniți, ce s-a întîmplat ? Dați-i drumul !

Perechea porni mai departe.

Erau patru. El era cel mai mare și de aceea îi conducea pe frații și pe surioara sa.

„Mi-e foame“, se plîngea întruna surioara. Toți erau înfometați, dar surioara era mică, foarte mică. Mama rămăsese pe drumul exilului, tata nu exista. O bătrînică își pierduse nepoțeii și li se alăturase lor. Ea avea pîine și îi dădu o bucată surioarei.

— Și-au luat micul dejun și, acum, se duc la plimbare, spuse unul dintre călători.

Iar el își aminti de copiii care mureau pe drum, de blidul cerșetorului, care nu se umplea niciodată.

— Ia uitați-vă la ea, ce grozavă e ! exclamă o femeie, și toți se uitară într-acolo.

Era o fetiță care-și lăsase perechea și mergea sărind într-un picior ; părul îi era legat cu o fundă și funda sărea și ea. Fetița se îndepărtă astfel, sărind într-un picior, împreună cu rîndul, spre parcul tomnatic.

Surioara a murit sub zidul unei biserici, au îngropat-o alți refugiați. Ea nu avusese niciodată fundă în păr, pe vremea aceea nu existau funde.

— După serviciu, cînd îi aduci acasă pe copii, e foarte interesant — zise un călător, tot drumul ei povestesc lucruri năstrușnice. Băiatul meu mi-a povestit, de pildă, despre Anahit, căreia i-a căzut, în timpul dejunului, primul dinte și l-a înghițit odată cu untul. Povestește niște lucruri, niște lucruri ! și omul făcu ochii mari, de parcă voia să vorbească prin ei despre acele lucruri ciudate pe care numai copiii le pot povesti.

Se angajase să muncească pentru o masă pe zi. Mîncarea o vindea ca să cumpere ghete pentru frații săi. Ghetele, așezate în cutii de carton, semănau cu pîinile pe care nu le putea mînca, pîini care se vindeau în prăvălii. Cînd se apropiase de poarta orfelinatului, frățiorii îi alergaseră în întîmpinare, iar cel mic strigase bucuros : „Ne-a adus pîine !“ Nu era pîine, erau ghete...

Șirul se terminase, trecuse pe celălalt trotuar, însă troleibuzul nu se urnea din loc.

— Dă-i drumul, o să-ntîrziem ! se impacientă un tînăr aflat în spate.

Șoferul arătă spre stradă. Acolo, despărțită de șir, rămăsese în urmă o pereche — un băiețaș și o fetiță : din buzunarul fetiței, căzuseră frunze de toamnă, de toate culorile, pe care, acum, ea le aduna, în timp ce băiețașul o aștepta.

Și surioara lui aduna frunze. Pe drumul exodului, adunase frunze, frunze de toamnă, de toate culorile.

Se sculă de pe locul său, coborî și se duse s-o ajute. Frunzele de toamnă se împrăștiaseră pe

caldarîm. Omul se aplecă, le strînse și, punîndu-le cu grijă una peste alta, le dădu copiilor, apoi se întoarse și se așeză la loc.

Se aprinse lumina roșie, apoi cea verde, iar troleibuzul se puse încet în mișcare.

Grădinița de copii trecuse strada și, acum, se depărta în parcul luminat de culorile toamnei.

Cu zeci de ani în urmă, nimeni n-a oprit războiul, nimeni n-a spus că trec copii pe drumul exodului. Lumea tăcea, lumea se prefăcea că nu-i vede pe copiii, femeile și bătrînii care mureau pe drumuri...

EI VOR AȘTEPTA ÎNCĂ MULT

Se temea că la ora douăsprezece, cînd are să vină Anul nou, n-o să fie trează, n-au să fie treze nici jucăriile, nici păpușa cu părul ondulat, nici păpușa cu părul negru, nici păpușa fără păr, ca să-i povestească ei cum a venit Anul nou. De aceea, a așezat păpușile în picioare, una lîngă alta, nu le-a culcat, ca să nu adoarmă.

Mămica și-a dat seama și a dat ceasul înainte. Cînd nu era decît opt fără cincisprezece minute, ceasul lor arăta douăsprezece fără cincisprezece minute.

Luminile bradului erau aprinse, copiii vecinilor veniseră și păpușile nu dormeau.

— A venit, a venit Anul nou ! a strigat mămica, deschizînd larg ușile, iar din camera de alături apăru tăticul, cu barbă albă de vată și cu toiag.

— Bine v-am găsit, copii ! zise el, bîțîind din cap. Tăticul nu știa cum trebuie să fie Moș Gerilă și de aceea bîțîia din cap.

— Bună seara, răspunseră în cor copiii.

— La mulți ani ! le ură tăticul.

— Și ție, și ție, Moș Gerilă ! îi urară copiii. Barba de vată a tăticului căzu și copiii rîseră.

După ce au cîntat și au dansat, copiii s-au risipit pe la casele lor. Pentru ei, venise de-acum Anul nou, dar, în realitate, era abia ora nouă și ei ar fi avut mult de așteptat. Bărbatul spuse :

— Ce bine e așa ! Pentru copii, timpul ar trebui dat înainte, mult înainte. Ei se grăbesc prea tare să crească. Iar eu aș dori ca timpul să meargă înapoi, mult înapoi, atît de mult, încît să mă fac cît fetița mea.

— Și pe urmă ? îl întrebă soția.

— Pe urmă, aș începe să cresc.

— Și ai trăi o altă viață ?

— Nu, aș merge din nou la școală, m-aș bate iar cu copiii de pe strada mea, m-aș îndrăgosti încă o dată fără speranță, apoi te-aș întîlni pe tine și ți-aș spune tot ce ți-am spus cu ani în urmă.

— Dar eu nu mi-amintesc ce mi-ai spus cu ani în urmă, se prefăcu soția.

— Probabil, ți-am spus că te iubesc.

Femeia zîmbi trist și bărbatul înțelese că nu-i spusese așa ceva.

— Atunci, trebuie să-ți fi spus ceva asemănător.

— Nu, răspunse mîhnită soția.

— Nu se poate ! De cînd m-am întors din război, nu ți-am spus ?

— Nu ! se supără soția.

— Oricum, voiam să luăm totul de la început.

— Fără vorbele astea, ce rost ar fi avut să reînceapă totul ?

Bărbatul se uită îngîndurat la soție. Erau alte vremuri, vremuri grele, de război. „Dar chiar nu i-am spus ?“ se întrebă el, cu mirare.

— Ei, și ce dacă n-am spus ? Și fără vorbe se înțelege asta !

— Se înțelege, încuviință femeia, cu un ușor ton de împăcare.

Apoi, se duse să pregătească masa, iar bărbatul se așeză la birou, scoase hîrtiile și începu să lucreze.

Mai rămăseseră cîteva minute pînă la ora 12, cînd femeia îl întrerupse pe soțul ei :

— Se apropie Anul nou.

— Chiar așa ? se miră bărbatul și, lăsîndu-și lucrul, se duse în sufragerie, umplu două păhărele cu coniac și-i dădu unul soției. Așadar, n-am spus ? întrebă el, preocupat.

— Nu, răspunse femeia.

— Dacă n-am spus, nu merită pentru asta să dau timpul înapoi — glumi soțul și, apro-

piindu-se de soţie, îi şopti la ureche : Te iubesc mult, mult de tot !

Femeia roşi puţin, zîmbi şi spuse :

— Ştiam asta de mult.

— Dacă ştiai, de ce voiai să ţi-o spun cu vorbe ? se miră soţul.

— Pesemne că îmbătrînesc, din cauza asta.

POVESTE NINSĂ

Copiii făceau un om de zăpadă şi, cînd ajunseră la piept, un băieţel pistruiat îşi trase nasul şi zise :

— Fără inimă, omul nostru de zăpadă n-are să trăiască, îi trebuie o inimă.

Au fost de acord cu toţii şi lucrul a încetat. Cei mai mici, care, pînă atunci, aduceau zăpadă, au aruncat zăpada din mîini.

— Îi trebuie o inimă caldă, altfel omul de zăpadă îngheaţă în noaptea geroasă. Şi îi trebuie o inimă bună, o inimă care să ne spună poveşti — zise băiatul din clasa a doua, cu dinţii din faţă de curînd schimbaţi, şi toţi ceilalţi îl încuviinţară, căci era elev într-a doua.

— Duceţi-vă să aduceţi o inimă, dădu el dispoziţie celor adunaţi acolo.

Copiii se răspîndiră prin curte şi dispărură prin intrările blocurilor. Prima, se întoarse Nunic cea micuţă. Ea ţinea pumnul strîns tare şi păşea cu atenţie. Nici nu ajunsese acasă, ci se oprise pe scări, apoi se întorsese.

— Ce-ai adus ? o întrebă băiatul dintr-a doua.

— Inima.

— Să văd.

Nunic îşi deschise pumnul. În palma ei, nu se afla nimic, dar băiatul era abia într-a doua şi încă mai înţelegea că nimicul nu este doar nimic, că în palmă bătea una dintre cele mai frumoase şi mai calde inimi. Nunic stătea mîndră lîngă băiatul dintr-a doua, aşteptînd împreună cu el.

Apăru Arpic, cel care locuia la etajul întîi.

— Ce-ai adus ? îl întrebă băiatul dintr-a doua.

Arpic scoase din buzunar o bucată de plumb şi o dădu băiatului.

— Ce-i asta ?

— Au scos-o din pieptul tăticului meu, în timpul războiului.

— Văd, spuse băiatul, cu aerul unui atoateştiutor, şi, punînd-o în pieptul omului de zăpadă, adăugă : Am pus-o lîngă inima adusă de Nunic.

Acum, aşteptau toţi trei.

Din uşa blocului, ţîşni afară băiatul pistruiat.

— Uite-o ! şi întinse perniţa de ace, în formă de inimă ; degetele lui erau însîngerate.

— De ce e-nsîngerată perniţa ? întrebă elevul dintr-a doua.

— Acele au înţepat inima.

— Nu-i nimic, îl consolă băiatul şi puse perniţa de ace, în formă de inimă, în pieptul omului de zăpadă.

Acum, aşteptau toţi patru.

Ultima a venit Arus, care n-avea nici cinci ani. O aşteptaseră vreme îndelungată, pentru

că locuia la etajul patru și coborîse cu mare grijă pe scări. Aducea o păpușă de cauciuc.

— E Anahit, îmi povestește basme și iubește mult copiii — zise ea, întinzînd păpușa.

— O cunosc, ieri a fost pe la noi, îi răspunse băiatul dintr-a doua.

Arus se uită la păpușă, o privi lung și o întrebă :

— Cînd te-ai dus acolo, neastîmpărato ? își apropie urechea de păpușă, ca și cum ar fi ascultat răspunsul, și repetă : Zice că s-a dus ieri, cînd eram la școală.

— Dar tu nu mergi încă la școală ! o dădu de gol băiatul pistruiat.

Arus fu cît p-aci să izbucnească în plîns.

— Ba merg, școala mea e lîngă masa de scris a tăticului meu.

— Sigur că merge, întări băiatul dintr-a doua, și Arus se umflă în pene, de mîndrie.

Așezară și păpușa în pieptul omului de zăpadă, apoi îi puseră doi ochi de cărbune, un nas de morcov și, cînd omul de zăpadă fu gata, veni mama Arusei și o luă acasă, apoi, tatăl băiatului cu nasul pistruiat, întors de la serviciu, își chemă fiul :

— Ți-am cumpărat cărți, hai să mergem !

Lîngă omul de zăpadă, rămaseră Nunic cea micuță, Arpic și băiatul dintr-a doua.

Băiatul dintr-a doua își puse urechea la pieptul omului de zăpadă și spuse :

— O inimă atît de caldă numai el are. Și bate așa de bine, că n-are să înghețe niciodată în nopțile de Anul nou.

Nunic și Arpic își puseră și ei urechile la pieptul omului de zăpadă și auziră bătăile inimii sale calde.

Abia tîrziu, seara, se duseră copiii la culcare. Nunic închise ochii și auzi zvîcnetele inimii omului de zăpadă, auzi basmele pe care le povestea omul de zăpadă, le auzi și își zîmbi singură.

Mama îl chemă pe tata :

— De ce o fi zîmbind ? Are temperatură.

Tata puse mîna pe fruntea Nunichii :

— Nu, n-are temperatură, pesemne că visează.

Iar Nunic auzea bătăile inimii omului de zăpadă și ciudatele sale povești ninse.

Micuța Arus auzea și ea bătăile inimii omului de zăpadă. Întocmai așa repeta ceasul de pe peretele dormitorului : tic-tac, tic-tac. Așezată în pieptul omului de zăpadă, păpușa de cauciuc povestea basme și așa se face că omul de zăpadă nu îngheța și inima lui era atît de caldă, iar poveștile ninse erau însorite.

Toți copiii auzeau bătăile inimii omului de zăpadă, însă oamenii mari nu le auzeau, ei nu știau nici măcar că în curte trăiește un om de zăpadă și că, în pieptul lui, se află o perniță în formă de inimă și cu împunsături de ace, o păpușă de cauciuc, o schijă de plumb scoasă din piept în timpul războiului și cel mai frumos și mai bun nimic al Nunichii. Ei nu știau, dar copiii știau și tocmai de aceea trăia omul de zăpadă și îi bătea inima, iar copiii culcați în paturile lor auzeau ciudatele povești ninse ale omului de zăpadă.

— Din pădure, vine Moş Gerilă, cu el vin tăticul, ursuleţul, iepuraşul, veveriţa, vulpea şi...

— Nu există lup, întrerupse copilul.

— Cum nu există ?

— Nu există, l-a împuşcat, ieri, nenea vînătorul.

— Cine a zis ?

Copilul se gîndi o clipă, mai exact — se prefăcu că se gîndeşte, şi şopti misterios :

— Căţelul. Şi a mai zis că a-ntîlnit-o-n drum pe răţuşcă şi răţuşca a promis că vine la noi de Anul nou.

Pe scară, se auzi zgomot de paşi. Mama şi fiul aşteptară. Paşii urcau.

— Cine e ? întrebă copilul.

— Garsevan, care trăieşte în horn. Se duce să aprindă stelele.

— Tăticu' s-o fi rătăcit prin pădure.

— Probabil, spuse mama.

Afară, ningea cu fulgi mari. Băiatul luă o foaie de hîrtie şi o cretă şi încercă să deseneze fulgi. Pe foaia albă, nu se puteau desena fulgi albi. De supărare, buza de jos a băiatului se răsfrînse.

— Aşa nu se poate, zise mama, apoi luă hîrtia, o înnegri cu tuş şi o puse să se usuce.

— Trebuie s-o înnegreşti, ca să se vadă albul ? se miră băiatul.

— Pe negru, se vede mai bine albul.

Afară, argintul serii se decoloră, deveni plumburiu. Întunericul se apropie ca un copil curios, se lipi de geamurile ferestrei. Băiatul privi afară, văzu bradul reflectat în geam şi se bucură. Afară, în spatele ferestrei, stătea un băiat ca el, împreună cu mama lui şi cu bradul. Se sculă de la locul său şi alergă spre fereastră. Se priviră o clipă, apoi se apropiară mai mult, se lipiră de geam şi, în îngemănarea aceasta, băiatul din spatele ferestrei dispăru. Acum, băiatul vedea strada, vedea fulgii mari de zăpadă, care cădeau lin.

— Tăticu' s-o fi rătăcit prin pădure.

— Probabil, spuse mama.

Tatăl intră în magazinul de jucării.

— Daţi-mi, vă rog, ursuleţul acela, păpuşa aceea veselă, tare veselă, mai daţi-mi veveriţa aceea, şi iepuraşul, şi vulpea, şi lupul.

Vînzătorul puse jucăriile pe tejghea. Tatăl luă jucăriile şi începu să şi le îndese în buzunarele paltonului.

— Daţi-mi voie să vi le împachetez, se oferi vînzătorul.

— Nu, nu-i nevoie. Am să scot jucăriile una cîte una, din buzunare, şi despre fiecare am să spun cîte o poveste.

— Pesemne că tatăl meu n-o fi avut buzunare, spuse trist vînzătorul.

— Negreşit, tăticu' s-a rătăcit prin pădure. Moş Gerilă s-a întors şi îl caută. Din cauza lui tăticu', Anul nou o să-ntîrzie, negreşit, zise

preocupat băiatul, continuînd să privească afară, prin fereastră.

Mama rîse, bineînțeles, la auzul cuvîntului „negreșit".

— De unde l-ai învățat pe „negreșit" ăsta ?

— Așa vorbește Vahan, el spune : o să mergem, negreșit, cu bicicleta ; trăim, negreșit, acolo unde dormim : negreșit, timpul nostru... — copilul încercă să-și amintească ce mai spunea Vahan, dar nu reuși — într-un cuvînt, vrea să spună „timpul negreșit".

Mama se înveseli și mai tare, îl îmbrățișă pe copil și băiatul o văzu, în spatele ferestrei, pe mama ținîndu-l în brațe, văzu și bradul și spuse :

— În dosul ferestrei, mai sîntem o dată tu, eu și bradul nostru. Negreșit, acum sîntem peste tot tu, eu și bradul nostru.

Pe scară, se auzi zgomot de pași.

— Cine e ? întrebă copilul.

Mama vru să răspundă că e Garsevan, cel din horn, care se duce să aprindă stelele, dar își aminti că o mai spusese. Încercă să inventeze altă poveste, dar tocmai atunci auzi sunetul familiar al soneriei de la ușă — de două ori lung, o dată scurt.

— E tăticu' ! exclamă mama și alergă, veselă, în antreu.

— Să nu deschizi ușa ! Mă ascund, pe urmă deschizi și, dacă întreabă unde e Așotic, îi spui „a plecat în pădure, să te caute", negreșit să spui !

— Bine.

Mama deschise ușa. De sub masă, Așotic văzu cum tata intră, își scutură zăpada de pe pălărie și întreabă :

— Unde-i Așotic ?

— A plecat în pădure, să te caute.

— Aha ! exclamă semnificativ tata, apoi veni spre masă și se opri chiar lîngă Așotic. Din hainele lui, se răspîndea frig.

— Asta e o păpușă veselă, tare veselă, zise tata și puse o jucărie pe masă.

Așotic ar fi vrut s-o vadă pe păpușa aceea veselă, tare veselă, dar cum s-o vadă, dacă era plecat în pădure și, în pădurea întunecoasă, aprindea chibrituri, ca să-l găsească pe tăticu' ?! Așotic regretă că n-avea chibrituri în buzunar. Își îmbrățișă mai tare genunchii, ca nu cumva să sară dintr-o dată în picioare și să iasă de sub masă.

— Și de ce e veselă ? întrebă mama.

Mama a făcut foarte bine că a-ntrebat : acum, Așotic are s-audă de ce e veselă păpușa aceea.

— E veselă, pentru că are cine să se joace cu ea, să-i vorbească. Atît timp cît a stat în magazin, n-a avut nume, nimeni n-a vorbit cu ea, însă acum are nume, are cine să se joace cu ea, cine să-i vorbească.

„Negreșit, se gîndi Așotic, am s-o-ntreb unde a trăit, ce a văzut, și ea are să-mi povestească tot."

— Iar ăsta e ursulețul, zise tata și puse pe masă altă jucărie.

Așotic se ridică puțin de la locul său, tuși fără să vrea și, speriat, se așeză din nou.

— Ursulețul tușește, pesemne că a răcit, spuse tata, trebuie să-i dăm un ceai cald.

Așotic se bucură : „Negreșit, trebuie să i se dea ceai“, hotărî el.

— Asta e veverița, veverița cea vorbăreață. Pe drum, mi-a pus fără încetare întrebări, iar eu îi spuneam că la toate are să-i răspundă Așotic, neapărat are să-i răspundă. Iar ăsta este iepurașul, iepurașul cel fricos, despre care ți-am mai povestit.

„Iepurașul care trăiește sub buturugă, cel care se arăta curajos și s-a speriat de o gînganie“, își aminti Așotic. Îi veni să rîdă, dar se abținu.

— Și asta e vulpea, vulpea cea șireată, care a furat găinile mătușii Mariam.

— O cunosc, zise mama. Trebuie să-l chemăm pe cățel, s-o scarmene bine.

Apoi, tata scoase din buzunar încă ceva, fără să-i dea numele.

— Ce-i asta ? întrebă mama.

— Asta e pentru tine, draga mea. Fără tine, eu mă pierdeam pe drumuri.

„Trebuie să fie o cutie de chibrituri“, își imagină Așotic. „Negreșit, tata o fi adus o cutie de chibrituri, ca să le aprindă mama, și drumul din pădure să se lumineze.“ Copilul se întristă că lui nu i se dă voie să umble cu chibriturile.

— Iar ăsta, spuse tata, scoțînd din buzunar încă o jucărie, e lupul.

Așotic vru să strige că nu există lup, dar tăcu.

— Unde e copilul ? întrebă din nou tata.

Inima lui Așotic începu să bată cu putere : „Oare mămica n-o fi uitat ?“

— Am spus o dată, nu mai repet ! se supără mama. Tu ai întîrziat și el a plecat în pădure, să te caute.

— De ce l-ai lăsat ? Dacă se repede lupul la el ?

Așotic nu mai putu să reziste, sări afară de sub masă, își îmbrățișă tatăl și strigă tare :

— Nu există lup !

— Cum ?! se miră tatăl.

— Nu există, l-a împușcat, ieri, nenea vînătorul.

— Cine a zis ?

Copilul se gîndi o clipă, mai exact — se prefăcu că se gîndește, și șopti misterios :

— Cățelul. Și a mai zis că a-ntîlnit-o-n drum pe rățușcă și rățușca a promis că vine să petreacă Anul nou.

Pe scară, se auzi zgomot de pași.

— Cine e ? întrebă copilul.

— E Garsevan, care trăiește în horn. Se duce să aprindă stelele, răspunse tatăl.

— Păi, le-a și aprins, preciză băiatul și arătă afară, la luminile bradului, reflectate în geamuri.

În partea aceea a ferestrei, pe fondul întunecat al serii, se reflecta mica familie — băiatul, tatăl, mama și bradul. Părea că familia se mărise, se răspîndise pe pămînt și că, în lumea asta, existau de toate, afară de lupi.

Ei, toți trei, se uitau la imaginea din geam și rîdeau. Cu ei, rîdea și păpușa veselă de pe

masă, iar rîsul ei îl auzea doar băiatul, căci el înțelegea limba jucăriilor, așa cum și jucăriile îl înțelegeau pe el.

FANFARA A TRECUT PE STRADA NOASTRĂ

Noi n-avem o curte frumoasă, de fapt nici n-avem curte, de aceea copiii se joacă pe trotuar. Însă, chiar dacă am fi avut o curte, tot s-ar fi întîmplat ce i s-a întîmplat lui Aramic, pentru că era vară, o vară toridă, și fanfara a trecut pe strada noastră. Pînă s-ajungă pe strada noastră, fanfara trebuie să fi trecut și pe alte străzi, altfel de unde atîția copii care o însoțeau ?

Pe lîngă toboșar, mergea un băiat ars de soare. Era desculț ; fără îndoială, avea acasă o pereche de pantofi, chiar și vechi, însă, cum e lucru știut cît de repede tocesc copiii încălțările, desigur că mama băiatului îi păstra pantofii pentru la toamnă.

Pe lîngă toboșar, pășea, cu nasul în vînt, Aramic cel desculț, chiar acel Aramic despre care vreau să povestesc ; mergea și bătea într-o tobă imaginară.

În față, în rînd cu capelmaistrul, învîrtindu-se în cercuri, în ritmul muzicii, se hîrjoneau, ținîndu-se de mîini, o fetiță și frățiorul ei ; zic că era frățiorul, pentru că așa mi-au spus copiii. Un altul, abia de-o șchioapă, încerca să meargă în tactul muzicii, dar rămînea în urmă și, greșind pașii, începea să alerge.

Doar băiatul din fereastră, din fereastra de la care, în zilele de sărbătoare, atîrnau un covor minunat și o fotografie înrămată cu o cunună de flori, doar băiatul acela privea trist în jos. El nu era niciodată invidios pe cineva, dar acum îi invidia pe Aramic cel desculț, pe fetița și frățiorul ei, care se hîrjoneau în fața fanfarei, și pe băiețelul de-o șchioapă, care ba rămînea în urmă, ba alerga înainte. Îi invidia, însă ce putea face ? n-avea voie să se joace cu copiii, nici să alerge pe stradă, fiindcă de acolo ar fi putut învăța limba pe care mămica și tăticul n-o vorbeau. „În schimb, se consola singur băiatul din fereastră, în zilele de sărbătoare, toți copiii mă invidiază pe mine. Fereastra noastră e-mpodobită cel mai frumos dintre toate, iar tăticul mă duce să văd defilarea."

Nu se poate, unde s-au mai văzut copii care să se consoleze astfel, în sinea lor ?

Copiii, cît ar fi ei de copii, seamănă întrucîtva cu noi : își cunosc și ei propria măsură, știu de unde trebuie să se întoarcă, iar dacă trec de limita admisă, pînă la urmă sînt pedepsiți pentru cutezanță — la fel ca noi.

Aramic nu era unul dintre aceștia. Cînd fanfara coti pe o stradă nouă, el nu se întoarse, ci își continuă drumul, deși nu mai rămăsese nici un copil de pe strada lui și doar copii străini însoțeau acum fanfara.

Ta-ta-ra-ta-ta, sufla trompetistul, iar toboșarul ținea într-o mînă un talger pe care, sclipindu-l din cînd în cînd în soare, îl lovea de talgerul prins de tobă. Cel mai tare îi plăcea

lui Aramic sunetul talgerelor, i se părea că soarele se fărîmițează, iar pe asfalt strălucesc nu razele soarelui, ci țăndări aurii de talgere. Își umfla obrajii și repeta odată cu talgerele : țim-bam-bam, țim-bam-bam. De fiecare dată cînd ridica talgerul, toboșarul se uita cu coada ochiului la băiatul cel desculț. În ochii lui Aramic, se răsfrîngea lucirea talgerului și ochii aceia căprui păreau de culoarea cerului. Toboșarul bătea talgerele și simțea cum inima micuță a băiatului tresare, se ridică și coboară la loc. Nicicînd nu ascultase toboșarul cu atîta plăcere sunetul talgerelor. Băiețelul îi așternuse înainte veselia aurie a talgerului, însuflețise muzica, dîndu-i un sens. Ce-i mai păsa că suflătorii îl priveau cu dispreț și nu-l socoteau muzicant ?! „Tobă și talger îi trebuie tinereții, tobă și talger!“ Toboșarul zîmbi duios băiatului, iar acesta îi întoarse zîmbetul. Fiecare îl înțelesese pe celălalt.

— Îți plac bomboanele ?

Aproape că țipase toboșarul, căutînd bomboane în buzunarele sale. În loc de bomboane, găsi un nasture.

— Mie... — strigă Aramic, dar își întrerupse vorba.

Toboșarul lovise talgerele. Țim-bam-bam, țim-bam-bam — repetă Aramic. Toboșarul băgă mîna în celălalt buzunar, la început găsi iar un nasture și, pipăindu-l, își aminti că e de la palton. Era vară, o vară toridă, și nasturele acela îi aminti de frigul plăcut al iernii. Pentru o clipă, căldura îl sufocă. În sfîrșit, într-un colț al buzunarului, găsi bomboana.

— Ia, spuse el, întinzînd-o lui Aramic.

— Mămica zice că dulciurile strică dinții — și, desfăcînd bomboana, o băgă în gură. Băiatul din fereastră are dinții căzuți de la bomboane.

Aramic zîmbi : îi lipseau dinții din față. Toboșarul întrerupsese școala, dar ce învățase își amintea bine. Se uită la copil și-l văzu cît e de slab : „Îi lipsește zahărul“, se gîndi el și lovi talgerele.

Fanfara a trecut pe străzile orașului și, pe fiecare nouă stradă, copiii care o însoțeau se schimbau, doar băiatul cel desculț a mers pînă la capăt, iar cînd fanfara s-a oprit în afara orașului, lîngă porțile fabricii, băiatul s-a uitat speriat în jur : se afla pentru prima oară acolo. Totul îi era necunoscut, nu știa drumul de întoarcere. Izbucni în plîns. Toboșarul îl privi mirat :

— De ce plîngi ?

— Vreau să mă-ntorc acasă, se smiorcăi băiatul.

— Unde locuiești ?

— Nu știu.

— Cum se cheamă strada ta ?

— Nu știu, și băiatul hohoti și mai tare.

— Nu vă-mprăștiați ! le spuse toboșarul colegilor săi. Copilul a pierdut drumul de întoarcere, trebuie să-l ducem acasă.

Aramic se opri din plîns și așteptă.

— Mi s-au umflat așa de rău buzele, că le pot vedea — refuză trompetistul.

— Mi s-au umflat obrajii, îmi trebuie o săptămînă ca să se dezumfle — se justifică suflătorul la corn.

— Aş veni, dar mă doare umărul — zise suflătorul la tubă.

Capelmaistrul nu spuse nimic. Îşi puse bagheta în buzunar şi intră pe poartă. Aşa sînt capelmaiştrii.

Între timp, toboşarul îşi atîrnase de gît toba şi lovi talgerele. Lacrimile tremurătoare de pe genele băiatului sclipiră la reflexele talgerelor şi căzură.

— Să mergem, spuse toboşarul şi o luă înainte.

Pe străzile oraşului, mergeau, acum, un toboşar şi un băieţel desculţ. Toboşarul lovea talgerele, iar băieţelul cel desculţ bătea în toba sa imaginară. Mergeau aşa, iar în urma şi înaintea lor, sărind în ritmul bătăilor, alergau copiii.

Se întorceau pe acelaşi drum pe care veniseră. Toboşarul căuta cu privirea, printre femeile ieşite la porţile caselor, pe mama băiatului, pe care n-o cunoştea, dar pe care era convins că are s-o recunoască din prima ochire. Mergea toboşarul, fără să-i mai pese de oboseală şi de căldură, şi îşi amintea de povestea citită de el cînd era mic, despre toboşarul care, trecînd în fruntea armatei învinse, i-a dus din nou la atac pe soldaţii deznădăjduiţi. Îşi amintea povestea şi i se părea că, în urma sa, vin nu copii, ci oameni mari. Băieţelul cel desculţ şi slab se transformase, în închipuirea lui, într-un tînăr voinic şi vînjos, care nu îngîna

talgerele, ţim-bam-bam, ci cînta avîntat un imn de luptă.

La colţul străzii, mama îşi văzu feciorul păşind alături de toboşar, cu nasul în vînt, şi se pregătea să-i dea o bătaie, cînd toboşarul spuse :

— Nu-l bateţi, are să se facă toboşar.

Băiatul din fereastră auzi şi rîse în sinea lui : „Ce mare lucru e să te faci toboşar ?!“

Mama îl privi nedumerită pe toboşar.

— Mamele au întotdeauna presimţiri rele — se scuză ea, îmbrăţişîndu-şi copilul.

Toboşarul nu zise nimic, dar îşi aminti sfîrşitul povestirii citite în copilărie : „...Şi toboşarul şi-a dus la luptă soldaţii, ei s-au repezit asupra duşmanilor patriei, duşmanii s-au retras şi au fugit, iar cînd soldaţii se întoarseră victorioşi, la poalele muntelui rămăsese trupul toboşarului...“

GARDA DE NOAPTE

Cînd au dus-o în sala de operaţii, fetiţa ţinea în braţe o păpuşă cu nasul rupt şi cu braţele smulse, de care nu voia să se despartă cu nici un chip.

— Pregătiţi bolnavul în sala de operaţii, dădu dispoziţie doctorul şi începu să-şi dezinfecteze mîinile, gîndindu-se că, acum, undeva într-o curte, copiii se joacă.

Afară se întuneca, şi el îşi aminti că, exact la ora asta, mama lui îl chema din stradă şi-l punea să se spele, ca să se culce.

— Soră ! strigă doctorul.

Sora intră. Doctorul o privi de parcă o vedea pentru prima oară, apoi întrebă :

— Mama copilului e aici ?

— Da, e aici.

— Adică, unde „aici“ ?! se aprinse doctorul.

— În sala de așteptare.

— Întreab-o cum o cheamă pe fetiță și care e numele păpușii, pe urmă...

Dar nu apucă să-și termine vorba, că sora și ieșise. Continuă să-și dezinfecteze mîinile.

— Anahit.

— Cine ? se întoarse, nedumerit, doctorul. Sora era în ușă:

— Numele fetiței.

— Și al păpușii ?

— Luseres. *

— Luseres, repetă doctorul și continuă să se spele. Soră ! strigă el tare, deși sora nu ieșise, dar ea știa că, înainte de-o operație grea, doctorul era nervos.

— Ascult.

— În buzunarul hainei mele, sînt niște bani. Dă-i cuiva, să se ducă să cumpere o păpușă mare, frumoasă.

— Am înțeles.

— Să cumpere o păpușă mare, una care închide și deschide ochii.

— Am înțeles.

— „Am înțeles, am înțeles“ ! Aici nu-i spital militar, pentru Dumnezeu, mai răspundeți și altfel ! se supără doctorul.

---

* În traducere literală, „chip luminos“ (N. tr.).

Sora ieși fără o vorbă. Doctorul continuă să-și spele mîinile.

Sala de operații era luminată puternic și fetița clipi din ochi, apropiindu-se încet, cu păpușa în brațe, de masa de operații, pe care văzu, aliniate, instrumentele strălucitoare. Se miră că sînt atîția oameni îmbrăcați în alb și, speriindu-se, era gata-gata să izbucnească în plîns.

— Ei, asta nu se poate, o să rîdă Luseres de tine !

Fetița întoarse mirată capul. Văzu un om în alb, care-și ținea întinse mîinile îmbrăcate în mănuși de cauciuc, ferindu-le. Omul zîmbea.

— De unde știți cum o cheamă pe păpușa mea ? întrebă copilul.

— Mi-a spus ea, la ureche.

— Cînd ? se miră fetița și apoi, de parcă se-mpăcase cu gîndul, întrebă : O să-i faceți operație ?

— Da, o să vă culcați amîndouă pe masa asta și eu am să vă operez.

Întinseră fetița pe masa de operații. Ea ținea strîns în brațe păpușa și-i vorbea, spunîndu-i lucruri ciudate, așa cum numai copiii pot vorbi. O convingea pe Luseres să nu-i fie frică, îi povestea un basm în care Luseres culegea flori, pe urmă venea cărăbușul și voia să-i fure florile, pe urmă venea veverița și-l gonea pe cărăbuș, pe urmă se termina basmul fără sfîrșit.

— Cloroform ! ceru doctorul, scurt, pe un ton de comandă, apoi se apropie de fetiță și o întrebă zîmbind : Dar i-ai povestit Luseresei de ce sînt graurii negri ?

Fetița era mică și nu știa ce-i acela un graur, iar doctorul își uitase de mult copilăria.

— Nu, nu știu, răspunse fetița.

Doctorul se gîndi o clipă și, pentru că nu-și aminti nici o poveste, hotărî să născocească pe loc ceva. Se-ntoarse spre soră și zise :

— Grăbiți-vă, cloroform !

Sora puse masca de cloroform pe fața copilului și fetița auzi parcă de departe glasul doctorului :

— Trăia, în pădure, un graur, un graur nemaipomenit de alb.

Doctorul își dădu seama că greșise, spusese „alb“ în loc de „negru“, dar continuă :

— Cînta cît era ziua de mare, cînta despre soare, despre Luseres, despre tine, micuța mea Anahit...

Copilul nu mai auzea, adormise. Doctorul răsuflă ușurat : dacă fetița l-ar fi auzit, el n-ar mai fi putut continua povestea și nu l-ar fi putut înnegri pe graurul cel alb.

Păpușa căzuse lîngă fetiță și doctorul zise :

— Luați-o de-aici.

Sora o luă pe Luseres și o puse pe pervazul ferestrei.

— Luați-o și de-acolo, spuse doctorul, puneți-o undeva, să n-o văd.

Sora o ascunse pe Luseres.

— Bisturiu ! ceru doctorul, apropiindu-se de fetiță.

Afară, era seară de iarnă, o seară geroasă, dar, cine știe de ce, doctorului i se păru că zăpada se topește și picură de pe streașină, că picăturile cad cu zgomot și se sparg, răspîndindu-se.

— Pensetă !

Sora dădu penseta.

Doctorului i se păru că e pe cîmp, în martie, și în jurul lui explodează asurzitor mine :

— Mă deranjează zgomotul dezghețului !

— Afară, e ger, nu se dezgheață nimic, remarcă timid unul dintre asistenți.

— Atunci, n-or fi închis bine vreun robinet, pe undeva.

Nu-l contrazise nimeni, cu toate că nu se auzea nimic. Ei știau că, atunci cînd pe masa de operații se află un copil, doctorul devine nervos, aude zgomot de picături, dar nu știau de ce se-ntîmplă asta, fiindcă doctorul nu povestise niciodată ce văzuse pe cîmpul de luptă cu ani în urmă, nu vorbea niciodată despre viața lui, așa cum vorbesc bolnavii înainte de operație, de teamă că n-or să mai aibă timp vreodată să povestească.

Era cu ani în urmă, cu mulți ani. Era primăvară timpurie, primăvara lui '42. Picăturile dezghețului cădeau la răstimpuri egale pe pervazul ferestrei, pe jumătate distrus de bombardamente. Toată ziua operase soldați răniți. Se afla de doi ani pe front, în apropierea liniei întîi, și i se părea că, pe lume, nu mai sînt decît soldați, tineri și cu fețele nerase, că nu există femei, bătrîni și copii, și nici n-au existat vreodată.

Se lăsa întunericul. În depărtare, se vedeau focurile luptei. Era obosit, cînd soldații îi aduseră o fetiță rănită. O găsiseră în satul părăsit, de lîngă front. Fetița avea o păpușă făcută din cîrpe, murdară de noroi. Plîngea, iar doctorul, privind-o uimit, se gîndi că, în lume, nu există doar soldați, ci mai există și femei, bătrîni, copii, există viață, nu s-a sfîrșit totul. De emoție, era s-o îmbrățișeze pe fetița rănită, dar se abținu.

— Pregătiți sala de operații, dădu el dispoziție, uitînd de oboseală, uitînd că-l dor picioarele, că făcuse, pînă atunci, aproape o sută de operații.

S-ar fi zis că fetița asta avea o altă viață, o viață pe care o avusese demult și care, acum, nu mai era. Și el opera cu atenție încordată, de parcă de salvarea ei ar fi depins salvarea lui și a întregii lumi, iar dacă fetița n-ar mai trăi, n-ar mai exista vreodată, în lume, femei, bătrîni, copii, pace, ci ar rămîne doar soldați, cu fețele nerase, obosiți. Era primăvară timpurie, picăturile dezghețului cădeau ca niște bombe și se spărgeau de pervazul ferestrei. În depărtare, se auzea urletul aruncătoarelor de mine. Din acoperișul spitalului pe jumătate distrus, lătra o mitralieră. Dar toate zgomotele parcă încetaseră și se auzea numai explozia picăturilor pe pervazul ferestrei.

— Mă deranjează zgomotul dezghețului, spuse doctorul, dus pe gînduri.

— Afară, e ger, remarcă timid unul dintre asistenți.

— Atunci, n-or fi închis bine vreun robinet, pe undeva.

Tăcu și începu să coasă repede rana, iar după ce termină, se îndreptă de mijloc și se depărtă încet de masă.

Sora îi scoase mănușile de cauciuc.

— Cît e ceasul ? întrebă doctorul, privind neliniștit în jur.

— Cinci seara.

— Atunci, bună dimineața, zîmbi ușor doctorul și, ieșind agale din sala de operații, îi spuse, din ușă, sorei : Să-mi dai păpușa fetiței, pe Luseres, am s-o duc la mine acasă. Lîngă patul fetiței, să puneți păpușa cea nouă, cînd fetița o să se trezească și o să-ntrebe unde-i Luseres, să vadă păpușa. Să-i spuneți că am operat-o pe Luseres, i-am lipit nasul, i-am cusut brațele. Iar mie, aduceți-mi o ceașcă de cafea.

Clătinîndu-se de oboseală, doctorul se îndreptă spre cabinetul său. Sora privi lung în urma lui și se duse să facă o cafea.

BASMUL DIN SEARA DE ANUL NOU

În coliba moșului,
Șapte frați trăiau...

Așa cînta mama în seara de Anul nou, cînd eram mici. Cînta și arăta cu mîna cît de scunzi erau acei frați și cît de lungi erau bărbile lor. În coliba moșului, ei măturau cu bărbile, dar adesea se împiedicau în ele și cădeau. De aceea,

cînd se sculau, dimineața, în loc de curea, își legau mijlocul cu barba și, în loc să se ducă la arat, la semănat ori la secerat, își luau instrumentele și cîntau fără griji cîntece vesele. Piticii aveau fluiere mici cît un deget, iar fratele cel mai mare, care se putea ascunde în propria barbă ca un ac în carul cu fîn, nu știa să cînte la nici un instrument și fredona cu voce răgușită, înfundată :

În coliba moșului,
Șapte frați trăiau,
Toți înalți de-o palmă
Și cu bărbile de-un cot
Și nimica nu făceau,
Nu, nimica nu făceau.

Cîntecul acesta, mama îl auzise în copilărie, în casa vărului ei, Hovhannes, de la compozitorul Comitas *. Cum dădea din mîini, cum se apleca, cum se ghemuia, cum bătea toba cu unghia, cum cînta la vioară pe degetul arătător și la fluier din degetul mic, toate le învățase de la Comitas și pe urmă ne învățase pe noi, iar noi, în seara de Anul nou, ne aplecam, ne ghemuiam, ne făceam că ne înfășurăm în niște bărbi imaginare și cîntam cu voci răgușite :

---

* Arhimandritul Comitas (1869—1935) — celebru muzician armean (pe numele mirean, Soghomon Soghomonian), compozitor, teoretician, pianist și dirijor, culegător și aranjor al folclorului armenesc și al altor popoare, autor de cîntece religioase și laice (N.tr.).

În coliba moșului,
Șapte frați trăiau...

Era un cîntec naiv, simplu, pe care oamenii și-l transmiseseră din generație în generație, cine știe cînd și unde îl găsise Comitas și îl adusese la noi în sat. Mama povestea că i-l cîntase, în alt sat, mătușa lui, oarbă, însoțind melodia cu gesturi. De aceea, noi cîntam și jucam cu ochii închiși, de parcă am fi fost mătușa oarbă a lui Comitas și ar fi trebuit să povestim cu mîinile despre pitici și bărbile lor : unul își turtea nasul, altul și-l strîmba, al treilea și-l strîngea, al patrulea și-l trăgea, iar prin asta, semănam cu piticii, care trebuie să fi avut nasuri diferite. Apoi, duceam degetul mic la buze și cîntam cu el ca dintr-un fluier. La sfîrșit, neapărat cu voce răgușită (așa era tradiția, fratele cel mai mare avusese voce răgușită), cîntam :

În coliba moșului,
Șapte frați trăiau...

În seara de Anul nou, ne îngroșam vocile, ni le făceam de bași, ca să zicem că sîntem bătrîni. Luam cîte un fus, în chip de toiag, ne îndoiam de mijloc și, traversînd camera dintr-un colț în altul, cu pas lent, solemn, ne întîlneam, ne salutam cu plecăciuni și întrebam :

— Moșule, moșule, unde te duci ?

— Mă duc la biserică, ne răspundeam unul altuia.

Dacă printre noi era vreo fată, o întrebam :
— Băbuţo, băbuţo, unde te duci ?
La început, mergeam la biserică şi, de acolo, aduceam lumînări aprinse, pe care le apăram de vînt cu palma, umpleam casa de lumina lor şi abia apoi ne duceam la şcoală. Cînd venea la rînd joaca de-a şcoala, aruncam toiegele, ne îndreptam de mijloc şi, cu larmă mare şi recitînd „Drumul şcolii“, ne adunam la fereastră şi cîntam „Cocoş cu creastă roşie“. Cîntam, iar mama zicea că ne-am făcut băieţi buni, merităm să primim un pumn de boabe de grîu, covrigi şi mere. Le băgam iute în buzunare şi o zbugheam în stradă, să vedem sosirea lui Moş Gerilă, să auzim orchestra celor şapte fraţi care, înfăşuraţi în bărbile lor, colindau din casă-n casă, ţinînd în mîini lumînări de toate culorile, mici şi subţiri ca nişte ace. Bineînţeles, nu-i vedeam niciodată, ba întîrziam, ba ieşeam prea devreme, dar credeam că razele soarelui sînt lumînările lor micuţe şi ne convingeam unul pe altul că cei şapte fraţi au venit şi au plecat cînd încă dormeam sau or să vină şi-or să plece cînd vom fi culcaţi. Cîntecelul acesta era bucuria noastră din serile de Anul nou, lumea noastră.

Astăzi, e din nou seara de Anul nou, toate acestea au devenit amintiri, au plecat din lume compozitorul Comitas, mătuşa lui şi mama mea, dar eu încă îmi mai amintesc, încerc să cînt ca pe vremuri, cu voce răguşită, şi micuţul Vahramic, cel cu nasul cît un nasture şi cu ochii rotunzi şi melancolici, mă ascultă mirat şi mă roagă :

— Mai cîntă...
Şi eu cînt din nou, născocesc cuvinte pentru cîntecul copilăriei mele, adaug în cîntec numele jucăriilor lui Vahramic şi se dovedeşte că budolezele (adică buldozerele) îi ajută pe cei şapte fraţi, cînd drumurile sînt înzăpezite şi ei nu reuşesc să ajungă la noi, apoi etelul (adică elicopterul) coboară pe locul curăţat şi-i ia pe cei şapte pitici, ca să-i ducă în altă parte ; lenul (adică trenul), auzind că au venit la noi, se opreşte în faţa colibei moşului, îi cheamă cu un şuierat şi aşteaptă pînă cînd cei şapte fraţi ies din casă cu lanternele lor micuţe şi multicolore şi se aşază în vagon.
— Mai cîntă, cere Vahramic, care nu-i satisfăcut de cîntecul inventat, şi mă priveşte cu ochii lui melancolici, serioşi.
Dar eu nu ştiu ce să mai cînt, cuvintele mi s-au terminat. Deodată, mi-amintesc tot, mi-amintesc de anii copilăriei şi, aplecîndu-mă, ghemuindu-mă, cîntînd la vioară pe degetul arătător şi la fluier din degetul mic, încep să povestesc despre cei şapte fraţi, care locuiau în coliba moşului, erau înalţi de-o palmă, aveau bărbile de-un cot şi se înfrăţeau cu leii, elefanţii, lupii, mieii, cerbii, păsările, peştii, cu toate animalele. Micuţul Vahramic mă ascultă şi mă roagă :
— Mai cîntă...
„Oare încă nu m-am înfrăţit cu nimic, pe lumea asta ?“ mă întreb în sinea mea şi-mi amintesc că n-am cîntat despre jucării. Acum, cînt despre jucării, şi ele se înfrăţesc, trenul vine în ajutorul elicopterului, automobilele îi

duc pe călători la aeroporturi, mașina-stropitoare udă trandafirii, armele trag cu apă și-i răcoresc pe elefanții înfierbîntați. Cînd ochii lui Vahramic încep să se-nchidă singuri și el abia se mai ține treaz, cînt pentru mine și mi-aduc aminte de casa noastră veche, de mama, care spunea povești despre Comitas. Îmi pare că-l văd pe marele compozitor aplecîndu-se, ghemuindu-se și imitîndu-i pe cei șapte pitici, inima mi se umple de sunetele fluierelor și numai eu aud o muzică ciudată, care mi se răspîndește în suflet, învăluindu-l într-o imperceptibilă tristețe.

Nu, cîntecul acesta nu poate fi uitat, se duc și se schimbă generații, purtîndu-i mereu cu ele pe cei șapte frați, care erau atît de frumos înfrățiți, că voiau să-i înfrățească pe toți oamenii, întreaga lume.

PICTORUL ȘI COPIII

*Lui Martircs Sarian**

Avea părul de culoarea argintului vechi, ochi adînci privind înăuntrul său și zbîrcituri care se întretăiau brăzdîndu-i obrajii.

Mergea încet, sprijinindu-se în baston, cînd unul dintre copiii care se jucau pe trotuar îl făcu atent :

— Să nu călcați pe desene !

* Reputat pictor (1880—1972) din R.S.S. Armeană (N.tr.).

Se opri. De sub baston, începea o lume nouă, o lume ciudată. O fetiță ghemuită desena cu creta pe trotuar și un băiat cu nasul pistruiat păzea desenele.

— Bunicule, treci pe dincoace ! spuse băiatul.

Dar el rămase pe loc, nu trecu mai departe.

Fetița desena pe trotuar o altă fetiță, cu multe degete, cu ochi mari și rotunzi, cu gene ca niște raze, cu o fundă uriașă legată în păr ca un fluture și cu o mulțime de nasturi și năsturași pe fustă. Lîngă fetița de cretă, era desenat un cățel cu nasul în vînt, cu un nasture colorat în alb pe vîrful nasului și cu alți nasturi pe burtă.

Bătrînul întrebă :

— Nasturii ăștia pentru ce sînt ?

Fetița se uită în sus : i se păru că pictorul cu părul și sprîncenele albite e un desen făcut cu creta. Zîmbi și răspunse :

— Ca să nu-i fie frig.

— Așa, deci ! exclamă gînditor pictorul și, proptindu-se în baston, începu să privească.

Oamenii treceau indiferenți, ocolindu-i pe băiatul cu nasul pistruiat, pe pictor și pe fetița care desena pe trotuar, treceau fără să vadă, fără să simtă lumea aceea nou-născută. Iar pictorul privea preocupat. Printre genele ca niște raze, ale fetiței de cretă, zîmbeau bucuros doi ochi, și pictorului i se păru că desenul face cu ochiul, cățelul dă din coadă, iar viața de pe trotuar îi duce cu ea pe stradă. Întrebă :

— Cățelul mușcă ?
— Da, mușcă, răspunse fetița și, dînd crezare prima vorbelor ei, își trase speriată mîna și gemu : Au ! Au ! m-a mușcat, mi-a mușcat degetul !
Ridică degetul arătător, murdar de cretă, iar pictorul, luîndu-i palma în mînă, și-o apropie, se uită la arătător și, clătinînd din cap, zise :
— A mușcat tare adînc.
Și sărută degetul, murdar de cretă, al fetiței. Fetița își trase înapoi mîna și rîse :
— Te-am păcălit, nu mușcă ! Te-am păcălit, nu mușcă ! și, ghemuindu-se din nou, continuă să deseneze.
Băiatul cu nasul pistruiat era la postul său. Se plimba în jurul fetiței și păzea ca nimeni să nu strice desenele. Pictorul, sprijinit în baston, se aplecă mai mult, urmărind-o cu atenție pe fetiță. Ea desena, acum, niște cercuri.
— Astea ce sînt ? întrebă pictorul.
— Mere, răspunse fetița, desenînd și mai multe cercuri.
Se apropiau doi trecători. Băiatul cu nasul pistruiat îi făcu atenți :
— Treceți pe dincoace !
Ei nu-i dădură importanță. Fetița ghemuită pe trotuar se feri, speriată, la o parte, și oamenii stricară întîi cățelul, apoi funda ca un fluture, a fetiței de cretă, și la urmă merele. Mînios, pictorul strigă după ei :
— Ce faceți, nu vedeți desenele ?
— Ei, și ce ?! făcu unul dintre ei.
Și trecură mai departe, stricînd o lume întreagă. Fetița, care era gata-gata să plîngă,

văzînd supărarea bătrînului pictor, se uită mirată la el și-i spuse :
— Nu-i nimic, bunicule, am să desenez iar.
— Ai să desenezi iar... — repetă îngîndurat pictorul, ca pentru sine și, proptindu-se în baston, rămase în lumea aceea, să păzească desenele.

OAMENII MARI ȘI BĂIEȚELUL

Dedicată învățătorului emerit
Vahagn Ciughurian

Strînși la colțul străzii, bărbați în vîrstă, cu părul încărunțit, discutau cu aprindere și fiecare își susținea punctul de vedere. Se înghionteau și rîdeau veseli, ca niște copii. Cu ei, erau și femei, care, tot ca niște copii, participau la hîrjoana lor și insistau ca, mai înainte de orice, să fie cumpărate flori.
— Flori, neapărat, dar, împreună cu florile, e nevoie și de un cadou semnificativ — spunea bărbatul înalt, din mijlocul grupului, care era șeful, cel cu inițiativa.
— Eu propun să cumpărăm un ghiozdan.
— Asta se-nțelege, replică bărbatul priceput din mijlocul grupului și se uită în jur.
— Dacă și asta se-nțelege — interveni altul, care pînă atunci nu vorbise —, spune, să vedem, ce-o să punem în ghiozdan ?
— Un serviciu de cafea.
Căzură de acord cu toții, numai cel care pusese întrebarea se împotrivi :

— Serviciul îl împachetăm în hîrtie, iar ghiozdanul îl umplem cu confeti, cu nasturi, cu...

Își lăsă vorba neterminată, pentru că nu reușea să-și amintească ce se mai poate pune într-un ghiozdan. Nici ceilalți nu-și aminteau. Tocmai atunci, trecea pe stradă un școlar, un școlar mic, cu un ghiozdan mare ; și ei, oameni în toată firea, se îndreptară în grup spre băiat și tot în grup îl salutară :

— Bună ziua, dragă Armen.

Băiețelul se opri mirat. Mai întîi, pe el nu-l chema Armen, și apoi, nici nu-i cunoștea pe oamenii aceștia.

— Bună ziua — răspunse școlarul, uitînd că nu-l chema Armen și că nici nu-i cunoștea pe oamenii aceștia.

— Ne dai voie să ne uităm în ghiozdanul tău ?

Băiețelul se miră și mai tare și probabil că nu le-ar fi dat voie, dacă una dintre femei, care semăna grozav cu mămica lui, nu i-ar fi spus, zîmbind :

— Te rugăm foarte mult, dacă se poate.

— Se poate, îngădui puștiul.

Se repeziră asupra ghiozdanului, de parcă ar fi căutat ceva prețios. Ba, mai mult, unul mirosi ghiozdanul, iar altul îl luă sub braț și făcu mîndru cîțiva pași înainte și înapoi. Pe urmă, controlară cu toții conținutul ghiozdanului. Acolo, printre cărți, se aflau tot felul de obiecte : un ciob de sticlă colorată, prin care Armen, ba nu Armen, ci băiatul acesta, vede lucruri interesante, o bucată de pieptene rupt,

cu care, pesemne, băiatul încearcă să-și supună părul zburlit, confeti de hîrtie, un titirez, nasturi, sandviciuri, o bucată de cretă și frunze multicolore de toamnă.

Toate acestea i-au bucurat pe cei mari, care au exclamat în cor :

— Ne-am amintit ! Ne-am amintit !

Băiețelul își primi înapoi ghiozdanul, dar continuă să se uite nedumerit la ei. Oamenii mari își povesteau, pe rînd, ce avuseseră în ghiozdanele lor și propuneau ce să pună în ghiozdanul pe care urmau să-l dea cadou învățătorului lor drag. Puștiul miji ochii, ștrengărește, înțelegînd ce puneau la cale cei mari, și le dădu o sugestie :

— Duceți și note de patru.

— Patru ?

— Da, patru.

Rîseră cu toții și unul dintre ei întrebă :

— Eu luam numai zece. Să ducem și note de zece sau nu ?

— Duceți, spuse băiatul, amintindu-și că și el luase, azi, un zece.

Oamenii mari îl salutară pe școlar și plecară. Băiețelul rămase o clipă locului, apoi se hotărî să-i urmeze, că prea aducea grupul lor cu o ceată de elevi ieșiți de la școală. Se înghionteau unul pe altul, strigau, glumeau și, prin asta, semănau cu el, cu băiatul pe care, nu se știe de ce, îl numiseră Armen.

Din piață, cumpărară flori, apoi un serviciu de cafea, iar de la librărie un ghiozdan, pe care-l umplură cu confeti și cu frunze multicolore de toamnă. După aceea, fiecare își taie

un nasture de la haină și îl puse în ghiozdan. Titirez, nu găsiră. Băiețelul se gîndi să le dea titirezul său, dar nu-l dădu și urmă tăcut grupul. Oamenii mari mai intrară într-un magazin, unde cumpărară un stilou și rugară să se graveze pe el „Învățătorului nostru drag, care ne-a învățat multe lucruri".

Școlarul văzu toate acestea și se miră că oameni așa de mari au un învățător. Nu știa că și ei fuseseră mici, avuseseră ghiozdane și, în ele, printre cărți, puseseră tot felul de obiecte ciudate. Nu știa că pînă și învățătorii au fost, într-o vreme, elevi, că învățătorii tineri devin, după ani de zile, bătrîni... Nu, asta era o poveste veche, o poveste tristă, o știau doar oamenii mari, care acum, copilărindu-se, intrau din magazin în magazin și cumpărau cadouri pentru învățătorul lor drag.

Unul dintre ei se opri la intersecție și zise :

— Să mergem drept înainte și, pe urmă, s-o luăm la dreapta ; acolo e casa lui Gharib, se spune că el a fost pe front împreună cu învățătorul nostru și învățătorul nostru a văzut cum s-a jertfit elevul său.

Grupul se liniști, tăcură cu toții. Ai fi zis că nu de la școală se întorceau, ci din altă parte... Iar băiatul era încă prea mic și nu știa de unde vin, de obicei, oamenii în tăcere, cu capetele plecate.

Unul dintre cei mari vorbi :

— El se întristează foarte rău cînd își amintește. Să nu-i aducem aminte.

— El spune, adăugă altul, că elevii învățătorilor buni nu devin ucigași de oameni.

— El e convins, întări una dintre femei, că învățătorii pot face multe lucruri, că, în lume, n-ar mai fi războaie, josnicii, nedreptăți, trădări, dacă învățătorii i-ar pregăti pe elevii lor pentru pace și nu pentru război.

Încuviințară cu toții și își continuară drumul.

Acum, oamenii aceștia mari nu mai aduc a elevi ieșiți de la școală, și copilul se desparte de ei, pentru că el vine de la școală și în ghiozdanul său se găsesc lucruri minunate — un ciob de sticlă prin care poate să vadă tot ce vrea, frunze multicolore de toamnă, un titirez, o cretă, confeti, cărți și un zece pe care o să-l arate tatălui său...

SUB ZIDURILE ORAŞULUI MORT

Povestea spune : cînd sub zidurile oraşului apărea vreun drumeţ care era arhitect, medic, negustor, preot sau comedian, paznicii dădeau de ştire şi deschideau porţile, iar dacă drumeţul se arăta a fi duşman, trăgeau cu săgeţile.

Am venit şi m-am oprit sub ruinele oraşului, dar nimeni n-a dat de ştire, nimeni n-a deschis porţile ; măcar să mă fi crezut duşman, să fi tras cu săgeţile, numai să văd paznici pe metereze, să văd viaţă în oraşul acesta mort, distrus.

Astfel mă gîndesc, şi deodată, aşa cum se întîmplă oricărui armean, zăvoarele se trag scîrţîind, porţile se deschid în faţa mea şi, ca un preot, ca un şef de caravană, ca un zidar care deschide o uşă spre vîntul de sud sau o fereastră spre stele, intru în oraş. Viaţa frematătoare, agitată, izbucneşte din toate părţile. Regele Trdat stă alături de Sarghis şi de Giundic, Astghic comandă pergamente pielarilor, Şanuş — soţia domnului Khaceres — se grăbeşte împreună cu fiica sa, Mamakhatuni, spre baie. Îi salut pe toţi, apoi aleg, din piaţă, şaluri

persane frumos înflorate, cumpăr mirodenii indiene şi stau de vorbă, la vamă, cu romani, arabi, greci şi evrei. Lîngă han, un păgîn se jură pe mormîntul tatălui său : „Credeţi-mă, oameni buni, credeţi-mă, acum două zile mi-am ucis tatăl, pe mormîntul căruia mă jur acum, credeţi-mă !"

Oare mai există, în lume, vreun alt oraş mort, care să se însufleţească astfel, să se umple de viaţă la vederea fiilor săi şi să arate minunăţiile de acum o mie de ani, tot ce s-a petrecut în o mie de ani ? Ştiu, atîta vreme cît mă aflu aici, sub ziduri, oraşul trăieşte, şi va muri doar atunci cînd voi pleca, mă voi îndepărta. Dar unde să plec, de ce să mă îndepărtez, cînd aici, în oraşul acesta, se spune că cine îşi părăseşte patria se sărăceşte pe sine şi îşi sărăceşte şi patria ?

*
* *

Nu există copac prin care să nu treacă vîntul. *

Iat-o pe cea mai frumoasă femeie din oraş, Zuza, soţia domnului Şahinşah. Vîntul îi dezveleşte pieptul, şi cine e creştin se îndrăgosteşte, iar cine e păgîn devine credincios.

---

* Proverb popular armenesc (N. tr.).

Astfel trece ea, în fiecare zi, prin fața bisericii. Iar tînărul preot se roagă pentru ea, cere iertare pentru sufletul ei păcătos și scrie : „Nu există copac prin care să nu treacă vîntul."

În fața mea, e orașul mort, pustiu, iar eu închid ochii și o revăd pe Zuza, care, cu pieptul plin de vînt, trece pe lîngă biserică.

În spatele meu, foșnesc copacii...

*
* *

Ei, băiete, cu brățară de argint,
Nu trece prin fața casei noastre,
Nu zvîrli cu pietre în pereți ;
Iar cămașa de ți-i rupe,
N-am s-o cos, n-am s-o cîrpesc...

E un cîntec de iubire, pe care-l cîntau îndrăgostiții din orașul mort, acum o mie de ani, iar eu l-am auzit după o mie de ani și am îngînat : „Ei, băiete, cu brățară de argint..."

Spre rîu, sînt zidurile distruse ale orașului în ruină. „Oare din cauza iubirii să se fi prăbușit atîtea ziduri ?" mă întreb și îmi răspund : „Nu te preface, știi bine că, prin oraș, au trecut cuceritorii." Știu bine, da, știu bine, dar, astăzi, nu vreau să-mi amintesc de barbari, păgîni, renegați. Astăzi, îmi înfioară sufletul cîntecul cel vechi și mă gîndesc că, în cele din urmă,

fata trebuie să-i fi cîrpit băiatului cămașa ruptă, iar băiatul, în ciuda rugăminților fetei, aruncînd cu pietre, o fi trecut prin perete și, stînd în mijlocul curții, o fi rugat-o stăruitor :

— Fată dragă, dulce fată,
Ieși, te rog, afară, pletele să-ți văd.
— Ei, băiete nebunatic,
N-ai văzut fuioare, ce-ți mai trebuie ?

În fața mea, se află zidurile distruse ale orașului în ruină, ici-colo pietre șlefuite, cornișe sculptate, bolți, coloane și un cîntec vechi, care tremură ca lumina deasupra coamelor zdrențuite ale pereților prăbușiți.

*
* *

Se spune că, pe poarta aceasta, a ieșit, într-o zi, un străin care i-a întrebat pe paznici dacă, mergînd cu calul ziua întreagă, ajunge pînă seara în cutare loc. Paznicii l-au întrebat :

— Calul e al dumitale sau al altcuiva ?

Iar el a răspuns :

— Al altcuiva.

— Ajungi, i-au spus paznicii.

Și el porni călare la drum.

Cînd stăpînul calului sosi la poartă, străinul era, de-acum, departe și omul se văită :

— Vai, vai, sărmanul meu cal n-o să reziste !

Din ziua aceea, de cîte ori intra sau ieșea un călăreț pe poartă, paznicii îl întrebau :

— Calul e al dumitale sau al altcuiva ?

*
* *

Pe peretele bisericii dărăpănate, se află un ceas solar care, într-o vreme, vestea sosirea și plecarea caravanelor și împărțea timpul zilei. Cîndva, însă, i-a căzut acul de metal și a murit umbra care arăta orele. La capătul celălalt al peretelui, e săpată o inscripție nepieritoare și ea rîde în fiecare zi de ceasul solar, spunîndu-i :

— Voiai să măsori veșnicia, voiai să mă birui ?

— Cînd asta ?

— Atunci cînd încă mai soseau și plecau caravane pe-aici.

Ceasul zîmbește, satisfăcut că, pentru a-și întări vorba, eternitatea recursese la mărturia timpului măsurat de el.

Astfel, pe peretele bisericii dărăpănate, viețuiesc ceasul solar și veșnicia și, tot renegîndu-se între ele, statornicesc timpul și eternitatea.

*
* *

— Ei, Varazdat, Varazdat, cum să povestesc istoria ta ? Ai trăit, n-ai trăit, ai fost, n-ai fost ? Amintirea șovăie și nici nu știu dacă ai existat sau nu.

Trăia, în oraș, Varazdat cel bogat, îngîmfat, puternic și rău. Cînd țara suferi de foamete și pietrele de moară se mîncară între ele și morarii mîncară pietrele, oamenii îi cerură ajutor, întinseră mîinile spre el, dar el le tăie

mîinile, pentru ca niciodată să nu mai vină la el, stingherindu-l. Trăi astfel Varazdat, mulțumit de sine, printre oameni ciungi, pînă într-o zi cînd, plimbîndu-se pe malul rîului, căzu în apă. Vrînd un străin care nu-i știa obiceiul să-l tragă de mînă afară, el scoase furios sabia și...

Se spune că abia în clipa în care se îneca își dădu seama că tăiase cu sabia singura mînă întinsă pentru salvarea lui. Și se spune că aici se sfîrșește povestea, dar, de vreme ce ea începe cu „a trăit, n-a trăit, a fost, n-a fost“ și amintirea șovăie, mie îmi pare că pînă astăzi se tot îneacă Varazdat, retezînd mîinile întinse în ajutorul lui.

*
* *

Se zice că, în urmă cu veacuri, se plimba, prin oraș, un om care tîra de zgardă un dulău și striga :

— Cîinele pe cîine o să-l sugrume ! *

Și, unde vedea un cîine, lăsa liber dulăul, care se repezea și-i sfîrteca pe cîinii de curte. Într-o bună zi, în oraș nu rămase nici un cîine, dar omul continua să se plimbe și să strige :

— Cîinele pe cîine o să-l sugrume !

A îmbătrînit și a murit și cîinele lui. Iar cînd a venit iarna și din munți au coborît în oraș haitele de lupi, nu mai era nici cîine care să latre, nici dulău care să iasă împotriva lupilor ; și orașul a murit, s-a pustiit.

---

* Proverb popular armenesc (N. tr.).

*
*   *

Se spune că, odată, trecu pe aici un cioban și, fiind seară tîrziu, se culcă sub un zid. Pe la miezul nopții, dintr-o biserică, se auzi glasul lui Eghia* : „Treziți-vă, treziți-vă, sub zid doarme un rege, mergeți de-l aduceți înăuntru !“ Se trezi diaconul, ieși afară și, văzînd că sub zid doarme un cioban, se întoarse și se culcă, dar auzi din nou glasul lui Eghia : „Treziți-vă, treziți-vă, sub zid doarme un rege, mergeți de-l aduceți înăuntru !“ Și din nou ieși diaconul și, văzînd că sub zid doarme un cioban, se întoarse și se culcă. În zori, se auzi iarăși : „Treziți-vă, treziți-vă...“, însă diaconul nu se trezi. Și regele care înnoptase sub zid se sculă și plecă cu oile lui.

Stau și mă gîndesc uneori la ciobanul neîncoronat și la orașul care, rămas fără rege, a murit, s-a pustiit.

*
*   *

Aceasta este o poveste veche, veche precum șopîrlele care se încălzesc la soare, mai veche decît pietrele acoperite de iarbă și bolțile prăbușite.

---

* Prorocul Ilie. Povestirea parafrazează o legendă referitoare la Vasile I, împărat bizantin de origine armeană (867—886), întemeietorul dinastiei Macedonene (867—1057). (N. tr.).

Trăia, în oraș, un cîntăreț care, atunci cînd dormea cu piciorul îndoit, visa fete frumoase șezînd pe genunchii lui, iar dimineața se scula devreme și compunea cîntece despre ele. Era cam naiv cîntărețul, își destăinui altora taina, povestind cum se nasc cîntecele lui de dragoste.

Oamenii erau răi, vremurile erau rele. Într-o zi, în piață, invidioșii îl bătură, îi rupseră piciorul, și el nu mai putu să-și îndoaie genunchiul, nu mai visă fete frumoase și compuse doar cîntece triste, cîntece foarte triste și, pe marginea unei foi de hîrtie veche precum șopîrlele care se încălzesc la soare, mai veche decît pietrele acoperite de iarbă și bolțile prăbușite, notă cu amărăciune : „Cînd mijlocul nu ți se mai îndreaptă și genunchiul nu ți se mai îndoaie, vine ceasul cîntecelor triste.“

*
*   *

Se zice că a fost, odată, un om hain, care, de cîte ori făcea o răutate, bătea un cui în trunchiul copacului din fața casei sale. Într-o zi, văzînd că nu mai rămăsese loc pentru nici un cui, merse la înțelept :

— Înțeleptule, după fiecare răutate de-a mea, băteam un cui în trunchiul copacului, dar acum n-a mai rămas loc. Ce să fac ?

Înțeleptul, care era într-adevăr înțelept, spuse :

— Du-te și, de-acum, fă numai fapte bune și, pentru fiecare faptă bună, scoate un cui, iar cînd vei fi scos toate cuiele de pe trunchi, să vii la mine.

Trecură ani. Omul cel hain făcu fapte bune și, într-o zi, merse iar la înțelept, amintindu-i cine este el și zicîndu-i :

— Acum, nu mai e nici un cui pe copac, s-a făcut loc.

Înțeleptul, care era într-adevăr înțelept, se mîhni și spuse :

— Omule, eu ți-am dat sfatul nu ca să faci loc, ci ca să vezi și să înțelegi că, oricîte fapte bune ai face, urmele răutăților tale vor rămîne pe copac.

— Iar eu tocmai de aceea vreau din nou să bat cuie, pentru ca urmele să dispară — îi răspunse omul cel hain.

Și înțeleptul, care era într-adevăr înțelept, pricepu, deodată, că nu e chiar atît de înțelept și tăcu, nu mai spuse nimic.

*

*   *

A fost odată, ca niciodată. Multe au fost în orașul acesta. A fost, odată, un om care ținea o pisică pentru stîrpirea leilor. Șoarecii o cinsteau și se rugau, visau, ca toate pisicile să fie ținute pentru stîrpirea leilor. A mai fost un om care-i asmuțea pe necredincioși împotriva păgînilor, au fost cîini care, în loc să se repeadă asupra celor ce azvîrleau cu pietre,

mușcau pietrele. A fost, de asemenea, un cocoș care, de fiecare dată cînd se urca pe acoperiș, se mira că acoperișul nu se dărîmă sub picioarele sale și, de mirare, striga „cucurigu !"

Acum, ei nu mai sînt, nu mai e nimic, doar pe malul celălalt al rîului un cocoș stă pe acoperiș, cîntă și nu se miră, de vreme ce vede ruinele orașului de pe malul opus și crede că el s-a dărîmat sub picioarele strămoșilor săi. Mai încolo, o pisică e culcată la ușa unui hambar și așteaptă șoarecii, căci n-o ține nimeni pentru stîrpirea leilor. Iar de partea cealaltă, în orașul mort, latră un cîine, un cîine care, cum ai luat o piatră în mînă, încearcă să te sfîșie pe tine, omul.

*

*   *

Discuția aceasta a avut loc acum opt sute de ani.

— Tot ce-i trecător trece și e uitat. Lasă-ți țara și vine la noi, în Bizanț ! Cîți au venit din țara ta și au devenit împărați !

Horom își desface punga cu aur. Giundic arhitectul, care construia poarta și meterezele orașului, zîmbi.

— De ce vrei să întărești ce e distrus ? Nu veți mai exista, veți dispărea din lume. Contopiți-vă talentul și inteligența cu ale noastre, așa cum ați făcut de multe ori cu alții. Leul necredincioșilor și-a ridicat laba asupra voastră.

— Horom, mai bine să fiu hrană pentru leu în patria mea, decît să trăiesc în umbra vulpii. E ultimul meu cuvînt, bine ai venit și mergi cu bine!

— O știi, desigur, dar amintește-ți vorba veche: vulpea hoinară cunoaște mai multe decît leul adormit. Trec veacurile, și țara ta și tu însuți veți fi uitați. E ultimul meu cuvînt, rămîi cu bine!

Discuția aceasta a avut loc cu secole în urmă, iar eu o scriu astăzi, o scriu în armenește, în limba în care Giundic și-a semnat, sub ziduri, lucrările: „Poarta și meterezele, le-am construit eu, arhitectul Giundic."

Iar Bizanțul, cu împărații săi armeni și cu istoria sa, a dispărut, s-a dus.

Tot ce-i trecător trece, dar nu e uitat.

*

*   *

Un pod rupt la mijloc face socoteala caravanelor care intră în oraș și ies din oraș: o mie, două mii, trei mii... zece mii, apoi încurcă numărătoarea și își amintește povești. Se înfioară, iar mușchii de pe el se zbîrlesc. Leoparzii se strecoară printre pietrele înverzite, pînă la capătul dărîmăturilor, apoi se urcă pe parapetul distrus, pe care, acum nouă sute sau o mie de ani, ședeau niște țărani. Aduseseră oi la oraș, iar seara, cînd piețele se închiseseră, veniseră și se înșiraseră pe parapet, cu picioarele atîrnate, admirîndu-și, încîntați,

pantofii roșii abia cumpărați. Tocmai atunci, trecea pe pod un nobil, care întrebă în glumă:

— Acum, că v-ați încălțat toți cu pantofi roșii, cum îi deosebiți care în picioarele cui sînt?

Nobilul plecă, iar țăranii, derutați, căzură pe gînduri și nu reușiră să hotărască ce pantofi are fiecare în picioare, pînă se înseră și veni paznicul de noapte, care-i întrebă de ce sînt îngîndurați și de ce nu pleacă la treburile lor. Țăranii îi destăinuiră că nu pot să-și dea seama care pantofi în picioarele cui sînt. Paznicul, înveselit de naivitatea lor, luă un băț și îi lovi peste picioare. De durere, fiecare își trase picioarele, sări de la locul său și plecă șchiopătînd.

Pantofii erau toți la fel, toți erau noi și roșii, durerea, doar, nu era aceeași.

*

*   *

Mișcați pietrele, ca să nu prindă mușchi.

Așa am făcut, am pus piatră peste piatră, am cioplit pietrele, le-am sculptat, apoi am înălțat cornișe și coloane. Pe pietre, am săpat inscripții și i-am sculptat pe Hristos, pe Fecioara Maria, Răstignirea. Am mișcat pietrele, ca să nu prindă mușchi, apoi...

Curățați toate pietrele căzute, de sub mușchi vor apărea inscripții și ornamente.

Apoi, am curățat toate pietrele, am citit inscripțiile, am copiat ornamentele și...

Pe partea aceea a rîului, sînt ruine de ziduri, pietre acoperite de mușchi, pe care nimeni nu le urnește. Ele prind, încet-încet, veac după veac, tot mai mult, mușchi, iar glasul lor slăbește, se stinge. Poveștile se veștejesc în mlaștină, ornamentele rămîn îngropate în pămînt.

Inima mea cheamă :

Mișcați pietrele, puneți-le una peste alta, înălțați-le spre cer, ca să nu prindă mușchi.

*

* *

Umbla, prin oraș, un nebun și spunea :

— Lupul și-a adus puii la stînă și asta-i numai din pricina blîndeții cîinilor noștri.

Oamenii îl auzeau, zîmbeau și mergeau la treburile lor, la piață, la biserică, la baie, la han, în timp ce nebunul umbla și spunea :

— Lupul și-a adus puii la stînă și asta-i numai din pricina blîndeții cîinilor noștri.

Iar cînd orașul a fost cucerit, pentru că prieteni perfizi ai dușmanului deschiseseră dinăuntru porțile, toți au uitat de nebunul care rătăcea prin orașul distrus și striga deznădăjduit :

— Lupul și-a adus puii la stînă și asta-i numai din pricina blîndeții cîinilor noștri.

*

* *

Aici, trăiau cîndva olari, ei făceau, din pămîntul din care Dumnezeu îl zămislise pe om, urcioare, amfore, căni și multe altele, și, fiind creatorii acestor oale, lipeau toartele acolo unde voiau.

Astăzi, în orașul acesta mort, părăginit, nu mai sînt olari, nu mai e nimeni. Pămîntul e acoperit cu cioburi de oale — arse, smălțuite, negre, roșii, pictate, iar eu le adun, îmi umplu brațele, în timp ce pămîntul mă trage spre el.

Am să le duc la oraș, unde or să vină cunoscuți de-ai mei, iar eu o să-i dau fiecăruia cîte o bucată, pentru ca cioburile să umble din nou, așa cum, cu veacuri în urmă, oalele umblau din țară în țară.

Duc slava și măreția orașului Ani *, m-am îngreuiat și pămîntul mă trage spre el. Aud cum se vaită și geme Ani și cum cioburile, lovindu-se unul de altul, se întreabă :

— Pe tine care olar te-a făcut ?

— Olarul care-și avea atelierul pe drumul spre piață.

— Dar pe tine ?

— Cel care făcea numai urcioare.

Discută despre vremuri de mult apuse, iar pe ele, se pot zări urme de mîini și de buze, prin care oftează și plînge orașul Ani, rămas în cioburile gloriei sale.

---

* Capitala Armeniei (953—1064) în timpul dinastiei Bagratizilor, simbol al înfloririi culturii armene, păstrată în zilele noastre prin numeroase ruine ale orașului (N. tr.).

*
* *

E o întîmplare din vremuri foarte vechi. De fiecare dată, la sosirea toamnei, cînd morile măcinau grăunțe ziua și noaptea, din munți coborau patru bătrîni : străbunic, fiu, nepot și strănepot, iar strănepotul părea cel mai vîrstnic dintre ei, cel mai albit, cu o barbă mare tîrîndu-se pe jos.

Treceau prin sate și orașe, cu chipurile lor de sfinți îndreptate mereu spre oameni, iar pe la mori întrebau :

— Dacă n-ați avea grăunțe, ce ați măcina ?

Morarii, după obiceiul locului, răspundeau :

— Lumină.

Bătrînii zîmbeau, își umpleau traistele cu lumină și, trecînd prin sate și orașe, cu chipurile lor de sfinți îndreptate mereu spre oameni, urcau în munți, pînă la toamna următoare, cînd morile porneau din nou cu zgomot și măcinau grăunțe și lumină.

Pe malul rîului, sub stînci, se văd morile orașului mort. Au amuțit, sînt dărăpănate, dar mie îmi pare că iarăși au venit cei patru bătrîni — străbunicul, fiul, nepotul și strănepotul, și întreabă :

— Dacă n-aveți grăunțe, ce măcinați ?

Iar în locul morarilor morți, morile prind deodată glas :

— Lumină.

Mi se umple inima de mîndrie și îi salut din urmă cu mîna pe bătrînii care pleacă în munți ațintindu-și îndreptate spre mine chipurile lor de sfinți. Ei, care nu vorbiseră vreodată cu nimeni altcineva decît cu morarii, surîd și șoptesc :

— Binecuvîntat fie pămîntul armenesc, unde se macină încă lumină !

DOR

Dis-de-dimineață, femeile pleacă la grădina de zarzavaturi și bătrîna le strigă :

— Să nu uitați partea mea !

Femeile se duc, se depărtează. Acum, sînt pe culmea dealului. Linia orizontului s-a aplecat, s-a întins sub picioarele lor, iar cerul le-a cuprins înăuntrul său și, boltindu-se în urmă, se lasă peste acoperișurile satului.

Acolo, la răsărit, cerul e somnoros, iar deasupra acoperișurilor, e întunecat, plin de stele tremurătoare. Mă uit după siluetele care se depărtează și constat că sînt numai femei, nu se află nici un bărbat printre ele. Dar, stînd așa, îngîndurat, observ, deodată, un băiețaș. Nu e greu să-l remarc, pentru că, despărțindu-se de grup, își dă jos pantalonii și, cu burta lui de copil înfiptă înainte, stă în fața cerului. Brusc, în întuneric, sclipește, ca un arc argintiu, o șuviță de apă, de parcă cerul curat, alb și transparent ca sticla, ar fi crăpat.

Bătrîna mă-ntreabă :

— Cînd erai copil, te duceai cu maică-ta la grădină ?

Îmi amintesc și zîmbesc :

— Mă duceam.

— Aşa e, copiii se duc şi ei, cu toate că nu pricep nimic din discuţiile femeilor. Culeg zarzavaturi alături de fete, se joacă şi...

Nu mai aud nimic. Bătrîna vorbeşte, dar în jurul meu totul e inundat într-o lumină orbitoare. Copilăria îmi apare ca prin ceaţă, ca un desen în alb pe o hîrtie albă. Mă străduiesc să văd ce n-am să mai văd vreodată. Rădăcina străvezie a păstîrnacului e în palma mamei mele. Mama curăţă cu grijă rădăcina, de pămîntul lipit, şi o pune în şorţ. Eu strîng provizii pentru vrăbii, dar, brusc, arunc totul pe pămînt, îmi dau repede jos pantalonii şi, cu burta înfiptă înainte, stau în faţa cerului... Un val de lumină acoperă toate acestea şi o văd pe mama alături de femeile plecate la grădină, vreau să alerg, s-o ajung, şi îmi spun în sinea mea : „Mama ta e acolo, du-te, ai s-o vezi, ai să fii pentru totdeauna cu ea, du-te neapărat !“ Inimă, dacă imposibilul ar deveni posibil şi aş vedea-o pe mama, ai rezista ? Astfel îmi întreb inima, şi ea tresare de emoţie, tîmplele îmi zvîcnesc de bubuitul îndepărtat al tobelor. Mă sprijin de tocul uşii, să nu cad. Bătrîna povesteşte :

— Cîndva, mă duceam şi eu la zarzavaturi, mă sculam devreme şi mă duceam. Acum, îmi cer partea de la cele care se duc, dar curînd n-am să mai fiu, n-are să mai fie cine să le ceară parte. Maică-ta trăieşte ?

Cum să-i spun că nu trăieşte, de vreme ce puţin mai înainte am văzut-o, se ducea după zarzavaturi şi, dacă o ajungeam, acum aş fi fost împreună cu ea ?!

— Nu, nu trăieşte.

— Dumnezeu s-o odihnească.

„Fii lumină, mamă !“, spun în gînd.

— Tată ai ?

Printre cei care se duc la grădină, nu se află bărbaţi, ei pleacă şi mai devreme, se duc la cîmp pe întuneric şi se-ntorc pe întuneric. Tata nu era plugar, lucra în oraş ; venea acasă în fiecare duminică, iar eu, împreună cu cîinele meu, şedeam la poartă, pe piatră, şi-l aşteptam. Tata aducea, de la oraş, acadele în chip de cocoşi, care se topeau pe nesimţite între buzele mele.

Din apropiere, din depărtare, din toate părţile, cîntă cocoşii. Cîntă întruna, cu glasuri răguşite sau răsunătoare.

— Nu, n-am.

— Dumnezeu să-l odihnească, spune bătrîna şi zîmbeşte amar. Toţi sîntem orfani. Şi eu sînt orfană. Oamenii cred că numai copiii pot să fie orfani, da' ce ? noi nu sîntem ? n-avem nici mamă, nici tată.

În gura bătrînei, nu mai e decît un dinte. Îl tot privesc şi îmi pare o piatră dintr-o ruină, gata să se prăvălească cu zgomot asurzitor. Aştept, dar bătrîna îşi strînge, deodată, buzele subţiri şi parcă îşi înghite dintele, iar eu mă liniştesc. Liniştea se pietrifică, devine o piatră întunecată, uşoară, şi eu mă reazem de ea.

— Măicuţă — vorbesc, fără să ştiu nici eu de ce —, mama mea era de vîrsta dumitale, cînd...

— Iar a mea, de a ta — mi-o retează bătrîna.

Mă uit în jur, încurcat. Se naşte ziua şi, din prima clipă a naşterii sale, e orfană, pentru că se naşte din noaptea care moare, e orfană şi voioasă, fiindcă e copilă şi nu-şi dă seama. Seara, cînd se apropie clipa morţii, înţelege totul, se posomorăşte, se-ntristează, se-nchină şi, murind, naşte o noapte orfană, iar noaptea — o zi orfană şi aşa se continuă mereu.

— Bună dimineaţa, fiule.

— Bună dimineaţa, măicuţă. Da' nu ţi-am spus ?

— M-am luat cu vorba, am uitat.

Cocoşii continuă să cînte, iar stelele au tăcut la răsărit şi nu mai sclipesc. Femeile plecate la grădină sînt ascunse după deal. Întind mîna să-nchid poarta, ca să mă duc înăuntru, să fiu singur şi să mă gîndesc la toate astea, dar bătrîna îmi spune :

— Poarta nu trebuie-nchisă. Uşile se ţin deschise.

— De ce ?

— Trebuie să ştii : se zice că, într-o bună zi, Dumnezeu are să vină pe pămînt şi, dacă-ţi găseşte uşa închisă, se-ntoarce înapoi.

— E-o vorbă veche.

— Foarte veche.

— Au trecut anii şi el n-a venit.

— Aşa e, dar nimeni nu poate să ştie cînd vine, astăzi, mîine sau peste o mie de ani. Dacă ţii uşa deschisă, relele şi nenorocirile îţi intră înăuntru. Dar ele sînt din lumea noastră, cu noi, nu poţi să te-nchizi de ele. Cum te-ai

închis, cum a venit Dumnezeu şi a plecat, şi tu nu l-ai găzduit.

Bătrîna tace, apoi se-ntoarce şi se duce în curte, iar eu rămîn lîngă poarta deschisă şi, în cap, îmi sună ca un refren vorbele ei. Mă gîndesc la casa mea de la oraş, la porţile închise ale tuturor caselor în care răul şi nenorocirea nu sînt găzduite, la patria mea care-şi ţine deschise în aşteptare inimile porţilor, şi rămîn în uşă, aşteptîndu-le pe femeile plecate la grădină, pentru ca, atunci cînd o să mi se-ntoarcă şi copilăria odată cu mama, să fiu aici. Aştept, aştept vreme-ndelungată şi-mi zic : „Să nu-ţi închizi inima, cine ştie, astăzi, mîine sau peste o mie de ani, au să se-ntoarcă..."

Uşile sînt deschise. Lumina zilei se revarsă înăuntru, împreună cu cîntecul cocoşilor şi behăitul mieilor. Stau rezemat de tocul uşii, aştept, le aştept pe femeile plecate la grădină, iar deasupra capului meu, creanga înverzită a copacului parcă s-a culcat în palma cerului şi doarme. Aştept...

AŞTERNEŢI-MI PATUL PE ACOPERIŞ

— Vă rog, aşterneţi-mi patul pe acoperiş.

— Nu deranjaţi pe nimeni, avem camere destule, să nu credeţi că...

Proprietarul îşi întrerupe vorbele pline de un amor propriu bolnăvicios, dar eu nu-i dau răgaz să se supere din propriile lui presupuneri şi îl asigur :

— Nu cred nimic, pur și simplu vreau să mă culc pe acoperiș.

Dorința mea pare ciudată și de neînțeles. Omul se apropie de nevastă-sa, se sfătuiesc amîndoi pe șoptite și mă privesc bănuitori. Femeia cade pe gînduri, apoi obiectează surîzînd și înșiră argumentele îndoindu-și degetele scurte și plinuțe :

— Pe acoperiș, soarele bate mai tare. Și ce-o să zică vecinii, că am suit musafirul pe acoperiș !? Satul se trezește devreme, turmele fac gălăgie, cocoșii cîntă și n-ai să poți dormi. Și, pe urmă, la lumina zilei, în ochii tuturor, cum ai să te-mbraci pe acoperiș ?

Argumentele se adună suficiente pentru ca pumnul mic și alb să se închidă. Dar ele sînt tocmai dorurile mele, visurile mele, și exclam bucuros :

— Vasăzică, turmele trec spre pășunat pe lîngă casă și cocoșii cheamă zorile ca pe vremuri !

Proprietăreasa se miră :

— Dar cînd n-au vestit cocoșii zorile ?

Îi răspund, vorbind, de fapt, pentru mine :

— Spuneam așa, că mi se-mplinește dorința. Și, cine știe, poate că-n satul vostru n-or exista cocoși ! fac eu o glumă cam nepotrivită.

Proprietăreasa e și mai mirată :

— De ce n-ar exista ?

Încerc să mă justific cu o explicație, îngăim ceva, dar mă încurc și, atunci, tac. Cei doi mă privesc compătimitor, de parcă ar spune : „Bietul de el, ori e nebun, ori e un orășean

care n-a auzit cîntat de cocoși !" Asta nu mă consolează, și mormăi :

— Am vrut să spun altceva.

Proprietarii, care sînt învățători în sat, se uită unul la altul și soțul își ia răspunderea să-l ajute pe „elevul" încurcat :

— Altceva trebuie spus altfel.

Încuviințez :

— Pentru Dumnezeu, să nu mă-nțelegeți greșit, eu vorbeam despre dorurile mele ! Bineînțeles, știu că există cocoși, că aveți și aici, că ei cîntă dis-de-dimineață, dar voiam să vorbesc despre dorurile mele. Un țăran care trăia de multă vreme la oraș întîlnește, într-o zi, un consătean și-l întreabă : „Soarele răsare tot de după munte ?" Consăteanul nu se miră — accentuez că nu se miră și continui — și îi răspunde : „Da !"

Proprietarii se fîstîcesc ei de data aceasta, se gîndesc la tîlcul povestirii mele, dar se prefac că nu pricep. Apoi, brusc, femeia consimte să-mi aștearnă patul pe acoperiș și cu asta rezolvă situația. Le urez noapte bună și ies în curte. Bărbatul mă conduce. Privesc cerul înstelat și îi spun :

— Să nu înveliți acoperișul ăsta plat cu tablă ori cu carton. Dacă-l înveliți, cum o să vă culcați pe el, cum o să priviți stelele ?

— Noi nu ne culcăm pe acoperiș și nici n-avem mijloace să-l învelim.

— Primăvara, acoperișurile înverzite au altă înfățișare.

Omul mă socoate cu totul nebun :

— Ce înfățișare ? Trăiți la oraș, aveți alte condiții și visați că, la noi, acoperișurile, primăvara, înverzesc !

Mă asigură că și ei au trăit la oraș, că ei sînt mai orășeni decît alții. Și, fiindcă se necăjește, mă gîndesc că, pentru a simți satul, trebuie să fii, într-o oarecare măsură, orășean, iar pentru a iubi orașul, pentru a-l simți, trebuie să fii sătean, de aceea îi spun :

— Astea-s fleacuri, nu merită să vă supărați, omul e același peste tot ! Dar, voiam să vă-ntreb, de ce ați tencuit cu mortar de ciment pereții ăștia frumoși, din blocuri de piatră ?

E definitiv dezamăgit de mine. Luîndu-mi mîna, îmi șoptește la ureche :

— Sîntem țărani, trăim la sat. Nu-i ca la oraș... Dacă aveți nevoie, e acolo.

N-am nevoie, dar mă-ndrept în direcția arătată. Apoi, îmi schimb drumul și mă apropii de perete. Mîngîi pietrele și îmi pare că peretele vorbește. Rămîn acolo și văd, profilați pe cerul întunecat, plopi și mai întunecați, care se leagănă foșnind și, ca niște perdele, descoperă și acoperă o fîșie de cer înstelat. Proprietarul tușește semnificativ, pesemne că am zăbovit prea mult. Mă întorc. Mă conduce spre acoperiș. Urcăm o scară de lemn. Odată cu noi, urcă și cerul. Acum, de jur împrejur, tot cerul e înstelat. Proprietarul nu se uită la cer, îmi urează noapte bună și coboară. Mă așez pe marginea patului, îmi aprind o țigară, apoi întind brațul și încerc să fixez licărul țigării printre stele. Mîna mea nu se vede, nu mai

există, iar licărul țigării e undeva, departe. La stînga Căii Lactee, într-o constelație. Nu-i știu numele și mut cu grijă luminița spre Carul Mare. Acum, Carul Mare nu are șapte stele, ci opt, iar căușul, care s-a înclinat deasupra orizontului, protejează licărul pîlpîitor al țigării. Luminița se odihnește. Îmi trag brațul din adîncul cerului, apropii țigara de buze, însuflețesc licărul și-l duc din nou pe cer. Apoi, nu știu nici eu cum, ochii mi se închid...

...Acoperișul nostru însorit a înverzit. În iarbă, sînt flori micuțe, albe, și o lalea care se leagănă în vînt ca o creastă de cocoș. Mama mă pune să recit, împreună cu ea, o poezie de primăvară :

— Moș Teleleu,
De unde vii ?
— Cobor din munți.
— Și ce aduci ?
— O coajă de săpun.
— Și cui i-o duci ?
— Mătușii Susca.
— Și ce să facă ?
— Să spele o basma,
Pentru Talin, codana,
Să iasă primăvara.

Cu capul lăsat pe spate, recit și îmi pare că-l văd pe Moș Teleleu. Mă urc pe acoperiș și, întorcîndu-mi fața spre cele patru colțuri ale lumii, recit poezia. Tata mă repede :

— Ți-ai găsit de joacă, acum toată ziua ai să reciți ! Mai bine rostogolește piatra pe acoperiș !

Pe acoperiş, e o piatră cilindrică, pe care trebuie s-o rostogolesc pentru ca, sub greutatea ei, să strivească iarba şi florile, dar eu n-o rostogolesc şi tata se supără.

— Cu tine n-o scot la capăt !

— Ei, omule, ce te cerţi cu copilul ? De ce nu faci tu treaba ?

La vorbele maică-mi, tata se aprinde şi mai tare :

— Da' ce treabă nu fac, pe ce lume trăieşti ?

— Faci ca Moş Teleleu, zice mama fără răutate.

Dar tata se mînie de-a binelea, lasă lopata din mînă şi se răsteşte la noi că ne duce pe toţi la oraş şi atunci o să-nţelegem ce-nseamnă să munceşti pe leafă.

Ne ducem cu căruţa la oraş, luăm şi cîinele, care rămîne lîngă o măcelărie, pe o stradă îngustă. Îl chem, nu vine. Căţeii din oraş îl înconjoară. El îi miroase şi, cu capul plecat, se-ntoarce şi se duce spre sat. Vreau să cobor din căruţă, să alerg, să-l ajung, dar nu pot, şi mă trezesc.

Pe cer, mai sînt încă stele, iar un cocoş îşi sloboade cîntecul. Acum, toate sînt învălmăşite, nu ştiu dacă mi se continuă copilăria sau mi s-a întîmplat altceva. Auzind mugetele turmei, îmi amintesc de vorbele proprietăresei şi mă-mbrac la iuţeală.

Întîmpin de pe acoperiş răsăritul şi, cînd se luminează, observ aceeaşi piatră cilindrică pe care, altădată, trebuia s-o rostogolesc, ca să strivesc iarba şi florile. Proprietarii s-au trezit. Bărbatul urcă la mine, îmi dă bună dimineaţa şi, apropiindu-se de pat, se opreşte o clipă, gînditor. Noaptea, cînd am adormit, ţigara aprinsă mi-a căzut şi a ars plapuma. Omul mă priveşte întrebător, iar eu vreau să-i spun că a căzut o stea pe patul meu, dar mă tem că are să mă socoată nebun de legat şi, atunci, îi zîmbesc inocent.

— E un obicei prost, într-o bună zi, o să vă daţi singur foc.

— Dacă nu mi-am şi dat !

Aştept să mă-ntrebe cum a fost pe acoperiş, dar el tace şi tac şi eu.

— Cu ce sînt mai prejos ? M-am decis să mă duc la oraş, să nu se creadă că noi nu ştim să trăim — zice el, dintr-o dată.

Nu ştiu de ce-i aşa de revoltat şi pe cine s-a-nfuriat.

— Eu vreau să mă-ntorc la ţară.

N-a-nţeles că am pomenit de întoarcere şi nu-şi dă seama că şi eu am trăit, într-o vreme, la sat. Mă apostrofează :

— Toţi spuneţi aşa ! Nu-i nevoie să ne consolaţi, avem tot ce ne trebuie şi, pîn-la oraş, e cale de-un ceas. Iar acoperişul, dacă nu-i încă învelit cu tablă, într-o bună zi, o s-o facem şi p-asta.

— Pentru Dumnezeu, să nu-l înveliţi !

Nu aude rugămintea mea, nu aude cîntatul cocoşilor, mugetele turmei, foşnetul plopilor, care cuprind, toate, satul.

E seara de Anul nou. Sînt singur în apartamentul meu de la oraş, singur-singurel. Deasupra apartamentului meu, sînt alte aparta-

mente, iar deasupra lor — un acoperiş de tablă, de unde nu poţi privi cerul. Sting toate luminile, fac întuneric în cameră şi-mi trimit ţigara aprinsă în beznă. Mîna mea nu se vede, nu mai există, pereţii nu mai există, nu mai există nici plafonul. Licărul ţigării tremură şi pîlpîie ca o stea. Acum, peste tot, bat clopotele şi se fac urări de Anul nou, iar eu mi-amintesc de anii de demult, cînd mă culcam pe acoperiş şi, deasupra capului meu, era cer înstelat.

SARE BRUTĂ

În Erevan, există o stradă veche, rămasă dintr-un cartier demolat şi care poartă numele lui Petros Adamian. Lîngă porţile întărite cu piroane, ale caselor de aici, se află pietre mari, netede. Pe ele, şed şi acum bătrîne cu părul cărunt şi cu ochi luminoşi, tăifăsuind despre vremuri trecute. Pe zidurile caselor vechi, se văd nume şi iniţiale cu date şi cu semne de plus trecute lîngă ele — mărturii ale iubirilor şi prieteniilor din cartier. Ei, martorii, au fost cîndva tineri, iar acum, nu mai există. Mulţi nu s-au mai întors din război, mamele multora dintre aceştia au îmbătrînit de supărare, au murit şi ele. Dar mai sînt şi mame care şi-amintesc de tinerii din cartier, dispăruţi pe front, şi care speră că, într-o bună zi, ei au să se-ntoarcă. Îşi povestesc legende, se conving una pe alta că au aflat, au văzut chiar, cum

au înviat cei pierduţi fără urmă, căzuţi în război, şi, ca dovadă, îşi spun povestea lui Grigor, băiatul măicuţei Tanghic.

La mulţi ani după război, într-o zi de primăvară timpurie, în cartier se arătă un om care, împreună cu prietenul său, întrebă în dreapta şi-n stînga de măicuţa Tanghic. Cînd află că nu mai trăieşte, nu bătu la poartă, nu deschise poarta casei pustii, ci plecă, se depărtă. Întîmplarea asta e povestită totdeauna în acelaşi fel, nu i se adaugă nimic, nu se omite nimic.

Măicuţelor, măicuţe bune, cum să vă mărturisesc că, în urmă cu mulţi ani, nu Grigor, băiatul măicuţei Tanghic, v-a vizitat, ci eu am fost acela, împreună cu prietenul meu ? !

Era primăvară, o primăvară timpurie, cînd, năpădit de amintirile copilăriei şi răzbit de dorul cartierului cu aromă de pămînt proaspăt, venisem acolo cu doi prieteni. Voi şedeaţi pe pietre şi tăifăsuiaţi. Ne-am oprit tăcuţi, trişti, în faţa casei lui Grigor. Nu ştiu de ce, v-am întrebat, deodată, de măicuţa Tanghic, iar voi, măicuţelor, v-aţi oprit, neliniştite, din sporovăială, aţi şuşotit ceva, iar una dintre voi a binecuvîntat sufletele celor morţi : „Bate la uşă, fiule ! Intră înăuntru ! Eu sînt mama lui Hovhannes, fiule ! Îţi aminteşti de Hovhannes ?“ Mi-am amintit de Hovhannes, de surorile lui — Hraciuhi, Anahit, mi-am amintit şi de Carpis. Una dintre bătrîne izbucni în plîns, alta spuse : „E mama lui Carpis“, iar noi rămaserăm nemişcaţi, cu capetele plecate, în cartierul nostru îndoliat, şi nu ştiam ce să facem.

Sfioşi, încurcaţi, ne-am luat rămas bun, dar ne-aţi chemat înapoi, ne-aţi pus din nou întrebări, ne-aţi poftit în casă, iar pe mine m-aţi luat drept Grigor. Pămîntul din cartierul nostru răspîndea o aromă plăcută, iar în umbra porţilor, se strînseseră amintirile copilăriei. Cum puteam să bănuim că vizita noastră are să devină o poveste şi că mama îndoliată a lui Carpis are să spere din nou că, într-o bună zi, fiul ei o să se-ntoarcă şi ea n-o să fie, ca măicuţa Tanghic, nefericită că nu şi-a văzut feciorul ?!

Acum, în spatele străzii vechi, se ridică un bloc înalt, cu toate uşile la fel. În faţa uşilor, nu există pietre mari, netede, iar locatarii nu se cunosc între ei, nu se vizitează şi nu-şi trimit copiii, unii altora, după sare brută, sare fină sau verdeţuri.

„Du-te la doamna Astghic şi cere-i sare brută, spune-i că mîine îi dau înapoi."

De unde şi pînă unde îmi vin în minte vorbele mamei mele, de se amestecă în scrisul meu şi mă fac să-mi las lucrul ? !

„Du-te la doamna Astghic şi cere-i sare brută."

Acum, aud vocea mamei mele şi parcă o şi văd. Mama şi-a lăsat lucrul şi se uită la mine. Oriunde aş fi, mă scol de la locul meu şi mă duc la doamna Astghic, să-i cer sare brută. Nu, asta se-ntîmplă numai acum, pe vremea aceea mă chemau în stradă prietenii şi eu am refuzat să mă duc după sare. Mă doare inima, de parcă ar avea presărată pe ea sare brută. Unde să mă duc acum, ce să fac, dacă nu mai

trăiesc nici doamna Astghic, nici mama mea ?

Îmi înăbuş dorul care creşte mereu şi mă duc în strada de-alături, unde locuieşte colegul meu Ghegham, fiul lui Magnos. Emigraseră din Van şi erau dintre cei mai vechi locuitori ai străzii. Pe poarta casei lor, era montat un scripete, care funcţionează şi astăzi : cînd tragi de sfoară, zăvorul se ridică şi poarta se deschide. Intrarea răcoroasă şi umbrită e îndreptată, ca o lunetă, spre o parte din curte, luminată în funcţie de umbra porţii. Acolo, sub zidul curţii, se înalţă o viţă de vie pe care nenea Magnos a sădit-o pentru băiatul său, Ghegham, în ziua plecării acestuia pe front, mai este un plop al cărui foşnet se zice că-i aminteşte lui nenea Magnos de viile pierdute.

Nenea Magnos nu mai trăieşte, nu mai trăiesc nici bunicii şi bunicile lui Ghegham, care şedeau pe pietre, de o parte şi de alta a porţii, şi se întrebau unul pe altul despre fetele ce treceau pe stradă :

— Frumoasa asta cui i-o fi mireasă ?

— Cui i-o fi mireasă ?

Iar dacă treceam noi, prietenii lui Ghegham, ne recunoşteau imediat, ne opreau, ne întrebau de părinţi şi de bunici, apoi binecuvîntau sufletele celor morţi şi urau viaţă îndelungată celor vii. Ne binecuvîntau cu vorbe mirosind parcă a tămîie, fără să le pese de nerăbdarea noastră.

M-am rătăcit pe străzile vechi ale cartierului nostru şi nu pot ajunge nicicum în oraş, în oraşul nou, unde s-au îngrămădit blocuri înalte de-a lungul bulevardelor. Ştiu că, mergînd aşa,

întruna, am să ies din cartier și am să dau de parcul orașului și apoi de piață. Iar dacă o iau la stînga, ajung la noua arteră inelară, care mă duce acasă. Dar ce tot spun? Doar sînt acasă, stau la masă și scriu. Totuși, asta n-are nici o importanță, eu mă aflam în cartierul nostru vechi și, de acolo, iată, am ajuns pe strada asta nouă. Forfota mulțimii mă înghite, tramvaiele trec zăngănind, iar unul dintre ele mă ia și mă duce departe de malurile copilăriei mele, și orașul, deodată, nu mai este al meu, ci al tău, băiete care stai pe platforma tramvaiului și privești încîntat fetele de pe stradă, le privești și fredonezi un cîntec nou. De unde vii, băiete? Vreau să te dojenesc, aș dori să taci, dar îți spun: „Ne depărtăm cu toții de malurile copilăriei noastre, iar blocurile astea, care sînt ale tale, într-o bună zi or îmbătrîni, și s-or naște altele noi, care n-au să fie ale tale." Apoi, vreau să spun și alte lucruri, multe altele, dar mă doare inima, de parcă ar avea presărată pe ea sare brută. Nimeni nu știe cît de întortocheate sînt străzile mele și ce multe măicuțe stau acum la porți. Nici una dintre ele n-a murit, și mama mea e cu ele, tăifăsuiesc cu toate despre vremuri trecute, iar noi ne însemnăm, pe zidurile și porțile caselor vechi, inițialele și datele care stau mărturie a poveștilor de iubire și prietenie din cartier.

Tu cînți din nou, băiete, încerci iar să mă scoți din cartierul meu, dar eu prind firul melodiei tale și fluier la rîndul meu, chemîndu-mi prietenii. Tu nu chemi pe nimeni, ți-ai amintit

de o melodie ritmată și o tot fredonezi. Și de ce i-ai chema, prietenii tăi sînt împreună cu tine, alături, pe cînd ai mei s-au dus și nu s-au mai întors.

Încerc să așez toate astea în lumea mea, în cartierul meu, pe vechea noastră stradă, în mica noastră curte. Cînd le așez la umbra bătrînului dud, totul devine de preț, devine al meu. Și luminile de neon, și clădirea Operei, și bulevardele largi, și blocurile moderne, toate-toate sînt ale mele, iar sarea asta brută, care-mi ustură inima, devine dintr-o dată o necesitate.

Ai văzut, băiete, cînd gerul îngheață străzile și zăpada astupă drumurile mașinilor, oamenii toarnă sare brută pe asfalt și zăpada se topește.

Tot vorbind așa, cu mine însumi, și vorbind, fără glas, cu tine, mă depărtez de vechiul cartier și de masa mea de scris, mă plimb prin oraș cu tine, băiete, și luminile roșii ale mașinilor care trec pe o parte a străzii, în sus, par focuri de făclii, iar farurile mașinilor care vin pe partea cealaltă a străzii, în jos, par candelabre aprinse. Și eu pășesc printre făclii și candelabre.

Eu sînt un rid nou pe fața bătrînului oraș, iar tu, băiete, încă n-ai devenit rid, încă nici nu te-ai așezat. Spune, cum să te rog să păstrezi, să aperi sarea brută? O să ai nevoie de ea. Cînd or îngheța străzile, cînd s-or astupa drumurile, ia sarea și presar-o pe pămînt...

BINE-AI VENIT, COCORULE!

Un perete de lut, cenuşiu, cu coama roasă, caişi înalţi şi rămuroşi, iar dincolo de ei, de-a lungul peretelui vechi, un şir scurt de plopi. Peste vîrfurile plopilor şi deasupra peretelui de lut, cu coama roasă, cerul. Cerul de deasupra peretelui vorbeşte cu el mai albastru decît cel de deasupra plopilor şi decît bucăţile de cer căzute printre pînzele de păianjen din plopi.

Jos, sub perete, lîngă picioarele mele, sînt tufe de micşunele şi muşuroaie de furnici şi se simte o răcoare ciudată, cu aromă de pămînt reavăn.

Stau şi mă gîndesc : „Pentru asta a fost ridicat peretele de lut, cu coama roasă, pentru ca albastrul cerului să pară mai luminos lîngă cenuşiul lui, pentru ca, sub el, să apară tufe de micşunele şi muşuroaie de furnici, iar de partea cealaltă, să rămînă tot ce e tainic, greu de ajuns şi dorit cu ardoare.“

Ştiu ce se află dincolo de perete, ştiu că e o grădină, dar mă înalţ pe vîrfurile picioarelor şi mă minunez. Mă minunez la nesfîrşit, pentru că văd o grădină cu tufe verzi, cu duzi strîmbi, cu găini roşcate, iar în mijloc cu o fîntînă cu buzele năpădite de muşchi.

Asta e grădina lui Vero, iar aici, unde mă aflu, e curtea mătuşii Nuno. Ei nu mai sînt, au murit de mult, au plecat din lumea asta, au trecut de partea cealaltă a peretelui, iar copiii care se joacă prin tufe nu i-au văzut, nu-i ştiu. Din fîntîna asta scotea apă mătuşa Nuno, să adape bivolii, pe poteca asta ducea

găinile spre tufele de hreniţă, apoi se oprea să stea la taifas cu Vero. Dar toate astea numai eu le ştiu şi, derutat, mă uit la peretele de lut şi parcă o văd pe mătuşa Nuno, care-i îmbrăcată în negru, însă, din cauza părului ei cărunt, pare să fie toată în alb. Mi-amintesc de trecut, mi-amintesc de toate cu durere, iar lîngă mătuşa, o văd pe mama, nici ea nu mai este, a trecut de partea cealaltă a peretelui. E mai tînără decît mine şi-mi vorbeşte ca unui copil. Vorbele ei îmi readuc copilăria şi eu o tot întreb :

— Mamă, de ce înmugureşte pomul ?

— Ca să iasă frunzele, să vadă — a venit cocorul ?

— Da' de ce se urcă furnicile în pom ?

— Ca să vadă — a venit cocorul ?

— Da' de ce încolţeşte iarba ?

— Ca să vadă — a venit cocorul ?

— Da' de ce m-am trezit eu ?

— Ca să vezi — a venit cocorul ?

Ştiu că nu asta era motivul : cîntatul cocoşului, mugetul bivolului şi lătratul cîinelui sînt cele care m-au trezit, dar îi dau crezare mamei şi privesc în sus, să văd — a venit cocorul ?

Pălăria îmi cade pe cărarea acoperită de ierburi. Unul dintre copiii care se joacă în curte aleargă şi o ridică :

— Nene ! mă strigă, întinzîndu-mi pălăria.

Parcă m-aş fi întors din depărtări, după o absenţă foarte îndelungată. Privesc nedumerit

în jur, nu mai e nimeni în afară de copii, nici mama, nici mătuşa, nici animalele din ogradă. În faţa mea, e doar peretele de lut, peretele care, la fel ca mama, ca mătuşa Nuno şi ca Vero, se fărîmiţează cîte puţin şi se distruge din cauza vremii, a soarelui şi a ploii. Din iarba adusă de vînt, a căzut o sămînţă, care a încolţit sub perete. Văd, deodată, cum se-ngălbeneşte şi se ofileşte iarba... Nu, nu vreau să dărîm peretele vechi, de lut. Nu-i adevărat, pereţii sînt făcuţi nu ca să despartă, ci ca să ascundă, în spatele lor, taine, iar noi să ne căţărăm pe ei şi să vedem tainele.

Peretele ăsta vechi, de lut, e făcut ca să stai pe el şi să te uiţi — cînd vine cocorul ? iar cînd a sosit, să strigi : „Bine-ai venit, cocorule, hei, cocorule, bine-ai venit !"

Mă caţăr cu grijă pe perete. Copiii care se joacă în curte se uită miraţi şi mă-ntreabă :

— De ce te caţeri, nene ?

— Ca să văd — vine cocorul ?

Cocorul a sosit de mult, dar copiii se caţără şi ei şi ne aşezăm cu toţii pe coama peretelui, aşteptînd venirea cocorului. În curte, e linişte, nu mai e nimeni, sîntem cu toţii sus, pe perete. Copiii se uită pe cer, iar eu pîndesc voci de mult plecate şi îmi pare că din nou mătuşa Nuno scoate apă din fîntînă, mama povesteşte ceva şi bivolul sforăie cuminte. Ochii mi se tulbură, în inima mea plouă.

Deasupra peretelui, cerul e mohorît, cu pete albastre. Undeva, în adîncul cerului, trebuie să fie un cocor, iar eu stau, cu copiii, pe coama peretelui şi-l aştept, ca să-i strig :

— Bine-ai venit, cocorule, hei, cocorule, bine-ai venit !

IATĂ, ASTA E COPILĂRIA!

Povestea pe care am s-o spun acum e despre o stradă veche din Erevan, despre o şcoală veche şi despre o întîmplare veche. Strada încă mai există, dar nu mai trăieşte Erem, cel care pisa în piuă sare şi, la fiecare lovitură, icnea, zicînd :

— Dacă n-ar fi sarea mea, aţi fi cu toţii nişte oameni nesăraţi, fără gust.

Nu mai există nici căruţa lui Hmaiac, nici caii roibi pe care, în fiecare dimineaţă, îi înhăma, îndemnîndu-i : Dii !

Nu mai există nici oamenii. Mulţi dintre copiii de pe strada noastră au crescut, s-au dus la război şi nu s-au mai întors. Nimeni nu mai cîntă :

Ding-dong, ding-dong,
Pe poteca muntelui...

Închid ochii. E mai bine aşa, îmi amintesc totul, mi-amintesc de şcoala noastră de cărămidă, mi-amintesc de Eva, profesoara de muzică :

— Aşezaţi-vă cîte doi, începem !

Şi noi cîntam :

Ding-dong, ding-dong...

Cîntecul cel trist suna ca un marş de victorie, şi ea ne dojenea :

— Nu-i bine, ăsta e un cîntec trist !

Eu cîntam întotdeauna cu voce tristă, cu capul plecat şi tărăgănînd cuvintele, dar nu puteam să-i spun profesoarei că eu cînt exact cum ne cere ea.

— Încă o dată !

Ding-dong, ding-dong...

Intram în clasă cîntînd, ne aşezam în bănci şi aşteptam, iar ea ne zîmbea, apoi trecea printre bănci legănîndu-şi trupul scund şi rotofei, ne mîngîia pe capete şi spunea :

— Iată, asta e copilăria : pînă şi un cîntec trist sună vesel pe buzele voastre !

Noi nu înţelegeam şi ne miram că nu trebuie să fie vesel cîntecul.

Sîmbăta, aveam ore puţine şi ne duceam cu profesoara în parc, să strîngem frunze de toamnă. Pe drum, cîntam cîntece : despre peştişorul din lacul cu apa limpede, despre pisicuţa care a mîncat iaurtul bunicuţei, despre păsările călătoare şi, apoi, cîntecul „Ding-dong, ding-dong". Parcul se umplea de gălăgia noastră : alergam, ne fugăream, ne jucam, iar profesoara noastră dragă şedea pe o bancă şi aştepta. Aşa au trecut zilele, pînă cînd a avut loc întîmplarea pe care am s-o povestesc.

Era după vacanţa de iarnă. Cînd am venit la şcoală, am văzut un elev nou : scund, slăbuţ,

cu pantalonii peticiţi pestriţ. Părul îi era pieptănat cu grijă, ceea ce stîrni invidia noastră, iar privirea îi era tristă, ca a unui om mare. Nu şi-a spus numele, în recreaţie n-a ieşit în curte şi n-am putut afla ce jocuri ştie şi dacă vrea să ia parte la bătăile noastre cu clasa de alături.

— Avem un băiat în plus, dar ce folos ? ! Se vede treaba că nu-i nici puternic, nici curajos. Are, pur şi simplu, nişte pantaloni peticiţi !

Vardan, comandantul nostru, ne impresiona folosind expresia „pur şi simplu" cu orice prilej. Părul băiatului nu se supunea pieptenelui şi, pesemne, acesta era motivul că, încă din prima zi, l-a poreclit pe noul venit „Peticul".

Porecla i se potrivea de minune. Băiatul nu se amesteca în jocurile noastre, în recreaţii se retrăgea într-un colţ şi citea, venea primul la şcoală şi pleca ultimul acasă. Era, într-adevăr, ca un petic, străin şi indiferent. Odată, Vardan zise :

— Dacă vreunul dintre noi ar avea pantalonii atît de peticiţi, ar rămîne lipit de bancă şi nu s-ar mai mişca de la locul lui.

Dar peticele nu-l împiedicau pe noul venit să iasă la tablă, să rezolve probleme, să-şi facă lecţiile. În fiecare zi, îi număram peticele de pe pantaloni. Cu fiecare petic care se adăuga, creştea şi atitudinea dispreţuitoare, ironică, a lui Vardan faţă de elevul cel nou. La ora de muzică, profesoara îl punea pe băiat să cînte împreună cu noi, dar el cînta aşa de încet, că nici nu i se auzea vocea. Nu ştiam dacă, în-

tr-adevăr, cîntă sau doar își mișcă buzele. Într-o zi, la ideea lui Vardan, am tăcut cu toții și, atunci, am auzit vocea „Peticului“. El nu știa de complotul nostru și cînta de unul singur :

— Ding-dong, ding-dong...

Glasul lui era atît de trist, încît, în loc să rîdem, am rămas tăcuți, iar Eva, profesoara noastră, remarcă :

— Așa trebuie să cîntați, nu ca pe un marș victorios, cum cîntați voi cîntecul ăsta trist !

La fel cîntam și eu, dar n-am zis nimic, n-am zis că și cîntecul meu e trist, dar că nu se aude din cauza corului.

— Așot are să cînte singur, iar voi toți o să repetați doar „Ding-dong, ding-dong“.

„Peticul“ stătea tăcut, indiferent, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Vardan nu mai rezistă, se sculă și o-ntrebă pe profesoară :

— Da' nu ne-ați spus dumneavoastră că, pe buzele noastre, pînă și un cîntec trist sună vesel, și asta pentru că sîntem copii ?

— Da, așa am spus, dar atunci Așot nu venise în clasa voastră.

Ne-am uitat cu toții înspre Așot. Băiatul acela scund și slăbuț ni se păru, dintr-o dată, tare vîrstnic, mai bătrîn chiar și decît portarul școlii. El zîmbi, își plecă ochii triști și nu mai cîntă.

Din ziua aceea, nu i-am mai spus „Peticul“, iar cînd trebuia să ne sfătuim cum să ne batem cu clasa vecină, îi ceream părerea :

— Cel mai bine ar fi să nu vă bateți. Dacă vreți, mă duc eu la ei și le explic, ca să nu vă mai bateți.

Am fost de acord. Într-o zi, în recreația mare, cînd de obicei începea bătaia, n-am mai ieșit pe coridor și l-am trimis pe Așot să ducă tratative cu clasa vecină. În semn de solie de pace, flutura o batistă albă, iar noi îl urmăream îngrămădiți în ușa clasei. Așot se apropie de băieții din clasa vecină și, arătîndu-le batista, le explică ceva. Recreația era pe terminate, cînd Așot ieși din clasa de alături, mai bine-zis fu azvîrlit afară. Îl bătuseră, avea fața însîngerată, batista era și ea pătată de sînge. N-am mai suportat, am năvălit toți odată pe ușă afară, ne-am repezit cu strigăte de luptă asupra băieților din clasa de alături și a-nceput războiul. În zgomotul bătăliei, n-am auzit clopoțelul sunînd sfîrșitul recreației.

— Ce-i aici, cine a-nceput bătaia ?

Directorul ne privea pe deasupra ochelarilor și aștepta. Privirea lui parcă spunea că el știe numele vinovatului, dar ne pune cinstea la încercare.

Profesoara noastră era necăjită și noi observam asta.

— Va să zică, nu vreți să spuneți ? Bine, atunci am s-o fac eu. Ei, tu, cel nou venit, cum te cheamă ? Mi se pare că „Peticul“, da, da, „Peticul“. Ia uitați-vă, ce pieptănătură are, cît e el de-o șchioapă !

Nimeni nu făcu haz, cu toate că directorul spusese toate acestea tocmai ca să rîdem de colegul nostru.

— Te-am adus aici de la orfelinat, la rugămintea mătușii tale, cu condiția ca, dacă nu ești cuminte, să te dau afară. Ridică-te-n pi-

cioare, n-auzi, ridică-te-n picioare ! Aşa, şi-acum, ia-ţi ghiozdanul şi pleacă, pleacă din şcoala mea !

Ne-am ridicat cu toţii în picioare, ne-am luat ghiozdanele şi ne-am îndreptat spre ieşire.

— Ce-i asta ? se răsti directorul, întorcîndu-se spre profesoară.

Eva nu răspunse. Îşi strînse şi ea lucrurile şi ieşi din clasă. De după uşă, se auzea plînsul ei înfundat. Unul dintre băieţi strigă cu toată puterea :

— De ce-l jigniţi pe prietenul nostru ? El are un nume, îl cheamă Aşot, şi n-are să plece nicăieri !

Aşa a şi fost : a rămas cu noi, s-a împrietenit şi ne-a povestit despre părinţii săi, dispăruţi pe drumurile exilului.

— Altfel, de ce n-aş cînta ca voi ? ! îşi termină el povestea.

Noi tăceam. Cineva, ca să rupă tăcerea, repetă vorbele profesoarei :

— Iată, asta e copilăria : pînă şi un cîntec trist sună vesel pe buzele voastre !

De data asta, am rîs altfel şi nu ne-am dat seama că, în ziua aceea, chiar atunci, ne-am pierdut copilăria, copilăria aceea care făcea ca un cîntec trist să sune vesel pe buzele noastre.

A PLECA LA ŢARĂ

Strada parcă se prelingea de sus, se prelingea cu case, cu şanţuri, cu castani, şi ce era curios era că se prelingea, se prelingea întruna şi totuşi rămînea pe loc, iar el, de fiecare dată cînd se întorcea seara acasă, la capătul străzii abrupte trăia o clipă iluzia aceasta, apoi, ca un înotător care se aruncă să înoate contra curentului, îşi împingea înainte umărul drept şi, încet, încet de tot, urca, gîndindu-se că, de fapt, el stă pe loc şi strada coboară, se prelinge peste el, se prelinge, iar casele devin, pentru moment, de-o înălţime cu el şi apoi, trăgîndu-se înapoi, se pierd din vedere.

La ora la care se întorcea acasă, de obicei la porţile caselor stăteau femei, mame tinere şi mai bătrîne, copii cu părinţii lor. Cînd curgerea străzii îl făcea de-o înălţime cu castanii, îşi amintea, deodată, că tocmai aici se adună copiii care au părinţi, iar senzaţia înotului şi a curgerii străzii dispărea şi lăsa loc alteia, care, lucru ciudat, părea nouă şi unică. Se oprea lîngă copiii care au părinţi şi se gîndea că lucrul cel mai trist pe lume este să fii orfan, să îmbătrîneşti fără mamă, fără tată. Gîndul acesta îl chircea, îl făcea să se compătimească singur.

Bătrînul îşi mai visa şi acum părinţii, peretele scăldat în soare, al casei lor, strada abruptă şi pe el însuşi jucîndu-se în stradă.

Un băiat cocoţat într-un castan îşi dădu drumul jos, lîngă bătrîn. Acesta încercă să-l prindă, vrînd să-i atingă măcar copilăria, dar nu reuşi : se dezechilibră, cît p-aci să cadă, inima i se strînse mai tare şi bătu mai puternic. Legănîndu-se pe picioare, ca un nou-născut, privi în jur şi i se păru că e un copil care are părinţi, castanul acesta, cu ramurile întinse

deasupra străzii, îi păru copacul din fața casei părintești, umplîndu-se toamna de castane verzi și țepoase, iar poarta aceasta nevopsită — poarta casei lor, în spatele căreia se aflau copaci, tufe de hreniță și un cîine gălbejit și slăbănog. Încercă să-și amintească numele cîinelui, și-l aminti, dar se-ncurcă mai rău și, temîndu-se că aromele, glasurile, culorile și imaginile copilăriei sosite pe neașteptate vor dispărea, închise ochii. Stătea în mijlocul străzii, cu ochii închiși, și nimeni nu știa că, pe sub pleoapele bătrînului, se perindă crîmpeie vechi de viață, că el o vede pe mama sa, îi aude vocea, aude și foșnetul ploii, care nu se va mai repeta niciodată.

— Bună seara, taică Margar...

Cineva îi atinse umărul și farmecele copilăriei căzură, dispărură fără urmă. Bătrînul privi indiferent în jur și o văzu pe cea care îl salutase, o femeie stînd în pragul porții și tricotînd ciorapi.

— Bună seara, fata mea.

Da, totul s-a sfîrșit, farmecele au pierit. Bătrînul urcă agale în susul străzii.

— Bună seara, taică Margar...

— Bună seara.

— De unde vii, taică Margar ?

Ar fi vrut să nu se oprească, să nu răspundă, însă nu putea, nu se făcea. Cel care-i dăduse bineţe era hagi Carapet, cu cinci ani mai mic decît el, dar arătînd mult mai în vîrstă. „Oare el își vede, în vis, părinții ?“ se întrebă taica Margar și își răspunse singur : „De ce i-ar vedea ?“

— Vin din Cilicia.

Hagi Carapet zîmbi pe sub mustață : știa că taica Margar se duce des prin Cilicia, Zeitun, Maraș, Arabchir, Malatia *, cu toate că n-are prieteni pe nicăieri, pe cînd el, care are în Cilicia nepoți de frate, iar în Zeitun nepoți de soră, nu se duce pe acolo. nu se urnește de la locul său. El e hagi, știe să se facă respectat, în schimb taica Margar ăsta stă la taifas cu copiii, dă bineţe fetelor, zîmbește oricui !

— Și ce mai e nou prin Cilicia ?

Taica Margar prinse ironia vorbelor, dar, în loc să se supere, tăcu îndelung, apoi întrebă :

— Îi vezi, în vis, pe maică-ta și pe taică-tu ?

— Pe maică-mea și pe taică-meu ? se miră hagi Carapet. Nu, nu-i văd.

— Eu îi văd.

Hagi Carapet nu pricepu de ce a-ntrebat taica Margar și de ce a precizat că el îi vede.

— Da' așa, cu ochii deschiși, îi vezi ?

Și taica Margar deschise ochii, mari. Hagi Carapet se zăpăci de tot : dacă nu-i vede în vis, de ce i-ar vedea cu ochii deschiși ?

— Eu îi văd, zise taica Margar, fără să aștepte răspunsul.

Apoi, brusc, se așeză lîngă hagi Carapet, îi luă mătăniile din mînă și începu să prefire boabele una cîte una.

— Tu ești cu cinci ani mai mic decît mine și ești din provincie.

---

* Cartiere noi în Erevan, purtînd denumiri ale unor localități de pe teritoriul vechii Armenii (N. tr.).

— Așa e, sînt cu cinci ani mai mic și sînt din provincie, repetă, nedumerit, hagi Carapet.

— Zici că ai nepoți de frate în Cilicia și nepoți de soră în Zeitun ?

— Am.

— De ce nu te duci pe la ei ? Ți s-ar mai deschide inima. Și, apoi, te-ai duce la țară, ce-i mai grozav decît să mergi la țară ?

— La țară ? !

— Da, la țară. Cînd mă duc în Cilicia, Zeitun, Maraș, Malatia, îmi pare că nimic nu-i schimbat, că toate sînt la locul lor, că n-am pierdut nimic.

— La țară se merge cu autobuzul, cu tramvaiul, cu troleibuzul ? !

— Eu merg pe jos, ca să simt că mă duc la țară. Iau un toiag în mînă și mă duc. Și, cînd ajung în Cilicia, mă opresc în fața unei porți, mă așez și mă odihnesc, dau binețe celor care trec pe acolo, îi întreb de unde sînt, ai cui. Cînd dau de feciorul vreunui cunoscut, îmi amintesc de taică-su, de casa lui, de Adana, de Aintab, și parcă n-am pierdut nimic, nimic n-a pierit, doar prietenul meu a îmbătrînit și a murit mai an. Ce te-i fi mirînd că sînt morți ? Noi trăim, asta să te minuneze, ia, eu am 78 de ani și tu...

— Cu cinci ani mai mic, recunoscu hagi Carapet, căruia nu-i plăcea să-și spună vîrsta.

— Da, cu cinci ani mai mic, da' stai toată ziua la poartă și nu te duci deloc la țară ! Dacă ai merge la țară, i-ai vedea pe maică-ta și pe taică-tu, ți-ai vedea copilăria, ți-ai vedea satul de baștină !

— Eu nu-s țăran, sînt din Adana !

— Atunci, ai vedea Adana. Se zice așa : cînd pierzi, ai mai mult.

— Cum adică ? se miră hagi Carapet și se necăji pentru propria sa neștiință.

— Chiar așa, pierzi și nu pierzi, asta-i soarta noastră. Fecioru-meu, care n-a fost niciodată la țară, zice că vede cu ochii închiși satul, și dacă el îl vede, se cheamă că eu nu l-am pierdut.

— Da' eu nu-l văd, o-ntoarse hagi Carapet.

— Ba-l vezi, hagi, îl vezi neapărat ! Mîine mergem la Maraș !

— Unde e Maraș ăsta ?

— Mai sus de Nork.

— Mergem, dar...

— Ai să-l vezi, hagi, ai să-l vezi neapărat ! Ne ducem mîine, trebuie să mergem pe jos la țară !

Bătrînii căzură de acord. Taica Margar dădu mătăniile înapoi lui hagi Carapet și se ridică. Se ridică și hagi Carapet, pentru că era cu cinci ani mai mic decît el.

Taica Margar urcă agale pe stradă în sus și, cu toate că încă nu înfloriseră castanii, i se păru că cel din fața casei sale e plin de castane. Își aminti de castanul de la țară, din care, cînd îl scuturau, cădeau, spărgîndu-se, castanele coapte.

Taica Margar se depărtă, iar lui hagi Carapet i se păru, închizînd ochii, că își vede tatăl, mama, orașul natal. Se necăji iarăși că n-a încercat mai curînd să-nchidă ochii și nu s-a dus cu taica Margar, pe jos, la țară...

NI SE DEMOLEAZĂ STRADA

De fiecare dată cînd în oraş se demolează cîte un cartier vechi şi se construieşte o stradă nouă, mă gîndesc la cei care nu s-au mai întors din război. Mă gîndesc că, dacă se-ntorc, n-au să-şi mai găsească străzile şi casele şi, derutaţi, or să se oprească o clipă şi or să-i întrebe pe trecători unde se află strada lor, casa lor. Mă gîndesc, mă gîndesc întruna, ştiind, însă, că cei căzuţi în război nu se mai întorc.

Ni se demolează strada. Încet, încet, excavatorul înaintează şi înghite, bucată cu bucată, casele. Mă uit, totuşi, dacă nu dă cineva o mînă de ajutor casei vechi cu un cat, al cărei balcon stă agăţat ca prin minune de perete. Acum, nu mai iese nimeni pe balcon, e periculos, se poate dărîma. Înainte vreme, era o fată, mică, rotunjoară ; stătea rezemată de balustradă şi-l asculta pe prietenul meu, care fluiera melodii, una după alta, din stradă. Ei discutau în felul acesta, fără cuvinte, pînă a venit războiul şi fata a vorbit pentru prima dată :

— Drum bun.

Şi băiatul i-a răspuns pentru prima dată :

— Rămîi cu bine, am să mă-ntorc.

Acum, ei nu mai sînt, nici fata, nici băiatul. Se spune că fata s-a măritat şi s-a mutat pe altă stradă. Dar băiatul... ?

Scot din sertar scrisorile îngălbenite de vreme, ale prietenului meu, şi le înşir una lîngă alta. Îmi pare că urmele paşilor lui mi-au acoperit masa, de la un capăt la altul.

„...Nu ştiu dacă mai eşti în oraş sau ai plecat la armată. Dacă eşti în oraş, ai să-mi poţi citi scrisoarea, dar dacă eşti la armată — abia după război..."

Aşa începe prima scrisoare. Mă întristez că nu pot sta cu prietenul meu alături, să citim împreună scrisorile. Şi, nu ştiu de ce, mă cuprinde, brusc, o nelinişte, mă îngrijorează că s-o fi întors şi nu-şi mai găseşte strada, casa. Vreau să mă scol, să alerg la gară, să-l întîmpin şi să-i arăt strada noastră, casa lui, pe care încă n-au dărîmat-o. Dar toate se învălmăşesc şi eu îmi spun : „S-ar putea să se-ntoarcă nu cu trenul, ci cu avionul." Acum abia mă neliniştesc şi mai tare, dar încerc să mă conving că, dacă s-ar fi întors, ar fi dat de ştire neapărat, ar fi trimis o telegramă. Da, toate se învălmăşesc, de parcă n-ar fi trecut douăzeci de ani din ziua aceea şi vestea morţii lui n-ar fi adevărată. Citesc în ultima scrisoare :

„...Asta e un oraş vechi, seamănă cu oraşul nostru. Există aici o stradă, parc-ar fi strada noastră, iar acolo e o casă cu balcon, leită casa lor cu balcon. Cîte lucruri asemănătoare există în lume, dar noi nu ne asemănăm nouă înşine, înţelegi ? ! De ce n-ai înţelege, pesemne că nici tu nu-ţi semeni ţie..."

Nu, nu vreau să citesc scrisorile acestea, nu vreau să-mi amintesc de război, care nu-l lasă pe om să rămînă asemeni sieşi. Dar, nu ştiu de ce, am credinţa că prietenul meu a rămas pînă la capăt el însuşi.

Unul dintre cei care s-au întors de pe front a povestit că a fost răpus în oraşul acela vechi.

Spunea că, în timpul luptelor de stradă, cineva a tras în el din balcon şi l-a doborît. „Noi înaintam pe stradă, însă el se oprise locului şi privea la balcon. I-am zis că e primejdios acolo, dar nu m-a auzit...“ Aşa povestea omul întors din război, iar eu nu i-am mai spus că, pe strada noastră, exista un asemenea balcon şi, în balcon, o fată care îl ucidea mereu cu privirea pe prietenul meu. Nu i-am spus, am rămas cu amintirea aceasta şi cu credinţa că el n-a murit.

De fiecare dată cînd în oraşul nostru se demolează cîte un cartier vechi şi se construieşte o stradă nouă, mă neliniştesc că el n-are să găsească strada noastră, casa lor şi balconul acela, din care o fată îl ucidea, în fiecare zi, cu privirea ei.

FERESTRE LUMINATE

La prînz, zăpada se topise, iar seara, îngheţase. Gerul o întărise şi îi făcuse o crustă de gheaţă. Copacii, scăpaţi de strînsoarea zăpezii, erau înnegriţi, îşi pierduseră supleţea şi părea că se vor fărîma şi se vor risipi pe jos. Acum, gheaţa sclipea prin albul său murdar.

Iarna aceasta ucisese imaginea iernii.

În profunzimea cerului lăptos, pe linia orizontului, aluneca încet autobuzul roşu. Nici culoarea lui şi nici soarele înroşit de frig nu reuşeau să însufleţească, să încălzească atmosfera. În autobuz era cald, se răspîndea o aro-

mă de biscuiţi vanilaţi, zăceau găini cu picioarele legate şi călători obosiţi de drumul lung. În spatele şoferului, în braţele mamei sale, dormea un copil. Şoferul, speriat de gîndul că ar putea rămîne singur, numai cu iarna cea moartă, se uită înapoi. Obrajii copilului erau îmbujoraţi, buzele roşii îi erau întredeschise şi, între ele, un dinte alb, ca o bucăţică de gheaţă, părea să se topească încet. Şoferul zîmbi mamei şi se-ntoarse, privind iar înainte. Colegul lui nu se afla lîngă el, ci dormea undeva în spate, printre călători, acolo unde se răspîndea aromă de biscuiţi vanilaţi şi zăceau găini cu picioarele legate, aşteptînd să-i vină rîndul să-l schimbe pe şofer. Iar el, rămas singur, „numai cu iarna cea moartă“, cum gîndea despre sine, se necăji că avea, în spate, un perete de sticlă, care-l despărţea de călători. Ca să-şi aline supărarea, îşi aminti că, pe geam, e imprimată, cu litere în relief, marca maşinii. Ştia ce scrie, dar se amăgi că nu ştie şi se uită în spate. Copilul respira liniştit, cu o răsuflare caldă. Între buzele lui roşii, umede, dintele alb, ca o bucată de gheaţă, părea că s-a topit şi mai mult şi s-a micşorat. Şoferul zîmbi din nou mamei şi, întorcîndu-se imediat cu faţa înainte, claxonă. Nu era vreo cotitură şi nici nu venea vreo maşină din faţă, dar el apăsă pe buton. Claxonul nu se auzi prelung, ci sunetul lui se risipi de frig, se fărîmiţă şi se răspîndi în autobuz. Unii dintre călători se treziră. Şoferul înclină, îngrijorat, oglinda din faţă şi se uită în ea : copilul nu se trezise. Răsuflă uşurat, îşi trecu palmele mari şi late

peste curbura volanului şi întinse mîna dreaptă spre radio, dar îşi aminti, deodată, de copil şi, în loc să întoarcă butonul radioului, degetele luară din pachetul de ţigări, rezemat de parbriz, o ţigară, pe care o răsuciră şi o duseră la buze. Aprinse ţigara, schimbă viteza şi hotărî să nu se gîndească la nimic.

— N-o să ajungem, zise un călător.

— Drumul e îngheţat. Dacă vremea era bună, ajungeam.

— E-o prostie să-ntîmpini Anul nou pe drumuri! Ţi se pare că nu s-a schimbat nimic, că Anul nou nici n-a venit, că toate astea nu sînt decît un fel de punct, după care începi de la capăt, cu literă mare, ca să scrii ceva nou.

Şoferul schimbă viteza şi zîmbi de unul singur: „Ajungem, precis ajungem", îşi spuse el şi căută în oglindă perechea care discuta. O găsi: la început, văzu capetele lucitoare ale stilourilor, ieşind din buzunarele hainelor. Cei doi călători uscăţivi, de vîrstă mijlocie, aveau cravate înnodate cu grijă, însă demodate, de aceea şoferul presupuse că sînt învăţători. Punct, de la capăt, literă mare, toate acestea îi întăreau bănuiala, şi el se bucură de descoperirea făcută. Auzi paşii colegului, dar ştia că încă nu e vremea schimbului. Colegul se lovi de ceva şi în autobuz se răspîndi un miros înţepător, de vin.

— Iertaţi-mă.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, numai s-ajungem.

„Şi dacă n-ajungem, nu-l iertaţi?" gîndi şoferul, înclinînd oglinda. Acum, în ea, îşi vedea colegul: acesta, aplecat, aranja ceva. În colţul oglinzii, zîmbea copilul din braţele femeii. Şi şoferul se întoarse iarăşi, să vadă ce s-a întîmplat acolo, în spate. Copilul dormea. Între buzele lui roşii, strălucea, alb, un dinte nou ieşit. Şoferul zîmbi femeii şi se-ndreptă în scaun.

— Du-te de te odihneşte, îi zise colegul, lăsîndu-şi mîna pe umărul lui.

Nu se duse în spate, ci se aşeză lîngă coleg, care-i luase locul. Acesta porni motorul, făcîndu-l parcă să renască. Autobuzul trecu de la o viteză la alta.

— S-ar putea s-ajungem, zise unul dintre învăţători.

— S-ar putea.

— Ajungem, adăugă convins un al treilea.

Colegul înclină oglinda, însă, în loc să-l vadă pe acest al treilea, se privi pe sine, îşi aranjă părul şi căscă.

Se întunecase. Colegul aprinse farurile. Drumul îngheţat se aprinse şi străluci într-o fulgerare albăstruie. Autobuzul tăcu. Toţi dormeau. Aşezat lîngă colegul său, se gîndi că pe călătorii aceştia îi aşteaptă oameni cărora ei le aduc Anul nou. „Fiecare dintre învăţători are să se ducă acasă, anul vechi are să se sfîrşească şi o să-nceapă cel nou. Are să se ducă şi ţăranul bătrîn cu bocceaua, din ultimul rînd, grăbit, pesemne, s-ajungă la feciorul student ori la nepoţii de la oraş." Din legătura bătrînului, se răspîndea aromă de an nou, cu vanilie şi fructe. „Trebuie să zorim, ca să-i lăsăm pe toţi la locurile lor."

Colegul parcă-i ghicise gîndul, căci mări viteza.

Autobuzul luneca, acum, printre doi pereți de întuneric și înghițea, bucată cu bucată, drumul luminat. „Fiecare dintre ei este un Moș Gerilă într-o casă. Ei sînt așteptați. Și noi sîntem, fiecare, cîte un Moș Gerilă și sîntem așteptați. Și copilul adormit în brațele maică-si e un Moș Gerilă care-i așteptat." Își zîmbi singur, la gîndul că ei toți sînt Moși Gerilă și copilul, de asemenea, e un Moș Gerilă. Se uită înapoi. Moșii Gerilă dormeau. Învățătorii se rezemaseră unul de altul, femeia cu copilul închisese ochii, dormeau și țăranul bătrîn, și tînărul de lîngă el, și bătrînica, toți-toți. Numai ei nu dormeau și, ca să nu se plictisească colegul, vorbi :

— Ți-amintești de călătorul care a avut un atac de inimă și l-am dus într-o oră la spital ?

— L-am întîlnit săptămîna trecută, zicea că e bine, nu-l mai doare nimic.

— Goneam cu o sută.

— E bine că acum n-avem nici un bolnav.

— Avem bucurie, și pentru asta merită să ne grăbim.

— Merită, consimți colegul, mărind viteza.

Farurile autobuzului sfîșiau bezna, iar întunericul, alergînd din urmă, o cîrpea la loc. Primul șofer se uită la ceas. Mai rămăsese puțin. Făcu semn colegului, arătîndu-i ceasul, iar acesta mări viteza. Fîșîind ca nisipul, gheața izbea botul mașinii.

Undeva, departe, se arătă deodată orașul. Primele lumini alergară înainte și, apoi, se risipiră în urmă. Pe serpentină, apăru o fereastră luminată. În adîncul ei, sclipea un brad împodobit cu lumini multicolore. Autobuzul se aruncă înainte și se afundă în luminile calde ale periferiei.

Călătorii se trezeau.

— N-am întîrziat, am ajuns, spuse unul dintre învățători.

— Am zis eu ! se făli celălalt, cu toate că nu spusese așa ceva.

Femeia cu copilul zîmbi bucuroasă. Primul șofer se uită înapoi, zîmbi și el și se gîndi : „Moșii Gerilă au ajuns cu bine. Au ajuns cu toții. Acum, rămîne să-i ducem pe la casele lor."

— Fiecare să spună unde stă, propuse el călătorilor.

— Dacă facem așa, nu mai ajungem acasă, protestă cel care stătea lîngă șofer.

Primii, își dădură adresele învățătorii, iar ultima — femeia cu copilul. Locuia la capătul celălalt al orașului, dar șoferul îi spuse :

— Ajungem, vă lăsăm exact la timp acasă.

— Dar dumneavoastră ? întrebă cineva care pînă atunci stătuse tăcut la locul său.

— Noi ? Noi întîmpinăm Anul nou după ora altui meridian.

Bătrînul își desfăcu legătura, scoase plăcinte și țuică, pe care le puse lîngă șofer.

— Țuică nu se poate, zîmbi șoferul.

— O beți acasă, cînd o sosi și pentru voi Anul nou.

Primul șofer privi înainte, spre ferestrele luminate care se perindau prin fața autobuzu-

lui, şi se gîndi că iarna nu mai sclipeşte cu albeaţa ei neînsufleţită, ci e presărată cu lumini, cu veselie şi cu discuţiile aprinse ale călătorilor...

DE CÎT DE PUŢIN E NEVOIE!

Era primăvară, o primăvară timpurie, şi, la capătul drumului, afară din oraş, el aştepta autobuzul. Cînd a venit autobuzul, s-a urcat şi a văzut că toate locurile sînt ocupate. Un băiat s-a sculat şi i-a oferit locul său.

Era primăvară, o primăvară timpurie, şi el se miră că, în autobuz, e atîta linişte. Pesemne, călătorii nu se cunoşteau între ei. Se gîndi că oamenilor le trebuie foarte puţin, ca să fie veseli : măcar să le aminteşti că este primăvară, cerul e albastru, în albastrul lui pluteşte un cocor, iar printre crengile copacilor stăruie un abur verde, subţire ca fumul şi care, curînd, se face dens, tare, şi freamătă sub formă de frunze. Era primăvară timpurie, şi el ştia că e vremea în care natura se deschide, toată, în tăcere, oamenii se însufleţesc, iar viaţa se umple de zgomote verzi şi de exploziile mugurilor.

Tocmai de aceea se hotărî să spargă tăcerea, tăcerea aceasta care nu se potrivea cu primăvara, se hotărî să umple de viaţă autobuzul şi să facă în aşa fel, ca oamenii să se atingă la fel cum se ating ramurile copacilor, iar apoi, să se bucure de albastrul cerului şi să-l umple

cu bucuria lor. Pentru asta, se întoarse spre băiatul de alături şi-i spuse cu voce tare :

— Stai tăcut şi bosumflat, de parc-ai fi un boboc gata să se spargă. De ce eşti aşa de tăcut ?

Băiatul se uită nedumerit la bărbat, apoi, pe neaşteptate, izbucni în rîs, şi atunci, omul zise :

— Aha, vezi, ţi-am spus c-o să te spargi ca un boboc !

Călătorii din spate rîseră şi ei, iar băiatul vorbi :

— De ce ca un boboc ? Nu sînt chiar un boboc ? Sînt în clasa a treia !

Şoferul, tăcut şi el pînă atunci, îl privi prin oglindă pe băiat, apoi pe bărbat, pe bărbatul acela ciudat, care se urcase în autobuz şi tulburase liniştea.

— Uite, reluă bărbatul, arătînd un viţel care zburda pe cîmpul de lîngă drum : şi el simte fiorul primăverii. Tu de ce stăteai tăcut ?

— Eu ? se miră băiatul. Şi cu cine să vorbesc, dacă toţi tac ?

— Oare ? Omul se uită în jur şi-i văzu pe călători zîmbind.

Unul dintre ei, care îşi ţinea fetiţa pe genunchi, îi şopti acesteia :

— Adriana, pesemne că lui nenea ăsta nu-i place liniştea.

Auzind numele copilului, se întoarse şi o privi pe fetiţă : funda ei, legată în formă de fluture, părea o floare deschisă.

— Eu ştiu cum te cheamă !

— De unde ştii ?

— Scrie pe năsucul tău !
— Nu se poate așa ceva !
— Ba se poate, e scris pe năsucul tău.
— Nu-i scris !
— Ba-i scris !
— Nu știi !
— Ba știu !

Și, prefăcîndu-se că citește cu greu, omul privi îndelung nasul fetiței și apoi, deodată, exclamă vesel, ca și cum făcuse o descoperire :

— Adriana !

— Vai, de unde a aflat ? o întrebă fetița, mirată, pe mama ei.

— Am citit pe vîrful năsucului tău, răspunse bărbatul.

— Dacă-i așa, atunci, cum îl cheamă pe nenea de lîngă mine ?

Omul de lîngă fetiță își silabisi numele, mișcîndu-și buzele fără sunet, și bărbatul cel vesel rosti :

— Nenea Aram.

— Vai ! se miră din nou copilul.

Treptat, intrară în joc toți, pentru că fetița continua să-ntrebe :

— Da' numele lu' nenea ăsta, și numele lu' tanti asta, poți să le spui ?

Și omul inventa tot felul de nume, pe care călătorii le primeau bucuroși. Ca s-o înveselească pe fetiță, începură să-și acopere nasurile.

— Și pe nenea șoferul ?

— Nu-i văd nasul.

Șoferul, ca să i se vadă nasul, se întoarse, iar bărbatul zise :

— Nenea Zaven.

— Ei, poftim ! exclamă, uimit, șoferul și-i făcu fetiței cu ochiul.

Doar băiatul dintr-a treia găsi jocul prea copilăresc și se bosumflă iarăși. Bărbatul trase cu coada ochiului la caietul de pe genunchii acestuia, văzu scrise pe copertă numele și prenumele lui și prenumele tatălui, apoi se-ntoarse spre băiat și-l întrebă cu toată seriozitatea :

— Tu nu crezi că, dacă mă uit la nasul tău, aflu cum te cheamă ?

— Eu sînt în clasa a treia, răspunse, la rîndul său cu seriozitate, băiatul.

— Și ce dacă ? Îți știu numele, e scris pe vîrful nasului tău.

Băiatul zîmbi îngăduitor.

— Te cheamă Hovhannes.

O clipă, băiatul rămase surprins, dar și-aduse aminte că e elev într-a treia și zîmbi ironic.

— Vrei să spun cum îl cheamă pe tăticul tău ? Andranic.

Băiatul se miră și mai tare, uită că e elev într-a treia și rîse înveselit. Nu-și dădu seama că omul citise pe coperta caietului. Acum, rîdeau cu toții, înveseliți.

Ar fi mers așa pînă la capătul liniei, dacă n-ar fi trebuit să coboare, și atunci, îl rugă pe șofer să oprească. Se dădu jos din autobuz și-i salută pe toți. Șoferul îi ură :

— Drum bun !

El răspunse :

— Mergeți cu bine !

După coborîrea lui, în autobuz, continuară discuţiile. Oamenii vorbeau între ei, întrebau, răspundeau.

Şoferul se uită prin oglinda retrovizoare, după omul care coborîse. Acesta mergea încet, spre livezi. El, călătorul acela ciudat, cunoştea secretul de a-i înveseli pe oameni cu foarte puţin.

Şoferul se uită iar în oglindă : omul se depărtase şi mai mult, devenise un punct mic la cotitura drumului. Încă vreo cîţiva metri şi autobuzul cotea la dreapta, omul n-avea să se mai vadă, însă veselia pe care o lăsase în autobuz avea să continue pînă la capătul drumului. Şoferul îi dădu onorul claxonînd, apoi privi în oglindă, zîmbi propriului său nas şi, ca un copil, dădu crezare vorbelor necunoscutului — că numele fiecăruia e scris pe nas.

POVESTIRI SCRISE PE MARGINILE FILELOR

Cînd eram mic şi nu ştiam să despart cuvintele în silabe, scriam înghesuit, spre marginile filelor. Treceam cu literele pe marginile albe, iar învăţătoarea îmi spunea :

— Marginea e lăsată ca să notez acolo, cu creionul roşu, greşelile.

Dar eu nu pricepeam de ce trebuie scrise greşelile tocmai pe marginea aceea albă, curată.

Mai întîi, treceau într-acolo litere, apoi cuvinte şi, nu mi-am dat seama cum, încet-încet, am ajuns să scriu povestiri pe marginile filelor.

Oamenii mari sînt înţelepţi, ei lasă libere de la început marginea, însă eu n-am putut învăţa să fac aşa şi, iată, am scris aceste povestiri.

VRĂBIILE

Stau vrăbii cenuşii pe crengile copacului golaş şi crengile parcă au înfrunzit.

Să vină iarna în felul acesta, în schimbul fiecărei frunze căzute să poposească o vrabie în sufletul meu, să vină iarna în felul acesta, dacă are să vină.

TRECĂTORUL

Un om mergea pe stradă și zîmbea. Am vrut să știu de ce zîmbește, încît am zîmbit și eu, iar omul m-a întrebat nedumerit :

— De ce zîmbești ? Nu cumva ne cunoaștem ?

I-am răspuns :

— Chiar așa.

Am uitat să-i spun că zîmbisem pentru că zîmbea el.

PĂDUREA

Un om și un alt om discută sub fereastra mea ; amîndoi țin pe umeri cîte un brad, iar crengile brazilor, amestecate unele cu altele, discută între ele. De după geam, nu-i aud nici pe oameni, nici pe brazi, dar, nu știu de ce, îmi vine să cred că brazii își spun :

— Mi-a rămas în urechi foșnetul pădurii.

— Mi-a rămas în vine glasul pădurii.

— Pădurea..., suspină unul.

— Pădurea..., repetă celălalt.

Iar eu aș dori ca oamenii să nu se despartă, să rămînă unul lîngă altul, cu cîte un brad pe umăr, iar vîrfurile brazilor să se atingă, spunîndu-și :

— Pădurea...

Și dacă vor pleca, să meargă împreună, pentru ca bradul să rămînă lîngă brad și omul lîngă om și nimeni să nu ofteze :

— Pădurea...

Nimeni să nu repete :

— Pădurea...

Sub fereastra mea, un om discută cu altul ; amîndoi țin pe umeri cîte un brad, iar brazii se ating între ei, pentru ca pădurea rămasă la locul ei să foșnească în crengile lor.

PIETRELE DE MARE

Știm cu toții că moare tot ce respiră, iar după moarte, nu mai învie. Dar s-a întîmplat că, vara trecută, eu am strîns pietre de mare, pietricele de toate culorile, iar cînd le-am scos din apă și le-am pus pe pămînt, s-au stins, au murit. M-am mirat, am stat un pic la îndoială și am dus pietricelele acasă. Ele au rămas fără viață pe masa mea, pînă cînd prietenul meu, care adună pietre de mare, mi-a spus :

— Pune-le în apă.

Le-am pus într-un pahar cu apă și ele au renăscut, s-au colorat, au strălucit. Eu știu acum altceva decît ce știe toată lumea, mie îmi pare că trăiesc și pietrele, și pămîntul, și fierul, și betonul, și că, în apă, învie tot ce-i neînsuflețit.

E Anul nou, am pus un pahar cu pietricele de mare colorate pe masa mea și mă gîndesc la anii care au trecut, dar îmi pare că ei n-au murit, că zilele, anii, veacurile sînt pietre de mare, iar timpul — apă. Și încerc să adun pietre de mare, mici, colorate, strălucitoare, ca să le păstrez într-un pahar cu apă.

Astfel meditez în dimineața de Anul nou și mă gîndesc că nu e nevoie să ne luăm rămas bun, nu trebuie să ne spunem „drum bun“, ci numai „la revedere“. Cine știe unde și cum ne vom întîlni din nou, ca să ne recăpătăm culoarea și lumina, să renaștem într-o apă.

MORCOVII

Era toamnă ; un măgar trecea pe strada noastră. Pe spinarea lui, atîrnau desagi înflorați, iar în desagi, erau morcovi roșii, mari. Un copil a văzut măgarul, desagii, apoi morcovii care ieșeau ca niște limbi de foc, și a strigat bucuros :

— Tăticule, tăticule, uite ce de morcovi în buzunarele măgarului !

Era toamnă, pe strada noastră trecea măgarul, iar tatăl a dus mîna la buzunar fără să vrea, s-a gîndit îndelung și a spus :

— În buzunarele altuia, sînt multe lucruri, ei și ce ?!

Și nimic, povestea s-a terminat chiar aici.

ȘOTRONUL

Privesc în jos, pe trotuar, cum joacă șotron o fetiță.

Șotronul desenat cu creta e abia cît fereastra mea, și fetița iese, adesea, afară din linii, ajungînd, preocupată de joc, pînă la capătul străzii.

Trecătorii n-o iau în seamă pe fetiță, dar eu o văd de la geamul mansardei mele, așa cum văd și munții înzăpeziți.

Iarba a crescut pe cîmp, și mierlele, întoarse împreună cu primăvara, se odihnesc pe spinările oilor care pasc. Pămîntul e rece și mierlele și-au afundat picioruşele roșii în lînă, mergînd odată cu oile. Seara, ele vin în sat cu mieii albi și negri. Iar aici, în oraș, o fetiță a desenat cu creta cîmpuri și născocește jocuri de primăvară. Mîine, o să se joace și alți copii, o să fie gălăgie sub fereastra mea și iarna o să se înghesuie pe crestele munților, ca niște bucăți de cretă, în vreme ce mierla venită de timpuriu o să cînte pe o fîșie de nor.

SORII

Primăverii îi lipsește ceva, un cer plin cu sori desenați de copii. Un soare : cît e de puțin ! Și de ce un singur soare, cînd, în desenul aflat pe masa mea, un soare se ridică deasupra casei, altul strălucește la orizont, al treilea atîrnă de balcon, iar copiii ieșiți în întîmpinarea primăverii duc cu ei sori de toate culorile, legați cu sfori, ca niște baloane.

Privesc în sus, la singurul soare primăvăratic, înălțat de după blocuri, mijesc ochii și-mi spun că nu-i niciodată prea puțin.

Iar acum, doi sori sclipesc pe vîrfurile pantofilor mei lustruiți, alții mi se încurcă printre gene și se rătăcesc, iar un altul se răsfrînge într-un nasture al hainei mele.

Deodată, observ îngrijorat că dealurile ninse și înnegurate se apropie încet, vrînd să acopere singurul soare al primăverii. Iau desenul plin cu sori, de pe masa mea, și-l țin în fața norilor. Norii pleacă, învinși de sorii din desen, care s-au luptat și l-au ajutat pe soarele singuratic.

BĂRCUȚA

În băltoaca apărută după ploaie, plutește o bărcuță făcută dintr-o filă de caiet, iar eu, care am văzut atîta naufragii, mă îngrijorez pentru soarta ei.

— Ajutor ! Ajutor ! Pe vapor sînt copii și mame ! strigă cu disperare un băiețel. Alți copii aruncă pietre în băltoacă, stîrnind valuri și furtuni.

— Ceața mă împiedică să văd vasul, și reflectoarele nu mă ajută, răspunde alt băiat, aruncînd în apă chibrituri aprinse, unul după altul. Chibriturile cad în apă, se sting sfîrîind și plutesc ca niște trupuri de înecați. Bărcuța e aplecată pe-o coastă, lăsînd să se vadă, pe partea ei ridicată, soluția unei probleme de aritmetică, pe care, cu mulți ani în urmă, nu reușisem s-o rezolv. Mă întristez pentru bărcuță și pentru problema nerezolvată, dar o fetiță, lîngă mine, caută să mă liniștească :

— Nu-i crede, acolo nu e nimeni, pe cuvînt de onoare, nu e nimeni !

Îi zîmbesc fetiței, ca să nu afle că acolo, pe bărcuță, se găsește ceva drag, ceva foarte drag — copilăria...

TURMA

Dimineața devreme, pe strada noastră, turma de oi e mînată spre abator, și Armen mă întreabă :

— Unchiule, încotro le duc ?

— La stînă, îi răspund.

Și, după ce turma a trecut, eu mă gîndesc la oi jupuite, iar Armen — la pășuni verzi.

CĂȚELUL

Copiii de la grădiniță se jucau în curte. Săpau pămîntul, și-l turnau unul altuia în cap, făceau case din nisip, plîngeau, se odihneau pe iarbă. Educatoarele tricotau și discutau despre grijile lor, despre soți, despre noutățile din lume.

Deodată, copiii se adunară buluc, la un loc ; lopățicile și căldărușele rămaseră pe movilele de nisip, casele — neterminate, chiloțeii — lăsați pe glezne. În curte, apăruse un cățel alb. Cățelul mînca iarbă. Unul dintre copii spuse :

— E lup.

Cînd rosti asta, ochii i se făcură mari, rotunzi.

— E cîine, zise altul.

— Nu-i nici lup, şi nici cîine ; e miel, nu vedeţi că mănîncă iarbă ?

Căţelul îşi înălţă capul, dădu din coadă şi lătră vesel, dar copiii nu se speriară, de vreme ce căţelul era miel şi mînca iarbă. Înghesuindu-se, alergară după el. Unul dintre ei vru să-l prindă şi să-l ia în braţe. Căţelul fugi, şi atunci, copiii începură să-l strige :

— Căţelule-miel, unde fugi ? Vino la noi, căţelule-miel !

Educatoarele tricotau şi discutau, iar copiii îl credeau pe căţel miel şi umpleau văzduhul cu behăituri de miei.

ARMEN

Mă întorceam cu Armen, băiatul fratelui meu, de la grădiniţă.

În ziua aceea, la grădiniţă, se petrecuse ceva important : toba cusută pe pieptul şorţuleţului său fusese auzită bătînd şi Armen spusese că toba lui bate întruna, foarte încet, abia auzit, şi că, dacă vor, copiii pot să pună urechea, ca să-i audă bătaia.

Copiii îşi lipiseră urechile, pe rînd, de pieptul lui şi auziseră, într-adevăr, bătaia tobei, în vreme ce căţeii, pisicuţele şi rîndunelele cusute pe şorţuleţele lor nu lătraseră, nu mieunaseră şi nu ciripiseră, de aceea toţi se întristaseră, în afară de Armen, care se plimbase mîndru prin grădiniţă.

Acum, el se întorcea acasă, împreună cu mine. Pe drum, mă întrebă :

— Unchiule, ce e inima ?

— Dar cine ţi-a vorbit de inimă ?

— Mătuşa. A zis că nu tobá mea se aude.

— E toba, îl liniştii eu, supărat pe cei mari, care se cred că ştiu mai multe decît copiii...

INTERLUDIU DIFICIL

În timpul războiului, într-o casă părăsită, în care înnoptasem împreună cu camaradul meu, am găsit un tablou înfăţişînd o coridă. Taurul şi toreadorul stăteau faţă în faţă... Am tăiat tabloul în două, pentru ca stăpînii casei, cînd se vor întoarce din război, să găsească totul schimbat, totul...

Blînde şi albăstrii erau serile de primăvară. Scînteierile negre ale puilor de ciocîrlii zburau prin amurg de colo-colo. Pe peretele vecin, se întindea cerul înalt, care pălea, pălea mereu, fără să se întunece. Serile erau momentele cele mai plăcute. Pămîntul răspîndea o aromă de mere coapte în cenuşă, iar jocurile copiilor aveau alt farmec. Apoi, se întuneca dintr-o dată şi copiii erau chemaţi pe la casele lor. Îşi terminau jocurile, luminile se aprindeau, liliecii zburătăceau de la un perete la altul, iar în curte, sub dud, cei ai casei se aşezau la cină.

E seară. Îşi aminteşte de toate acestea şi îşi zice : „Acum, e momentul cel mai plăcut.“ Ceva din copilărie vine şi pătrunde în amur-

gul acesta, în care nu sînt pui de ciocîrlii și pămîntul n-are aromă de mere coapte în cenușă. Cineva care s-ar juca acum, lîngă cuptor, pesemne că ar simți, dar, pentru el, asta a fost demult și n-are să mai revină. Pămîntul nu mai miroase a reavăn după ploaie, umbrele de pe pereți nu mai seamănă cu oameni și animale, găleata lovindu-se de pereții fîntînii nu mai sună ca un clopot.

Așezat la masă, joacă șah și-și amintește de zilele copilăriei, de discuțiile părinților așezați la cină, sub dud, cu ani în urmă. Curioșii strînși în jurul mesei urmăresc atenți jocul. Îi cunoaște bine : iată, mustăciosul acesta, care seamănă cu un pion transformat în regină, celălalt — cu un pion leneș, în locul căruia luptă alții. Și el ?... Cel mai mult, se teme să mintă : seamănă cu un pion din ultima linie, care nu poate fi transformat niciodată în regină.

Ultima linie... De multe ori, în viață, a ajuns ultimul, n-a fost transformat în regină și a rămas pe loc, să-i ajute pe alții. Cîți au învățat de la el și s-au prefăcut că n-au învățat nimic...

Nu și-ar fi amintit niciodată de toate acestea, dacă cel din fața lui n-ar fi fost unul dintre ei. Indulgența lui nelimitată i-a scăpat de multe ori de la pedeapsă. Vinovatul era el. I-a iertat de atîtea ori, încît, acum, s-au obrăznicit și au ajuns să-i ierte lui cinstea.

Gîndurile i se învălmășesc. Își trece mîna peste față, ca să le așeze la locurile lor, în speranța că se vor rîndui. Nu reușește, insul-

tele, generozitățile, chibzuințele se ciocnesc între ele, se întrepătrund, lărgesc și îngustează orizontul faptelor. În loc să se scoale, să se plimbe, se afundă și mai mult în fotoliu și așteaptă.

Ce așteaptă ?

Există lucruri pe care nu le poți preîntîmpina așteptînd, cum este, de pildă, moartea. Vin spre tine și, oricît ai aștepta, stînd nemișcat, nu cîștigi timp, pentru că ele vin cu iuțeală îndoită și e vai de tine, n-ai vreme să le înfrunți. Da, există lucruri pe care nu le poți preîntîmpina și ele vin cînd trebuie, la timpul lor, de aceea cel mai bine este să fii oricînd pregătit...

...Era o casă părăsită, se instalaseră acolo ca să înnopteze. Camaradul pe care-l ducea în spate nu era rănit, ci contractase o pneumonie în tranșee. Îl întrebase :

— De ce neam ești ?

— Armean.

— Da, știu, aveam un prieten armean.

— A fost rănit ?

— De ce să fie rănit ? Nu de-aici mi-era prieten, ci de-acolo, din pace.

Și rostise în așa fel cuvîntul „pace", de parc-ar fi fost vorba de o altă casă părăsită.

Pe pereți, erau tablouri, mai noi și mai vechi. Într-unul, era pictată o corridă : taurul și omul stăteau față în față și se-nfruntau.

Noaptea, bolnavul începu să aiureze, iar el se așeză în fața aparatului de radio și ascultă muzică. La început, se cîntă Schubert, pe urmă se dădură știri de pe front, apoi din nou mu-

zică și tot așa, alternativ. Nu se putea vorbi, întruna, doar despre război. Iar cînd se va termina războiul, oamenii se vor întoarce pe la casele lor, totul se va schimba, numai tabloul acesta va rămîne același — taurul și omul față în față. Așa se gîndise atunci și, scoțînd briceagul din buzunar, tăiase tabloul în două, pentru ca taurul și omul să nu se mai înfrunte. Cele două bucăți le atîrnase pe cîte un perete, ca, atunci cînd stăpînii casei se vor întoarce din război, totul să fie schimbat, totul...

Adversarul și-a terminat de mult atacul, iar el se află încă acolo, pe frontul părăsit cu ani în urmă. Apoi, cine știe cum și de ce, își amintește o anecdotă din timpul războiului, de fapt un dialog amar.

Se-ntoarce din război soldatul, care, înainte de a pleca pe front, lăsase acasă trei copii, se-ntoarce și găsește adunați la masă cinci copii care mîncau iaurt.

„Al patrulea al cui e ?“ întreabă el.

„Ce, nu-l știi ? E Gareghin, feciorul tău, îi răspunde nevasta.

„Și ăstălalt ?“

„Ce ți-a făcut, că te superi ? Își mănîncă și el iaurtul !“

„Nu mă supăr.“

Printre cei din jurul mesei, se stîrnește rumoare. Îi privește nedumerit, își ia capul între mîini și cade pe gînduri. Răspunsul adversarului n-a salvat situația, e menit să-l încurce și să-l impresioneze înainte de înfrîngere, dar el tot nu găsește calea de a scăpa.

Din nou cu capul între mîini, cade pe gînduri. Are răspunsul pregătit, dar nu face mutarea. Gîndurile și amintirile îl duc iarăși departe.

Pătratele albe și negre ale tablei de șah par ferestre luminate și întunecate, în spatele cărora stau rînduite felii din viața sa, iar piesele de șah — oameni care au dat buzna în ungherele vieții sale. Așa sînt oamenii, le place să intre în viața altora, ca într-o casă pustie. Măcar de-ar face-o ca să cunoască, să înțeleagă, și nu să vină cu păreri preconcepute, fixe, de parcă viața altuia ar fi o ramă de tablou goală, în care și-ar putea monta propriul portret.

Cînd s-a întors din război, în același vagon cu el, se afla un soldat vîrstnic.

— Ești căsătorit ? Ai copii ? îl întrebă acesta.

— N-am apucat.

— Nu-i bine. Acum, că te-ntorci, însoară-te, altfel la ce-i bun un holtei ?

— Da' tu ?

— Eu am patru copii.

Și, cine știe de ce, îi povesti anecdota aceea de război. I-a povestit-o poate pentru că nu era propriu-zis o anecdotă cu haz, ci o discuție ruptă din viață, plină de generozitate și melancolie.

Omul ascultă și spuse zîmbind :

— E o poveste interesantă. Eu am patru copii. Se zice că, în spatele frontului, viața a fost tot atît de grea ca și pe front. Dea Domnul să-i găsesc pe toți vii, sănătoși și, dac-o

fi unul în plus care mănîncă iaurt, măcar să fie sănătos.

Cînd s-a întors, îl aștepta fata care, apoi, a devenit soția lui.

— Dac-ai ști cît te-am așteptat, Ruben ! îi spuse ea.

Socoti : nu era chiar atît de mult, cît așteptase mama și cît mai avea să-l aștepte pe feciorul cel mare, fratele lui. Nu trebuia să socotească, s-o compare cu mama. Ea nu era încă mamă, n-avea copii și nu știa povestea cu copilul care mînca iaurt.

Cînd s-a întors, a atîrnat, în antreu, o tunică decolorată. Multe putea să povestească despre tunica aceea, dar n-a povestit nimic. Cu tunica pe el, nu era de pus în ramă, cum ar fi vrut să-l vadă soția...

— Dacă vrei să nu mă faci de rîs, nu trebuie să te vezi cu prietenii tăi. Ce sînt ei ? Unul... Într-un cuvînt, nu sînt pe măsura anturajului nostru. Iar eu vreau să mă mîndresc cu tine, adică...

Ar fi putut completa gîndul neveste-si, care tocmai de aceea fusese întrerupt, dar n-o făcu și nu spuse nici altceva, cum ar fi dorit. Se făcu că nu observă tăblița de bronz de pe ușă, pe care erau încrustate numele și profesiunea.

A purtat încă vreme îndelungată tunica decolorată, fără să ia în seamă spusele soției :

— Nu poți intra așa într-o sală de concert, nu te poți duce nicăieri ! Hotărăște-te să-ți cumperi un costum...

Nu se gîndise vreodată la asta și, la vorbele ei, își dăduse seama că e ceva imposibil. Pesemne, din ziua aceea se născuse speranța ciudată de a găsi o sumă mare de bani, speranță devenită ridicolă astăzi.

Mai întîi, găsea în închipuire o sumă mare, apoi o împărțea rudelor, se îngrijea de nevoile tuturor, iar lui nu-i mai rămîneau bani de costum. Atunci, completa în minte suma, o împărțea din nou rudelor și iarăși nu-i rămîneau bani de costum. Și tot așa, mereu. Era un fel de joc, care se repeta și acum. Odată, cînd mergea pe stradă împărțind în minte banii, și-a întîlnit prietenul, care l-a informat că se dau onorariile. S-a dus, a încasat banii și, cu toate că abia îi ajungeau, și-a cumpărat un costum. După asta, a fost de cîteva ori cu soția la concert, pe urmă a avut doi copii, care au murit, au murit amîndoi...

Nu, nu poți aștepta, există lucruri care, ca și moartea, sînt inevitabile, trebuie oricum să faci pasul. Își freacă din nou fața, privește tabla de șah. Toate se află la locurile lor, doar pătratele negre, nu știe de ce, îi par mai numeroase decît cele albe, dar atenția îi este atrasă de un pătrat auriu, care seamănă cu o poieniță însorită, așezată printre umbre dese. Acolo, chiar acolo trebuie să mute calul și are să se termine totul.

Cu ani în urmă, cînd s-a despărțit de soție, de la tribunal, s-a dus direct la hotel și, în camera pe care și-o luase, a încercat să rezolve o problemă de șah, dar n-a reușit. Dacă ar fi fost acum, ar fi reușit, fără-ndoială că ar fi reușit. Care e bun : cel care n-a reușit sau cel care reușește ?

A mai găsit o mutare : i-ar aduce victoria, însă e complicat şi... pe urmă, de ce să cîştige, e obligatoriu să cîştige ? În timpul războiului, în una dintre casele de pe front, se afla pictura unei coride, iar el a tăiat tabloul în două şi a atîrnat taurul pe un perete şi toreadorul pe altul, astfel că le-a răpit posibilitatea de a fi învingători sau învinşi.

Se spune că oamenii sînt fie tauri, fie toreadori. Dar cine spune asta şi de ce o spune ? Spectatorii ? Ei sînt nişte simpli privitori şi îl iubesc pe toreador, îl împing în faţa primejdiei, iar cînd acesta învinge, se bucură, triumfători, în schimb, cînd e înfrînt şi jertfit, îl îngroapă cu onoruri.

„Eu sînt taur, da, da, sînt taur, pentru că nu ies de bunăvoie în arenă, ci sînt silit. Sînt taur, pentru că nu-mi place să ucid ori să fiu ucis, ci visez la pajiştea mea verde. Sînt taur, pentru că nu sînt iubit şi, dacă toreadorul mă ucide, sînt tîrît şi aruncat afară, în timp ce toreadorului i se dau onoruri, iar dacă ies învingător, ucigîndu-l pe toreadorul lor iubit, sînt bătut şi scos afară, în timp ce pe toreador îl îngroapă mîhniţi. Eu sînt taur.“

— Jocul se lungeşte, devine plictisitor, remarcă unul dintre privitori. Cînd se ştie cine pierde, nu mai are rost împotrivirea.

„Oare ?“ Ridică privirea şi, din zîmbetele ironice, înţelege că el este cel care pierde. Vrea să facă mutarea care i-ar aduce victoria. „Nu, nu trebuie.“ Victoria îl întristează pe cel învins. Să-ţi învingi semenul ori să fii învins de el nu-i totuna, cel mai bine ar fi ca amîndoi

să caute calea spre victorie şi să evite înfrîngerea. Dar nu este el taur, iar celălalt — toreador ? Nu, n-are să învingă, cu toate că e simplu, cu mutarea asta ar obţine victoria. Nu, remiză, da, da, remiză. Spectatorii îi huiduiesc furioşi şi pe taurul care n-a ucis, şi pe toreadorul care n-a fost ucis de taur, iar pe el îl tîrăsc afară şi povestea se termină aşa cum s-a întîmplat cu ani în urmă cu tabloul acela, cînd l-a tăiat în două. După asta, n-au să-l mai lase pe toreador în arenă, fiindcă nu-i în stare să ucidă ori să se lase ucis, iar pe taur îl duc pe pajiştea lui, fiindcă nu ştie să ucidă şi nu se lasă ucis.

Uite, cel din faţa lui, adversarul, e dintre ei, toreador. A venit pe lume cu condiţia să iasă din joc fie pe braţe, fie pe scut. Iar el face în aşa fel, încît să nu fie luat nici pe braţe, nici pe scut. „Remiză, da, remiză... chiar aşa are să fie.“

Se foieşte, îşi trage scaunul mai aproape şi îşi zîmbeşte sieşi. A găsit în el îndrăzneala de a pedepsi. Dacă mută calul pe pătratul însorit, totul se termină în pace. Iar dacă... Ei, poftim, de ce se gîndeşte la victorie, n-a hotărît că n-are să fie nici o victorie ?

După ce s-a despărţit de soţie, i s-a spus că ea vorbeşte tot felul de lucruri, îl consideră vinovat pe el de tot ce s-a întîmplat. N-a crezut, iar apoi, cînd a dat crezare vorbelor, şi-a zis : „Pesemne că are nevoie să se justifice.“ Şi n-a povestit nimic nimănui, n-a mai spus nimic. Au trecut anii. Cînd s-au întîlnit pe stradă, a privit-o drept în ochi, iar femeia şi-a

plecat capul, a șovăit în mers. Cine e vinovat ? Nimeni. Erau vremuri grele, el era dintre cei care duceau greul, or femeia avea nevoie de altcineva, de un om norocos. Și l-a găsit. Acum, el nu mai știe, se simte ea bine sau nu ? Vremurile s-au schimbat, el de mult nu-și mai întoarce fața la perete, privește curajos și nu se grăbește să tragă foloase din drepturile sale. Nu, nu vrea să împungă și nici nu dă voie să fie împuns.

— Întîrzie mutarea.

Îl recunoaște după glas pe cel nemulțumit și duce mîna spre cal, dar nu ca să-i facă pe plac. Printre pătratele negre, e un pătrat alb liber, și chiar acolo mută calul. Adversarul se uită mirat. Nu se aștepta la mutarea asta și e încurcat.

— Va să zică, remiză ?!

— Da.

— Dar dacă făceai altă mutare...

— Aș fi învins.

— Cum ?

— Așa.

Îi arată mutarea victorioasă, dar adversarul întreabă, nedumerit :

— Și de ce n-ai făcut-o ?

De ce n-a făcut-o ? ! E o poveste lungă și nu se poate povesti nicicum. Un drum lung, lung de tot, a trecut adineauri pe aici, un drum obositor.

— E o seară plăcută și sînt grăbit. Dacă aș fi cîștigat, ai fi pretins să mai jucăm și n-aș fi putut să te refuz.

— Asta e o explicație, dar o explicație inutilă, pentru că, dacă puteai, ai fi cîștigat.

Adversarul e nemulțumit și strînge piesele. Îi cunoaște pe oamenii aceștia. Din ziua în care s-au născut, sînt nemulțumiți : că s-au născut, că trăiesc, că muncesc. Nimic nu li se pare destul și, cu nemulțumirea lor permanentă, îi obligă pe alții să se ocupe de ei, să le cîștige bunăvoința. Mai sînt și oameni cărora le place să fie îndrăgiți. Există tot felul de oameni...

Își dă seama că are s-o lungească, dacă se mai gîndește la clasificarea oamenilor, și se ridică de la locul său. E obosit și nimeni dintre cei din jur nu știe ce drum lung a străbătut el ca să facă mutarea asta. În filme, unele personaje monologhează în gînd, discută mute cu propriile amintiri. Își trăiesc nemișcate trecutul și tot ce-și imaginează se derulează pe ecran. Spectatorii privesc și înțeleg, dar el n-are un ecran pe care oamenii să vadă și să înțeleagă ce lung a fost drumul lui pînă la mutarea calului, pînă la remiză.

Este o seară plăcută, blîndă, și pe el îl așteaptă o fată tînără. Ele, fetele astea, par refugii pe un drum lung, chemîndu-te, adăpostindu-te. Iar dacă ai obosit și n-ai unde să te duci, poți rămîne la ele. Mai există și cîte una care te însoțește mai departe, pe drum, te întreabă de unde vii, cum e acolo, tu povestești și ea îți ascultă poveștile. Asta de acum nu-i un refugiu, are să meargă cu tine, are să-ți asculte poveștile despre trecutul tău, iar tu ai să te uiți în urmă și ai să tot povestești.

Astăzi, au hotărît să meargă la cinema. E un film nou, în care eroul șade tot timpul în fotoliu și își retrăiește trecutul. Și care e trecutul nostru ? Cu mii de ani în urmă există un trecut și la fel unul în viitoarele mii de ani.

Este o seară blîndă și pămîntul are aromă de mere coapte în cenușă. În jur, e o liniște ireală și lui i se pare că trăiește în secolul XXI, cînd toate acestea vor părea lucruri luate dintr-o poveste fantastică.

Traversează strada și se afundă printre copacii din părculețul în care copiii scormonesc pămîntul ori se duelează cu bețe.

E obosit, vine de departe și se duce departe. Din cauza asta, nu zăbovește lîngă copii, nu le zîmbește. La colțul străzii, îl așteaptă fata. Au să se ducă la cinema, unde eroul șade tot timpul în fotoliu și își retrăiește viața, iar trecutul se imprimă pe ecran, trece, curge pe ecran. Așa curge și rîul, dar matca rămîne pe loc, se adîncește, se lărgește și trimite pietre dizlocate și bucăți de pămînt în josul apei, spre depărtări necunoscute.

— Mai avem timp, putem să mîncăm înghețată și să stăm de vorbă, spune fata.

— Putem, acceptă el și amîndoi se îndreaptă spre cafeneaua în aer liber.

— Zici că restaurantul „Petit chat“ era în piață ?

— Da, în piață.

— Zici că...

— Era un bazin, acolo.

— Și orchestra cînta uvertura la „Carmen“.

— La „Baiadera“.

— Ciudat.

— Nu-i tocmai ciudat. Erevanul semăna cu o operetă în decoruri învechite.

— Interesant. Zici că hotelul „Europa“...

— Era pe locul hotelului „Armenia“, de acum.

Au găsit împreună felul acesta de a discuta, ca un joc. Cînd unul dintre ei reușește să-l încurce pe celălalt, se bucură.

— Și...

— Avea un balcon.

— Unde...

— Sub balcon, era o ladă de gunoi.

— Deasupra...

— O pisică grasă și un cîine fricos.

— Chiar îți amintești de toate astea ?

— Îmi amintesc tot. Parcă nu s-ar fi schimbat nimic. Pînă astăzi, pisica e tot grasă și cîinele — fricos.

— Interesant. Îți mai amintești...

— De Mișo.

— Care...

— Stătea în parc.

— Și...

— Învîrtea roata norocului.

— Și voi îi dădeați o copeică, dar nu cîștigați nimic.

— Nu cîștigam nimic.

— Mi-ai promis să-mi povestești despre asta. Așadar, începe : primul nebun era...

— Mișo.

— Al doilea...

— Marcos cel păcătos.
— Pe urmă ?
— Fructul pădurii.
— Şi alte fructe — fata rîde veselă şi adaugă : Ai mai promis...
— Să povestesc despre flautistul orb.
Fata îşi lasă mîna pe umărul lui şi spune :
— Cînd vorbim aşa, parcă vorbeşte unul singur. Tu devii eu şi eu devin tu. Aşa e bine, nu ? Fata se întoarce spre masa vecină : De ce se tot uită la noi ?
— Pesemne, îi pune pe gînduri diferenţa de vîrstă.
— Dar asemănarea... ? Ei nu văd că noi putem vorbi de parc-ar vorbi unul singur ?
— Nu văd.
— Şi nu aud.
Fata rîde iarăşi, rîde tare, ca s-o audă cei de la masa vecină, apoi se uită la ceas şi întreabă :
— Ce-ai făcut azi ?
— Am jucat şah.
— Ai cîştigat ?
— Remiză.
— Puteai să cîştigi sau să pierzi ?
— Puteam.
— Şi de ce n-ai cîştigat sau n-ai pierdut ?
Fata a reînceput jocul şi lui i-e greu să explice.
— Dar puteai să cîştigi, nu ?
— Puteam.
— De ce n-ai cîştigat ?
E atîta rugăminte în glasul ei, că se pomeneşte spunînd :

— Data viitoare, am să cîştig.
— Şi dacă ai să pierzi ?
— Dacă pierd, pierd.
— Nu, n-am vrut să spun asta. Dacă pierzi, nu te îngrijora, am să-mpart cu tine necazul.
Toate femeile sînt la fel, gata să compătimească ori să se mîndrească. Le place să-mpartă necazul şi bucuria ca pe... Şi adaugă cu voce tare :
— Ca pe cuvinte.
— Ca pe cuvinte, repetă fata.
Rîd amîndoi, apoi fata se-ntoarce spre masa vecină şi, văzînd că nu sînt priviţi, zice, ridicîndu-se :
— Să mergem, e timpul. Se spune că-i un film interesant. Eroul şade tot timpul în fotoliu, iar amintirile deapănă pe ecran poveşti. E interesant, nu ?
— Interesant.
S-a întunecat, luminile s-au aprins. Merg agale. El e obosit şi nimeni nu ştie ce drum lung a parcurs pînă la remiză, pînă la tihna asta sufletească, pogorîtă din străfundul anilor, ca un amurg. Nimeni nu ştie, absolut nimeni, iar el n-a povestit nimic despre oboseala sa. Înaintea lui, se aşterne un drum nou şi, dacă se uită în urmă, o face ca să-şi ia rămas bun de la trecut, nu pentru că ar rămîne să vieţuiască în el. Acolo, în străfundul anilor, o altă femeie îl caută încă şi crede, pesemne, că el e obosit şi trebuie să se odihnească, să se-ntoarcă, străbătînd înapoi toate drumurile parcurse, lîngă ea. Dar el, cu toate că-i obosit,

merge înainte, iar cînd se uită în urmă, își ia rămas bun de la trecut, de la serile copilăriei, cu aromă de mere coapte, de la vecinii așezați la cină, sub dud, apoi de la mama, de la mama cu ochi luminoși...

— Fii lumină, mamă !

— Ce ? tresare, nedumerită, fata.

— Nimic, mi-am amintit de mama. Așa zicea ea, cînd își amintea de mama ei. Mi-am amintit de mama...

Fata are mamă, e tînără, ea trăiește doar în viitor și nu știe că, în viitor, există nopți, așa cum, în noul născut, există moarte. Nu știe și nu zice nimic, fiindcă se duc la cinema, unde eroul șade în fotoliu și își retrăiește viața.

— Fii lumină, mamă !

— Nu repeta. Nu știu de ce, dar mă-ntristează urarea asta. Și, pe urmă, parc-ai avea două fețe : cu una te uiți înapoi, cu cealaltă — înainte, și asta mă derutează. Să nu mai repeți, da ?

— Fii lumină, mamă !

— Vezi, te-am rugat, dar tu continui ! se supără fata.

Dar el n-o aude. Merge și se gîndește că, înaintea sa, totul e tulbure, încețoșat, iar pe drumurile rămase în urmă, departe, totul strălucește, scăldat în lumină. E lumea lui, doar a lui, și, de aceea, de data asta repetă în gînd : „Fii lumină, mamă !" Repetă și, cu greutate, cu mare greutate, îi zîmbește fetei de lîngă el. Apoi, adulmecă văzduhul și i se pare că pămîntul răspîndește din nou aromă de mere

coapte și că, de pretutindeni, se aud discuțiile vecinilor așezați la cină, sub dud.

— Mi-ai promis că ai să-mi povestești.

— Am promis și am să povestesc.

— Atunci, povestește despre Mîșo.

— Și despre alți nebuni.

— Și despre tine, nu ești și tu nebun, în felul tău — un nebun original ? !

— Toți sînt originali și păcat că ei nu mai există.

— Păcat — repetă fata, cu toate că, fiind foarte tînără, n-a avut nici un fel de pierderi și nu știe ce este părerea de rău.

BĂIEȚELUL ȘI BĂTRÎNUL ȘOFER

În centrul așezării muncitorești, pe o stradă în pantă, se află hotelul și, cum oaspeții sînt rari pe aici, cel care poposește chiar și numai pentru o noapte este amintit vreme îndelungată.

La etajul al doilea, în una dintre camerele libere, locuiesc directoarea hotelului, care nu are soț, și fiul ei, care nu are tată. În hotelul acela am înnoptat eu.

Mi-am dorit mult în viață să călătoresc, să văd țări străine, orașe mari, necunoscute, dar n-am ieșit niciodată din mica noastră Armenie. Oamenii cred că m-am făcut șofer pentru că n-am alte aptitudini. Tare ciudați sînt oamenii, se încăpățînează în părerile lor, încît puțin rămîne să crezi că nu te cunoști nici tu însuți. Or, eu mă cunosc bine, atît de bine, în-

cît mă opresc mereu în fața oglinzii și mă-ntreb : „Pesemne că ești cel mai neinteresant om de pe pămîntul ăsta bătrîn, altfel de ce nu se preocupă nimeni de tine ? Un om hidos, cu buzele groase și răsfrînte, cu ochii mici, îngropați în zbîrcituri, cu nasul mare și strîmb. Zici că visezi din copilărie să călătorești și, pentru asta, te-ai făcut șofer, dar uite că n-ai fost în nici un oraș, n-ai ieșit niciodată din mica ta țară ; și cum poți convinge pe cineva că te-ai făcut șofer din dorul de a călători, de a vedea lumea ? Nu, pur și simplu, ești bărbatul cel mai neinteresant de pe pămîntul ăsta bătrîn și, pe urmă..." De fiecare dată, în punctul ăsta, mă opresc o clipă, fiindcă știu că voi, oamenii, credeți că nu spun tot ce gîndesc despre mine. Vă asigur că greșiți, sînt sincer și bine intenționat, poftim, ascultați ce gîndesc despre mine : „Și, pe urmă, eu sînt un om cu o inimă minunată." Credeți că nu sînt sincer ? Iar greșiți : e numai și numai sinceritate, o sinceritate pură și nimic altceva, altfel, aș fi devenit și eu indiferent ca voi și nu i-aș fi remarcat pe directoare și pe fiul ei, un băiat minunat.

Chiar în prima zi, cînd am oprit mașina în fața hotelului și am coborît, l-am întîlnit în hol. Băiatul a zîmbit și m-a întrebat :

— Nene, vii de departe ?

M-am oprit, nedumerit :

— Cum adică, de departe ?

Băiatul scoase din buzunar o hartă, o întinse pe masă și mi-arătă lumea, care, pe hîrtie, nu e tocmai rotundă.

— De la Londra, de la Paris, de la New York sau de la Moscova ?

Am înțeles, am înțeles imediat și am zis :

— Deocamdată, de la Erevan.

Băiatul se apleca din nou peste hartă și spuse :

— Eu n-am văzut Erevanul.

Chiar atunci, intră mama lui, directoarea hotelului :

— Ce bine, în sfîrșit, avem un client ! S-a făcut o lună de cînd nu vine nimeni și băiatul meu călătorește de unul singur. Dumneavoastră vă place să călătoriți ?

— Pe hartă ? am întrebat eu, zîmbind ironic.

— Chiar și pe hartă, de ce nu ?

„Bineînțeles, de ce nu ?" am fost eu de acord, spunîndu-mi în gînd ceea ce nimeni n-ar spune despre sine : „Ești cel mai neinteresant om de pe pămînt și nu numai cel mai neinteresant, dar și un om cu sufletul gol, altfel ce-ar fi de rîs că cineva călătorește pe hartă ?" Am vrut să-i spun că întrebarea n-a fost ironică, dar, în loc de asta, am zis :

— Chiar și pe hartă îmi place.

Femeia îmi zîmbi și, deodată, am remarcat că e frumoasă, deosebit de frumoasă, iar eu sînt urît, de-a dreptul hidos, și, probabil, tocmai de aceea îmi zîmbește, căci nu cred că pot fi pe placul cuiva, deși nu înțeleg de ce dau femeile atîta importanță fizicului bărbaților.

— Nene, știi că eu am călătorit în toată lumea, am fost în toate orașele și am acolo prieteni ?

— Ştiu, i-am răspuns, amintindu-mi de copilăria mea.

La şcoală, le descriam colegilor ţări şi oraşe despre care citisem ori auzisem, le povesteam, şi ei îmi spuneau :

— Minţi.

Veneam acasă şi plîngeam, hotăram să nu mai povestesc nimic dar, a doua zi, povesteam iarăşi. Ei nu citeau nimic, nu ştiau nimic despre alte ţări şi nu voiau să afle nimic. Dar s-a întîmplat că unul dintre ei a devenit căpitan de cursă lungă, altul — cercetător ştiinţific, al treilea — director, iar eu — şofer, şi, cînd ne întîlnim, ei zîmbesc şi-mi vorbesc pe un ton îngăduitor :

— Ce mai faci, prietene fantezist ? De curînd, ne-am întîlnit cu băieţii şi te-am pomenit.

„M-au pomenit. Bineînţeles, nu mă invită, doar mă pomenesc. Ce pot să am eu comun cu ei ? Unul e director, altul — savant, al treilea — căpitan de cursă lungă.“

— Eu am fost în toate oraşele astea, vorbi iar băiatul, punînd degetul pe cerculeţele albastre şi roşii de pe hartă. Am fost acolo şi mi-am făcut prieteni şi ei mă aşteaptă.

— A citit multe cărţi de călătorie, interveni mama, în timp ce mă înscria în registrul gros, care nu conţinea decît vreo cîteva nume.

— Nu sînteţi căsătorit ? se miră femeia, ridicînd ochii.

O clipă, privirile ni se întîlniră. Am privit-o fix, minunîndu-mă de ochii ei cenuşii, migdalaţi, şi n-am răspuns nimic, am roşit, iar ea,

în loc să se supere, şi-a plecat capul în faţa privirii mele insistente şi asta m-a intrigat şi mai tare. Mi-am zis în gînd : „Ei, poftim, eşti neinteresant, dar poţi fi pe placul unora.“ Ştiam, însă, că nu era adevărat cînd spusesem „unora“, căci fusese prima dată că o femeie îşi plecase ochii în faţa privirii mele fără să se supere, da, prima dată.

— Pesemne, aţi călătorit mult şi din cauza asta nu v-aţi căsătorit, zise deodată băiatul. Toţi călătorii se căsătoresc tîrziu, adăugă el, cu aerul unui om mare.

Nu le-am mai spus că n-am ieşit niciodată dincolo de hotarele micuţei Armenii şi că nu m-am căsătorit fiindcă n-am fost pe placul femeilor. Nu le-am spus, pentru că băiatul credea că sînt un călător încercat, iar mama lui îşi plecase privirea şi nu încerca să se uite la mine.

Seara, am alimentat autobuzul, l-am garat în curte şi am intrat în hotel. Eram singurul client şi aveam la dispoziţie cea mai bună cameră. N-am intrat, însă, în cameră, m-am aşezat într-un fotoliu, în hol, şi am aşteptat, nici eu nu ştiu pe cine, pe băiat ori pe maică-sa. În curte, mama discuta cu o femeie. A venit băiatul şi l-am privit pentru prima oară atent, observînd că are ochi mari, neobişnuit de mari, cenuşii, încît părea că, pe chipul său, nu mai există altceva în afară de ochi. Mă salută, se aşeză lîngă mine şi mă-ntrebă pe neaşteptate :

— Aţi fost în insula Tahiti ?

După o clipă de gîndire, zisei :

— Da' de ce ?

— Nu, nimic, acolo cresc nişte banane grozave.

N-am mîncat niciodată banane, dar încuviinţai, dînd din cap cu vădită plăcere :

— Nişte banane nemaipomenit de dulci !

— Da-n Golful Persic aţi întîlnit pescuitori de perle ?

Am tăcut, reflectînd la ce-aş putea răspunde.

— Nu, n-am întîlnit. Era seară şi pescuitorii de perle plecaseră acasă.

— Bineînţeles, încuviinţă băiatul.

Am citit în ochii lui cenuşii o nouă întrebare, care tocmai se năştea, şi, ca s-o opresc, nu ştiu nici eu cum sau de ce, am început să povestesc, ca un martor ocular, despre ţări unde n-am fost niciodată, despre vînători de lei şi de bivoli sălbatici în Africa, despre suliţele minuscule ale pigmeilor şi despre tauri doborîţi cu suliţele, iar el zîmbi şi zise :

— Acum, nu se mai vînează cu suliţe, se vînează cu puşti.

Am amuţit, iar băiatul scoase, din buzunar, harta roasă, o întinse pe masă şi se aplecă asupra Africii galbene.

— Acum, în Africa, e o căldură insuportabilă. Acolo, pe culmile lui Kilimandjaro, trăiesc turme de antilope.

Băiatul tăcu şi privi Africa, fără să clipească. Mi se păru că văd turme de antilope şi de zebre, cîrduri de struţi alergînd peste întinderile cîmpiilor africane, că aud răgetele leilor, urletele şacalilor şi hienelor. Aplecaţi deasupra hărţii, ne afundam în adîncimile Africii, ne

pierdeam în junglă, mergeam pe potecile elefanţilor, iar în faţa noastră, alergau pigmeii cu suliţele lor minuscule.

— Puteţi să luaţi cina cu noi, restaurantul s-a închis. Am făcut ceai.

Ridicai capul şi o văzui, lîngă noi, pe directoarea hotelului. Ochii ei migdalaţi, cenuşii, zîmbeau blînd, şi privirile noastre se întîlniră din nou. Femeia plecă iarăşi capul. „Ce prost sînt“, vorbii în sinea mea, trăgînd apoi concluzia : „Nu totdeauna oamenii sînt apreciaţi după fizicul lor.“

— Cu plăcere, acceptai eu cu întîrziere.

În timpul cinei, băiatul mă-ntrebă din nou :

— De unde vii, de la New York, de la Londra sau de la Moscova ?

— Deocamdată, de la Erevan.

— Eu n-am văzut Erevanul.

— N-a fost nicăieri, preciză mîhnită mama. În afară de orăşelul nostru, n-a fost nicăieri.

Băiatul îşi privi nemulţumit mama, scoase din buzunar harta şi se pregăti să arate ceva, cînd îl oprii, nu ştiu de ce, şi zisei :

— Doamnă, dacă-i daţi voie, îl iau cu mine, îl duc la oraş şi, poimîine, la înapoiere, îl aduc acasă.

— Toţi spun aşa, dar nici unul n-o face.

— Îl duc, neapărat îl duc, o asigurai eu.

De bucurie, băiatul împături harta, îşi instală lumea în buzunar şi fugi afară.

Dimineaţa, el e cu mine şi ne plimbăm amîndoi prin oraş, ne plimbăm şi eu mă gîndesc că, dacă la înapoiere directoarea hotelului are să zîmbească iarăşi ca atunci şi are să-şi lase

în jos din nou ochii migdalaţi, cenuşii, atunci noi, eu şi băieţelul acesta, o să călătorim mult, mult de tot, o să ne ducem în ţări străine, o să vedem oraşe necunoscute, popoare şi oameni noi, iar apoi o să ne-ntoarcem acasă, unde are să ne aştepte mama băiatului, băiatul are să scoată din buzunar harta şi o să-i povestim mamei despre ţări ciudate, despre Tahiti, despre pescuitorii de perle din Golful Persic, despre antilopele şi leii care trăiesc în Africa. O să povestim, o să visăm, şi ea o să ne facă ceai, un ceai cu aromă dulce, proaspătă.

SOLDATUL LUI ANDRANIC *

Toamna desprinse o frunză galbenă din copac şi, legănînd-o în aer, o aşeză lin pe bancă, alungă o alta spre gardul cimitirului, apoi rupse o frunză verde şi o aruncă pe jos. El se supără pentru frunza aceea verde, se supără şi privi în sus, la plopii care parcă străpungeau cerul.

Aici, la cimitir, făcea de pază de mulţi ani. Dimineaţa, cînd încă nu începeau înmormîntările, se aşeza la umbra plopilor şi cugeta la cele lumeşti. În jur, erau case de locuit, în casele acelea creşteau copii care veneau şi se adunau sub plopi. Se jucau mereu de-a războiul, împărţiţi în cete şi zicîndu-şi că sînt soldaţi.

Soldaţi... Bătrînul îşi aprinse pipa şi îşi aminti de viaţa sa, de anii risipiţi prin străinătate. Avea numai patruzeci de ani, cînd locuia la Marsilia. Acum, nu-şi mai amintea nimic despre Marsilia, în afară de micul atelier de cizmărie şi de cizmarul italian, a cărui lăudăroşenie îl scotea din sărite.

„Zici că eşti soldat de-al lui Andranic ?“ În loc de bună dimineaţa, aşa începea discuţia bătrînul cizmar. „Am mai spus-o.“ Îi răspundea tăios, deşi nu ştia dacă italianul întreba din curiozitate sau cu vreo intenţie : „Şi cine-i Andranic ?“ În loc să explice, să povestească, răspundea cu altă întrebare, supărat şi răutăcios :

— Da' Garibaldi cine era ?

— Garibaldi ? !

Bătrînul nu se supăra, ca el, ci zîmbea satisfăcut, de parcă aşteptase de mult întrebarea, şi, uitînd că se află într-o ţară străină şi că aproape toţi garibaldienii sînt morţi, zicea :

— Comandantul meu, cel care ne-a condus în luptă şi a salvat Italia.

— Iar eu sînt soldat de-al lui Andranic.

— Andranic... Da' cine-l ştie pe Andranic ? !

— Cei care-l ştiu pe Garibaldi !

— Pe Garibaldi îl ştiu toţi.

— Atunci, şi pe Andranic.

— Nu, nu se poate asta !

— Ba se poate !

Şi, ca să nu se certe fără rost ziua întreagă, se ridicau, într-o înţelegere tacită, de pe sca-

* Generalul Andranic (1865—1927) — erou naţional armean, conducător de oşti în războiul de apărare a independenţei naţionale (1915—1920) (N. tr.).

unele lor, își scuturau șorțurile de bucățelele de piele și ieșeau în stradă, să-i întrebe pe trecători — care dintre ei îl știu pe Garibaldi și care pe Andranic.

Acum, își amintea, necăjit, că majoritatea trecătorilor îl știau pe Garibaldi, nu pe Andranic.

După asemenea experiențe, bătrînul garibaldian scotea din cufărul său, în amintirea victoriei, un mic drapel italian și, ca și cum ar fi salutat eliberarea orașului din mîinile dușmanului, îl flutura deasupra capului. El n-avea nici un drapel pe care să-l fluture și nici trecători care să-l cunoască pe Andranic, și inima îi era neagră de supărare. Cînd se întorcea de la lucru, ai săi nu înțelegeau de ce-i în toane proaste și abătut, de ce îi repede pe toți fără motiv și înjură țara care i-a adăpostit.

— Ce fel de țară mai e și asta, unde nimeni nu-l știe pe Andranic și nimeni nu poate deosebi pe armean de celelalte neamuri ? !

— Ce-ți veni, omule ? îi replica soția, care nu se mai gîndea de mult la Andranic și nici la patrie. De ce l-ar ști ?

— Dacă nu vor să-l știe, atunci de ce mai trăim aici ?

— N-ai decît să pleci ! îi sugera, calmă, soția.

— Unde să mă duc ? se aprindea el și mai tare și, pentru că femeia nu știa să-i spună unde, se înfuria din nou : Turcii mi-au distrus țara, unde să mă duc ? Și voi nu mai știți nici de neam, nici de patrie, îi dați pe copii la școli franțuzești, vă justificați că le faceți viața mai ușoară, că le asigurați ziua de mîine. Spune, de ce îi trimiteți pe copii la școli franțuzești ?

Îi păru că întrebarea asta o pusese nu cu zeci de ani în urmă, ci chiar acum, că soția lui trăiește, există. În jur, se jucau copii, care mergeau la școli armenești, și nu era încă vremea înmormîntărilor. Din adîncul anilor, auzi iarăși vocea soției :

— Ce-ți veni, omule ? Copiii noștri nu merg încă la școală, ce tot născocești ?

— Cine-a zis că născocesc ? Copiii lui Torgom nu merg la școală franțuzească ?

— Ei, ce-ți pasă ție de copiii lui Torgom ?

— Numai femeia e de vină. Acum, sîntem aici și copiii armeni merg la școli franțuzești. Tot femeia e de vină că turcii ne-au distrus țara și ne-au măcelărit...

— Destul ! îl oprea, supărată, soția. Trebuia să luptați, să vă împotriviți, cine vă oprea, doar nu voiați s-o facă și pe asta tot femeile ? !

— Eu am luptat, am luptat alături de Andranic, iar cei care n-au luptat și-au plecat urechea la vorbele femeilor, s-au înduioșat de bocetele femeilor, s-au ascuns sub poalele femeilor și au pierit, au pierit...

— Unii au supraviețuit.

— Au supraviețuit ? Vînzîndu-ți patria, renegîndu-ți poporul, umilindu-te, e mai rău să trăiești decît să mori !

— E rău, nu-i rău, ei trăiesc. Copiii lui *monsieur* Georges au terminat școala franțuzească și acum și-au făcut un rost.

— Cine mai e și *monsieur* Georges ăsta, să vedem cine e ?

Și înjurături grele se stivuiau una peste alta.

— Ce, vrei să zici că nu-l cunoşti ? îl lua peste picior nevastă-sa.

— Eu nu cunosc nici un *monsieur* Georges ! Eu îl cunosc pe Ghevorg din Arabchir şi, dacă acum îşi zice Georges, am să-l...

Tocmai cînd îşi amintea de trecut, cineva se opri lîngă el. Tresări, de parcă s-ar fi trezit din somn, şi se uită în sus.

— Bună ziua, taică.

— Bună ziua.

— Spune-mi, te rog, aici e îngropată... ?

Tînărul se aplecă şi-i şopti la ureche numele moartei.

— Nu ştiu, fiule, numele nu-mi spune nimic. Da' cine era ?

— Mi-a fost colegă, o fată tînără, au îngropat-o acum două zile.

— Acum două zile, au fost îngropaţi mulţi, toţi au fost înmormîntaţi lîngă rîpă, du-te acolo, c-ai să găseşti.

— Mulţumesc, taică.

Băiatul îşi ascunsese buchetul sub haină şi se străduia să nu fie văzut că duce flori la mormîntul fetei. Pesemne, era prima dată că intra într-un cimitir.

La vîrsta asta, el fusese unul dintre soldaţii lui Andranic. Turcii îi uciseseră tatăl, mama, fraţii, îi răpiseră surorile. La vîrsta asta, îngropase pe mulţi, dar nu pusese flori pe nici un mormînt. Închise ochii şi i se păru că aude tropote de cai. Călăreţii veneau şi plecau, cîntînd : „Munţii Armeniei — pavăza ta, Andranic..." Cînta şi el împreună cu ei.

Nu coborîse de patru zile de pe cal. Se spunea că turcii năvăliseră într-un sat de armeni şi îi uciseseră pe toţi, iar pe copii îi aruncaseră în fîneţele aprinse.

Cînd au ajuns în satul nimicit, comandantul mergea în faţă. De la fereastra unei case pe jumătate distruse, au tras în el, dar nu l-au atins, n-a păţit nimic. Comandantul nici măcar nu şi-a încetinit mersul, doar s-a uitat spre fereastră şi a ameninţat cu pumnul. După o oră de împotrivire, duşmanul, încercuit, a capitulat. Printre soldaţii turci, se aflau două femei. Andranic a ordonat să fie aduse la el şi le-a vorbit astfel :

— Sînteţi mame, cum se face că aţi luat parte la măcel ?

Femeile aveau feţele acoperite cu feregele şi era greu de ştiut ce simţeau. Unul dintre soldaţi vru să dea jos feregelele, însă Andranic îl opri.

— Sînteţi mame, răspundeţi !

Femeile tăceau şi, lipite una de alta, tremurau.

— Nu vă temeţi, n-o să vi se-ntîmple nimic, numai spuneţi cum se face că n-aţi apărat femeile şi copiii.

Turcoaicele tăceau, şi Andranic s-a văzut nevoit să ordone :

— Duceţi-le şi lăsaţi-le libere !

El era tînăr, s-a apropiat cel dintîi de turcoaice, cînd, deodată, feregeaua uneia dintre ele căzu şi dădu la iveală un turc bătrîn. Celălalt era tot bărbat. Bătrînul mărturisi că s-au îmbrăcat femeieşte fiindcă auziseră că armenii

nu iau prizonieri femeile şi copiii. Andranic zise :

— Bine, dacă ştiţi că nu luăm prizonieri femeile şi copiii, atunci, voi de ce ucideţi femei şi copii fără apărare, spuneţi, cîinilor, de ce ?

Îşi începuse vorba liniştit, dar apoi s-a aprins, a sărit de la locul său şi a strigat :

— Numai pentru că ştiau că noi, armenii, nu luăm prizonieri femeile şi copiii, dar ei ucid copiii în leagăne, duceţi-i să-i împuşcaţi !

Cînd se pregăteau din nou de drum, Andranic spuse :

— Asta tot nu vă dă dreptul să smulgeţi turcoaicelor feregelele, ca să le verificaţi. Iar dacă unii, trăgînd folos din asta, scapă, lăsaţi-i să scape. Pentru un bărbat adevărat, ar fi totuna cu moartea.

Toate astea, se gîndise să le povestească bătrînului garibaldian, dar n-o făcuse, fiindcă era tînăr şi nu-l putea ierta pe italian cînd se lăuda că toţi îl ştiu pe Garibaldi, iar pe Andranic — nimeni. Sărmanul garibaldian, de unde să ştie el că discuţiile acelea îl enervau pe armean şi îl făceau să se piardă cu firea, acasă, unde îşi înjura noua sa ţară şi zicea că femeile sînt vinovate de nenorocirea poporului armean şi de degenerarea care-l aştepta. Să zicem că garibaldianul nici măcar nu voia să afle cîte ceva despre Andranic. El începea întrecerea pur şi simplu ca să-şi afirme prezenţa, ca să confirme, întruna, reputaţia lui Garibaldi. În ţara aceea, şi el era străin, şi ciudat era nu faptul că voia să nu rămînă

uitat, ci că toate acestea le demonstra unui alt străin.

Acum, cînd au trecut mulţi ani şi el însuşi a îmbătrînit, îşi amintea de toate acestea nu cu supărare, ci cu nostalgie şi regret...

...Era dimineaţă, stăteau în atelier şi reparau pantofi, cînd, deodată, garibaldianul deschisese iarăşi discuţia, însă pe cu totul alt ton, mai paşnic decît de obicei :

— Şi cine era Andranic ăsta ?

— Am mai spus-o.

Nu remarcase tonul întrebător al bătrînului ; în ziua aceea, era foarte supărat, întîlnise în biserica armeană pe unul dintre prieteni, de asemenea fost soldat de-al lui Andranic, care-i spusese că toate astea sînt prostii, s-a zis cu patria, nu-i nici o mîndrie să fii armean. El îl contrazisese, că e mare lucru, că e foarte greu, iar prietenul fusese de acord că e foarte greu şi, atunci, el afirmase că preferă să fie fiul unui popor martir, decît să trăiască uşor fără neam, apoi adăugase că, dacă prietenul său are să-şi renege originea armeană, nu-i nimic, străinii tot n-au să-l considere ca fiind de-al lor.

În ziua aceea, era foarte supărat şi i se păruse ciudat reproşul garibaldianului :

— Pentru Dumnezeu, nu mi-ai povestit niciodată cine a fost Andranic !

— Ce să povestesc, de ce să povestesc ?! Nimeni dintre cei de-aici nu-l ştie şi nici nu vrea să-l ştie !

— Sînteţi un popor tare ciudat, voi, armenii : unde întîlniţi un popor lipsit de vlagă,

vă grăbiți să-i dați sîngele vostru. Spune-mi, te rog, cînd v-au măcelărit, a sărit cineva în ajutorul vostru ? Știu, știu, cu vorba s-au găsit destui...

Pe atunci, era tînăr și n-a înțeles că bătrînul garibaldian știa totul despre poporul armean, ba mai mult, cunoștea lucruri pe care mulți dintre armeni nu le știau.

— Nu, nu ne-au ajutat.

— Ce spuneam eu ?! sărise bătrînul, de parcă ar mai fi vorbit și altădată despre asta, apoi se ridicase de pe scaun, își scuturase șorțul de bucățelele de piele și-i făcuse semn cu mîna să iasă în stradă.

De data aceasta, bătrînul nu-i întrebă nimic pe trecători, în schimb el, ca să-i facă pe plac bătrînului, îl opri pe unul dintre oamenii de-afară.

Îl avea și-acum în fața ochilor pe omul acela, care putea să fi fost bulgar sau italian, evreu ori sirian, în nici un caz francez, căci ochii îi erau plini de dorul patriei. Păcat, de o mie de ori păcat, că nu-l întrebase cum îl cheamă !

— Scuzați-mă, *monsieur*, ați auzit de Garibaldi ?

— Bineînțeles.

— Dar de Andranic ? întrebase de data asta bătrînul, și nu din răutate, ci pe un ton, într-un fel, rugător.

Trecătorul întîrziase un moment cu răspunsul, apoi spusese :

— Andranic, cel care-i îngropat la Père-Lachaise ?

— Da, acela ! exclamase, bucuros, bătrînul.

— Desigur.

— Mulțumesc, *monsieur*, spusese, în locul lui, bătrînul, iar trecătorul crezuse, probabil, că armeanul e italian și italianul — armean.

Cînd au intrat înăuntru, pentru prima oară garibaldianul a scos din cufăr micul drapel și i l-a dat lui, pentru ca, de data asta, să-l fluture el și să-l fluture în așa fel, de parcă s-ar afla în patria sa, redobîndită de la cuceritorii străini, în fața munților Sasun.

Locuise vreme îndelungată la Marsilia, iar acum, nu-și amintea mai nimic, în afară de biserica armeană, unde se întîlnea cu armeni, și de micul atelier, de unde, într-o zi, ieșise în stradă împreună cu garibaldianul, întîlnindu-l pe necunoscutul acela ciudat, care știa și de Garibaldi, și de Andranic.

Trăise multă vreme în străinătate și, cînd avea șaizeci de ani, aflase că se poate întoarce în patrie. A fost printre primii care s-au înscris pe listele de repatriați. Era, pentru el, ceva asemănător cu recrutarea. Nu întrebase, vreodată, pe cineva cum se trăiește în patrie, fiindcă patria și părinții nu ți-i alegi. Dacă, la un moment dat, mama ta te găsește și-ți trimite o scrisoare sau așteaptă să te întorci, te interesezi, oare, dacă mama e frumoasă ori urîtă, tînără ori bătrînă ? Mama e mamă și, la cea dintîi chemare a ei, ai să răspunzi. Alții întrebau, se interesau, chiar și dintre cei înscriși. Unul dintre aceștia l-a întrebat din ce partid face parte, iar el a răspuns : „Sînt soldat de-al lui Andranic."

De pe puntea vaporului cu care se înapoia în patrie, l-a văzut pe bătrînul garibaldian fluturînd, întruna, micul drapel italian. Pe vremea aceea, avea peste nouăzeci de ani, ieșise de mult la pensie, dar continua să vină în vizită la atelier și să discute despre Garibaldi și Andranic.

Pesemne că era ultimul garibaldian din lume, nu se putea altfel : pe vremuri, fusese unul dintre cei mai tineri soldați ai lui Garibaldi, iar atunci cînd el pleca din Marsilia, spre patrie, era trecut de nouăzeci de ani. Nu se putea să mai fi trăit altcineva atît. Acum, trebuie să fie de mult mort și, odată cu moartea lui, n-o mai fi rămas nici un garibaldian în lume. Dar, dintre soldații lui Andranic, unii mai există, mai trăiesc și astăzi. Curînd, au să-nceapă înmormîntările și are să-i caute, printre morți, pe soldații lui Andranic. Are să-i întrebe pe cei veniți la cimitir de unde era răposatul, dacă a fost soldat de-al lui Andranic, iar dacă a fost, are să se-nchine și are s-arunce doi pumni de țărînă pe sicriu, unul din partea sa, celălalt — din partea lui Andranic.

Pe cînd se înapoia în patrie, căuta, pe vapor, soldați de-ai lui Andranic. Îi întreba pe toți bărbații în vîrstă și, dacă primea răspuns negativ, se necăjea, i se făcea rușine pentru ei. În prima zi, n-a găsit pe nimeni, dar nu și-a pierdut nădejdea, nu putea să creadă că, pe un vas care merge spre patrie, nu există soldați de-ai lui Andranic. A doua zi, a întîlnit un soldat de-al lui Andranic, mai mic decît el cu cîțiva ani. Rezemat de balustrada vaporului, acesta privea marea. Se apropiase de el și-l întrebase :

— La ce te uiți ?

— Vreau să văd Istanbulul. De acolo, dacă tragi o linie dreaptă, ajungi în țara noastră, uite-așa, o linie dreaptă.

— Mă cunoști pe mine ? l-a întrebat el, adăugînd imediat : Eu sînt Sîmbat.

— Sîmbat, a repetat necunoscutul, Sîmbat, ești cumva de-al lui Andranic ?

— Da, a răspuns el și amîndoi s-au privit o clipă, iar noua cunoștință, ca și cum i-ar fi încredințat un secret foarte important, i-a șoptit abia auzit :

— Pe mine mă cheamă Vardan, Vardan din Sasun.

Și s-au îmbrățișat.

Erau doi soldați din oastea lui Andranic, gata să lupte umăr la umăr, însă nu se dădea nici o luptă, și ei, rezemați de balustrada vaporului, își aminteau de trecut, de război, și povesteau, întrerupîndu-se unul pe celălalt, cum au trăit departe de patrie, în străinătate.

— Eu mă-ntorc singur, n-am nevastă, n-am copii, a zis Vardan. În străinătate, am așteptat să mă-ntorc în patrie, ca să mă căsătoresc.

— Eu sînt căsătorit, acum sînt cu nevasta și copiii, a spus el.

— Să fii soldat de-al lui Andranic și să n-ai copii, să n-ai soldați noi ?! vorbi trist Vardan, de unul singur, fără să se adreseze cuiva.

— Unde ai să locuiești, la cine ? l-a întrebat el.

— Nu știu.

— Vino să stai la mine. O să fim doi soldați de-ai lui Andranic sub același acoperiș.

Și, cu capetele plecate, abia auzit, au cîntat doar pentru ei : „Munții Armeniei — pavăza ta, Andranic..."

Acum, sînt ani de cînd s-a înapoiat în patrie, și e bătrîn, ca garibaldianul acela, care, probabil, nu mai există de mult și odată cu moartea căruia n-a mai rămas nici un garibaldian în lume. Acum, e paznic la cimitir, soarele de toamnă abia îi încălzește mijlocul, și el trage din pipă și-l așteaptă pe Vardan, care vine în fiecare zi, la ora asta, de acasă, și amîndoi îndrumă procesiunile funerare, iar dacă mortul e bătrîn, îi întreabă pe cei veniți la înmormîntare dacă răposatul a fost soldat de-al lui Andranic, și, dacă a fost, fiecare aruncă doi pumni de țărînă pe sicriu, unul din partea sa, celălalt — din partea lui Andranic.

Aici, în patrie, cu ani în urmă, ei au întîlnit un soldat de-al lui Andranic și s-au făcut, astfel, trei. O vreme, își aminteau împreună de luptele din trecut, îndrumau împreună procesiunile funerare ale foștilor soldați ai lui Andranic și se simțeau mai bine în trei, pentru că li se părea că sînt apărați din trei părți. Dar al treilea n-a trăit mult, a murit, și el a rămas din nou cu Vardan. În doi, puteau să stea umăr la umăr, dar... Bătrînul se uită în jur, nu mai era nimeni în afară de copii. Se jucau lîngă poartă, în fiecare zi se jucau astfel pe lîngă poartă, iar el își aprindea pipa și le privea îndelung joaca. Cu cîțiva dintre ei, se împrietenise, le spusese că sînt soldați de-ai lui Andranic, și ei, cu toate că nu știau cine e Andranic, o luaseră de bună și, încălecați pe bețe, se luptau și strigau :

— Noi sîntem soldații lui Andranic...

Vardan întîrzia. El rememorase totul și nu mai avea ce să-și amintească, fiindcă de altceva nu voia să-și mai aducă aminte. Ar fi putut sta de vorbă cu copiii, să-i întrebe de părinți, dar știa tot, nu exista copil pe care să nu-l fi luat la întrebări. Soarele se ascunsese după plopi și umbrele se alungeau, dar Vardan nu venea. Deodată, se gîndi — nu cumva... Nu, nu se putea, soldatul nu lasă singur un alt soldat. Amîndoi, puteau încă să stea umăr la umăr...

Bătrînul se sculă de la locul său, chemă pe unul dintre copii și-i zise :

— Ascultă, soldat al lui Andranic, eu mă duc, am o treabă, dacă vine prietenul meu, spune-i că mă-ntorc imediat.

Băiatul zîmbi, îi plăcea că cei doi bătrîni îi socoteau soldați de-ai lui Andranic.

— Du-te liniștit, am să-i spun, răspunse demn băiatul, ca un soldat către comandantul său, și alergă la prietenii lui.

Mergea bătrînul și, în minte, i se amestecau din nou toate : luptele, Marsilia, bătrînul garibaldian, care trebuie să fi murit de mult, cel de-al treilea prieten, care a rămas atît de puțin cu ei... Acum, erau doi și puteau să stea umăr la umăr...

Vardan întîrzia ; nu întîrziase niciodată, știa că pe bătrîni îi aduc mai devreme la cimitir și îi îngroapă repede. Știa, de asemenea, că, prin-

tre ei, se află soldaţi de-ai lui Andranic, pe care trebuie să-i conducă şi, apoi, să arunce cîte doi pumni de ţărînă pe sicriele lor, unul din partea sa, celălalt — din partea lui Andranic, să stea nemişcat lîngă movila de pămînt şi să regrete că nu se-aude bubuit de tunuri, aşa cum se făcea odinioară, cînd erau îngropaţi cei căzuţi în luptă.

Vardan întîrzia. Bătrînul îşi iuţi paşii. O nelinişte inexplicabilă îl mîna spre casă. Se uită în urmă : la locul său de pază, stătea un băiat. De departe, nu-i deosebea pe copii, dar, cine ştie de ce, era convins că e chiar micul soldat al lui Andranic, cel căruia îi încredinţase misiunea.

Aproape de intersecţie, se arătă primul cortegiu funerar. „Nu, Vardan întîrzie prea mult." Deodată, îşi aminti că, ieri, prietenul său nu se simţise bine, şi zori şi mai tare. Îi păru că n-are cine să stea lîngă el, umăr la umăr, şi se-nfioră, simţi vîntul care venea dinspre cimitir trecînd prin copaci, smulgîndu-le frunzele şi aruncîndu-le la picioarele sale.

ÎN ÎMPREJURIMILE INIMII

„Ştiu, nu mă mai aşteptai. Îţi plac bărcile de agrement sclifosite, lunecînd cu nasurile în vînt, vesele şi fără griji, pe apele tale, îţi place lumina nedătătoare de umbră, or eu sosesc ca un vas oceanic — obosit şi îngreuiat, cu calele pline de ruşine şi mîndrie, de înfrîngeri şi victorii, de grîne şi şobolani. Da, şobolani. Nu te-nfiora, nu te-ngrozi, şobolanii trăiesc în calele vapoarelor, nu în bărci, unde nu găsesc de mîncare..."

...Simţi o durere în regiunea inimii, lăsă jos stiloul şi aşteptă : iar se plimba schija rămasă din timpul războiului.

Durerea coborî, se potoli, şi el observă, deodată, că mîna i se îndreptase singură spre telefon. Îşi privi mîna : venele i se umflaseră ca nişte şerpi albaştri care se luptau pentru viaţă. Zîmbi uşor : „Pînă vine, are să se termine totul". Repetă în gînd : „Are să se termine totul". Şi rîse de el însuşi, ridică receptorul, dar nu formă numărul.

Moartea se îndepărtase. El se gîndi, încurcat, la fata şi la schija care sălăşluiau în inima sa...

De unde a venit fata asta, cum s-a instalat în inima lui veche, unde nu exista un colţişor liber şi unde chiar şi amintirile erau înghesuite, dar totuşi a venit şi s-a instalat ?!

Şi, deodată, se umplu de mîndrie pentru inima sa mică, neobosită, unde n-au murit morţii, n-au pălit culorile de mult stinse şi n-au tăcut vocile amuţite, unde, pînă la urmă, şi-a găsit un locşor fata asta incapabilă de şiretlicuri.

Durerea încetă de tot şi el se ridică şi ieşi. Afară, totul era scăldat într-un abur gălbui, doar pe trotuare, de-a lungul zidurilor, se întindea o panglică neagră de umbră. Păşi pe covorul acela îngust. La cabina telefonică, se opri, vrînd să sune. Moartea era departe, foarte

departe, iar viața — atît de aproape și de ademenitoare, și el telefonă.

— Eu sînt, Ruben. N-am mai continuat povestirea, nu pot să trec de șobolani... mă reține aceeași prostie... mă-ntreb singur — de ce să fac o vină din dragostea pentru bărci și din teama față de șobolani ? Bineînțeles, dacă aș continua așa, n-aș mai scrie nimic, absolut nimic.... Vin, vin imediat.

Hotărî să nu apese pe butonul soneriei pînă își potolește respirația, dar, cînd se deschise ușa, încă mai răsufla din greu.

— Nu-i lucru ușor să urci patru etaje, se justifică el.

— Vasule oceanic, ai uitat vorbele lui Lloyd George : „Vasele noastre de război nu pot urca pe Ararat“, dar tu urci...

Fata rîse și, în semiobscuritatea antreului, rîsul ei sclipi, ca o monedă de aur strălucind în soare.

— Șobolanii, mă-ncurcă șobolanii.

Și Ruben vru s-o îmbrățișeze pe fată.

— Fii atent, e o barcă la debarcader !

Fata rîse din nou. În camera întunecată, cu storurile trase, pe un colț de masă, ședea un tînăr care fuma.

— Faceți cunoștință, zise fata, prietenul meu.

Băiatul se ridică de la locul său.

— Tigran.

— E o barcă de agrement nouă, n-a ieșit încă din debarcader. Povestește-i despre mările îndepărtate, zise fata și rîse iarăși.

Ruben nu știa să se supere, dar nici nu povesti nimic.

— Povestește, insistă fata, e coleg cu mine. Noi n-avem amintiri, avem doar lucruri de făptuit, iar voi știți multe povești. Noi abia ne-am desprins de chei, pe cînd tu cauți acum liniștea portului. În răgazul ăsta scurt, al întîlnirii noastre, vrem să aflăm ce mai e nou pe mări.

Ruben nu știa cum să se comporte. Numai el e vinovat, n-ar fi trebuit să-i citească începutul povestirii, n-ar fi trebuit să-i spună că e în căutarea unui port, n-ar fi trebuit... Dar cum ? Îi plăceau pielea netedă, strălucitoare, a fetei, mijlocul ei subțire, pomeții pronunțați, ochii neastîmpărați și negri ca măslinele, și hotărî să nu se supere.

— Marea e schimbată, eu știu marea de odinioară și am ieșit s-o caut. Data viitoare, marea are să fie din nou schimbată și iarăși n-o să am ce povesti.

— Se spune că ați participat la război, zise tînărul, scuturînd scrumul țigării.

Ruben îl privi : era tînăr, foarte tînăr. La vîrsta asta, oamenii pun demnitate pînă și în gestul scuturării scrumului. I se păru, dintr-o dată, că el însuși e un vas oceanic cu coastele ruginite și cu fundul greoi, neputincios să intre în golf. L-au înconjurat șobolanii și-i propun să-i ducă pe pasageri la mal. El a ridicat pasarela, ca să nu coboare nimeni de pe punte, să nu ajungă nimic la generația tînără.

— Războiul nu-i o întrecere la care să „participi“ ! obiectă Ruben, răstindu-se cu răutate.

— Probabil că nu m-am exprimat cum trebuie, se scuză Tigran.

Asta îl derută și mai tare pe Ruben. Crezuse că băiatul avea să riposteze la admonestarea lui, însă... generația asta nouă parcă se făcea că nu observă reaua-voință a generației vîrstnice, ori, pur și simplu, n-o băga în seamă. Și Ruben se supără și mai tare pe sine.

Astăzi, generațiile se schimbă atît de repede, încît cei de 35 de ani sînt străini față de cei de 25, darămite cei de 45 ! Și, deodată, simți dorința să nu se înstrăineze, să nu se rupă de cei care stăpînesc viața, să nu devină ca majoritatea celor din generația sa, care, în loc să-ncerce să se apropie de tineri, le țin predici moralizatoare, le ironizează gusturile, preferințele, criteriile estetice, socotind noul o modă trecătoare. Întotdeauna s-a întîmplat la fel. Generațiile se înstrăinează fiindcă vîrstnicii cred că ei sînt etalonul, or, în realitate, nu-i așa. Dacă vrei să trăiești o viață activă, etalonul tău trebuie să fie noul, numai noul.

— Am participat la război, zise el, uitînd că, puțin mai înainte, respinsese cu pedanterie cuvîntul „participare".

Tigran nu-i dădu atenție. Aprinse o nouă țigară și rosti calm :

— Sînt chirurg, după cum vedeți — un chirurg tînăr.

— Văd că sînteți tînăr, dar nu știam că sînteți chirurg, spuse el ironic și bucuros că poate să rîdă de băiat.

Tigran nu-i dădu atenție.

— Se spune că aveți, în piept, o schijă rămasă din război și care vă deranjează. De aceea v-am zis că sînt chirurg.

— Și altceva nu se spune... ?

— Bătrîne, de ce te superi ?

Ruben se întoarse spre fată. Ochii ei zîmbeau. Lui Ruben, îi păru din nou că e pe mare, departe de țărm, nemăsurat de departe, și că nu-l așteaptă nimeni. Iar țărmul acesta, spre care se-ndreaptă, îi e străin. „Bătrîn" — repetă în gînd și, dintr-o dată, simți dorința să-i părăsească pe tineri, să se îndepărteze de ei.

— De ce să se supere ?! se miră tînărul, în locul lui Ruben.

Intervenția fusese atît de promptă, că Ruben nici nu putu să se supere cu adevărat.

— Am fost rugat să vă conving — continuă băiatul — să vă operați. Pentru cineva anume, sînteți foarte prețios.

Fata își plecase capul și Ruben nu reuși să-i vadă chipul.

— Tigran, i-am povestit bătrînului despre tine, i-am spus că ești unul dintre cei mai buni medici în chirurgia toracelui.

— Ei, nu-i chiar așa...

— Ba așa e, se ambiționă fata, nu-mi place modestia fără rost.

— Generației noastre i se reproșează lipsa de modestie.

— Și generația veche ne reproșa nouă, zise Ruben. Pesemne, așa se-ntîmplă de fiecare dată cînd se sfîrșește ceva : generației vechi nu-i rămîne decît să critice ori să țină din scurt generația nouă.

— Da, așa e. Mi-ai vorbit despre asta. Ți-amintești, ziceai că generația tînără acapa-

rează puterea, iar cea vîrstnică se străduiește să-și păstreze rolul de cărăuș. Ți-amintești, te necăjeai, pe urmă spuneai că generația veche nu trebuie nici s-o critice și nici s-o țină din scurt pe cea nouă, ci mai bine să se înhame la treabă împreună cu ea.

Fata vorbea cu însuflețire și ochii ei nu mai zîmbeau.

— Așa spuneam, iar acum, sînt de aceeași părere.

— De ce mai cauți liniștea portului, de ce crezi că sîntem bărci de agrement, care se ațin pe lîngă mal ? Ne pregătim să ieșim și noi în larg, iar dacă vrei să ne însoțești, nu trebuie să te-ntorci la țărm.

— Mă supără schija, îngăimă Ruben și se uită la fată.

Ea stătea în fața lui, cu tinerețea sa copleșitoare, și el începu să-și vorbească în gînd : „Și tu, bătrîne, voiai s-o păstrezi cu tine pe țărm, voiai să rămînă inactivă ca tine, să trăiască cu poveștile tale, cînd viața se schimbă în fiecare zi. Ai fi vrut ca, în fiecare seară, să iasă cu tine la plimbare pe strada principală, să rîdă de colegii ei de generație și să se mîndrească cu opiniile generației tale, viața ei să se-mbogățească cu amintirile vieții tale și ea să trăiască nu la fel ca ceilalți, ci așa cum trăiești tu. Bătrîne, tu voiai să-i opui, între ei, pe reprezentanții aceleiași generații. Cu veacuri în urmă, puteai trăi o viață întreagă fără să îmbătrînești, dar acum, în cursul unei vieți, îmbătrînesc împreună cîteva generații, acum e riscant să le opui, una alteia, și trebuie să-nțelegi că, dacă

nu vrei ca viața să se oprească, să se împotmolească, va trebui să le urmezi."

— Mă supără schija, îngăimă din nou Ruben, mîhnit, iar în vocea lui, se deslușea, de data asta, o părere de rău.

— Dacă n-aveți încredere în mine, nu vă operez, rămîn doar să asist la operație, numai să fiți de acord. Am fost rugat să vă conving, pentru cineva anume, sînteți foarte prețios.

Ruben se uită cu coada ochiului la fată. Ea plecase privirea și nu se uita la el.

— Nu știu. Dar e chiar atît de importantă schija din pieptul meu ? A rămas, din timpul războiului, o schijă mult mai primejdioasă, în inima globului pămîntesc, i se spune „războiul rece". E mai importantă operația asta, ar salva toată omenirea.

— Operația asta o facem cu toții. Și tocmai de aceea trebuie să scoatem schija din pieptul dumneavoastră — tînărul vorbea cu o gravitate nepotrivită pentru vîrsta lui.

— Bătrîne, eu te iubesc — interveni, pe neașteptate, fata — și n-am să las ca tu să ai o viață neliniștită și să te chinuiască schija. Tu trebuie să fii cu mine.

Fata se ridică de la locul ei și, apropiindu-se de Ruben, îl luă de gît cu tandrețe. Băiatul întoarse capul spre fereastră, privind pe geam. Afară, umbrele se alungeau, cufundîndu-se în razele aurii ale soarelui.

— Te iubesc, pricepi ? Nici un cuvînt, nici o obiecție, nici un șobolan, nici o schijă nu trebuie să te-mpiedice să ieși din nou în larg. E nevoie de tine, numai tu știi locul schijei, și al

celei din pieptul tău, şi al celei din pieptul globului.

Fata vorbea pe un ton rugător. Ruben îi zîmbi, aşa cum îi zîmbea cînd erau singuri. Apoi, simţi o durere lîngă inimă : era schija, care îşi făcea plimbarea obişnuită în împrejurimile inimii. Vru să spună că îl doare, însă tăcu şi zîmbi. Fata sări în sus, bucuroasă :

— Ascultă, bătrîne — vorbi ea, plimbîndu-se în jurul lui —, trebuie să schimbi începutul povestirii tale, trebuie să-l schimbi neapărat. Tu n-ai fost niciodată un vas oceanic ruginit, eu nu sînt un port, iar prietenii mei nu sînt bărci de agrement. Avem nevoie de tine, trebuie să vii cu noi, pentru că nimeni nu ştie mai bine ca tine unde-i îngropată schija.

— E aici, zise Ruben, arătînd cu degetul spre inima sa.

— Dar schija globului pămîntesc ?

— E în pieptul globului.

Băiatul continua să privească pe geam, la capătul ţigării lui se adunase scrumul nescuturat. Afară, umbrele se alungeau, cufundîndu-se în razele aurii ale soarelui...

METAMORFOZE

Sînt bolnav ; stau culcat în aşa fel, ca să pot privi pe fereastră.

Nu se vede nimic pe fereastră, nici acoperişuri, nici hornuri, numai cerul. Cînd acolo se îngrămădesc nori, mă bucur. Ei se metamorfozează, întruchipînd pînze de corabie, chipuri de oameni, animale sălbatice şi, uneori, nuduri de femei tăifăsuind.

Cele mai triste sînt zilele în care nu se văd nori, ca să le pot găsi asemănări. În astfel de zile, obosesc tot uitîndu-mă la cerul albastru şi încerc, cu închipuirea, să mă metamorfozez eu însumi. Îmi imaginez că sînt de alt neam, căci m-a obosit, de mai bine de patruzeci de ani, dificila îndatorire de a fi armean. Bineînţeles, reuşesc doar aproximativ, pentru că, tot însuşindu-mi alte origini, devin de neam amestecat, mai exact — în mine trăieşte un armean care îl ia la întrebări şi-ncearcă să-l încurce pe cel de neam adoptiv.

Închid ochii şi iată — sînt evreu, mă numesc Haim şi sînt cam fricos, dar nu, niciodată n-am fost fricos, armeanul din mine e cel care crede astfel. Sînt Haim, şi Haim spune : „Voi, desigur, puteţi să nu vă temeţi de ziua de mîine. Voi, armenii, aveţi un viitor, însă noi, evreii, ne temem, întruna, ca nu cumva mîine, dintr-o dată, să se spună iar : ucideţi-i pe evrei, nimiciţi-i !"

Pesemne că-i adevărat, însă armenii n-au fost mai puţin masacraţi, iar dacă nu se tem de ziua de mîine, asta este pentru că sînt iremediabil clarvăzători şi încrezători în viitor.

Dar ce tot spun, doar sînt evreu, nu m-am metamorfozat cu-adevărat ?

Aşadar, astăzi sînt evreu, mă numesc Haim şi, înotînd pe cursul mileniilor, mă întorc înapoi în timp... Fug de robia Egiptului, fug în patrie. În jurul meu, e numai nisip, deşert.

Merg cu o turmă de miei albi și negri, căci sînt păstor. Merg întruna și caut la orizont muntele Sinai.

„Eh, ce mare lucru e să ai vechime ?! Dacă aș fi fost armean, acum la fel m-aș fi întors cu milenii în urmă, aș fi fost păstor și, în loc de muntele lui Moise, aș fi căutat, la orizont, Araratul meu."

Nu, e imposibil, armeanul din mine nu vrea să facă nici o concesie și îl șicanează pe evreu.

Mă decid s-o iau de la început și pun piciorul pe drumul cel vechi dinspre Egipt spre Israel, pe care au trecut strămoșii mei. Merg prin deșert și-mi vorbesc în gînd : „Numele tău este Haim, da, Haim, și ești evreu."

Nisipul încins îmi frige tălpile, dar eu merg, merg întruna. Setea mă ucide, Iehova, dumnezeul acela invidios, îmi trimite încercări după încercări. Dumnezeul acela suspicios pretinde jertfe și eu jupoi un miel alb și unul negru. Nisipul suge sîngele lor, iar pămîntul de sub picioarele mele vorbește : „Bine-ai venit, fiu al Israelului, iată-te în țara ta sfîntă !"

Ierusalim... La porțile templului, văd locuitori din Canaan, iar lîngă izvor, stă Rebecca. Îmi duc mieii la adăpat și o rog pe Rebecca să-mi dea apă de băut.

Dar ce-i asta ? Se tulbură întîmplările toate... Romanii cu sulițele lor scurte năvălesc și-mi cotropesc patria. Înalță corturi în jurul templului, distrug copacii din grădina Ghetsiman.

Apoi, în țara mea, s-a născut Isus, care era tot evreu și avea să fie răstignit sub domnia lui Pilat. Am sperat că, prin răstignire, învățătura lui are să devină un bun al omenirii, toate popoarele s-or umple de bunătate și nimeni n-are să se mai atingă de evrei. Dar oamenii au uitat repede că Isus a fost evreu și îl amintesc mai degrabă pe Iuda, cel care și-a vîndut învățătorul pentru treizeci de arginți. Și îmi spun și mie Iuda. Numele meu este Haim, dar ei îmi spun Iuda și se bucură că au găsit un mijloc să mă chinuiască.

Era oare nevoie de toate acestea, dacă, peste sute de ani, oamenii aveau să recunoască creștinismul și să-l oficializeze ? Oamenii iubesc atît de tare puterea, încît prefac și bunătatea în putere, iar atunci cînd li se spune să nu folosească forța, devin brutali, ca și cum li s-ar fi spus, dimpotrivă, să fie violenți.

Romanii distrug Ierusalimul, iar pe mine mă duc împreună cu poporul meu, ne mînă în lume. Trec veacurile, apare Inchiziția și-i arde pe rug pe vrăjitori, pe savanți și pe evrei. Sînt ars și eu pe rug.

Doctorii îmi spun că am febră, dogoresc, dar ei nu știu că sînt evreu, că ard pe rug și, odată cu mine, mai sînt arși cîțiva vrăjitori și savanți.

Spre apus, în profunzimea cerului, ia naștere un nor, un nor alb, strălucitor ca neaua. Vîntul și soarele îl zdrențuiesc, îl fac bucățele și-l împrăștie pe boltă, așa cum e risipit în lume poporul evreu. Împreună cu el, pribegesc și eu prin lume. În Franța, sînt judecat pentru trădare de patrie, dar mă dezvinovățesc, fiindcă n-am trădat, mai întîi n-am trădat Franța, și, pe urmă, oamenii uită că ea nu e patria mea,

că patria mea a fost înstrăinată cu două mii de ani înaintea mea. În Franța, mă numesc Dreyfus, dar îmi amintesc de căderea Ierusalimului... În Germania, nasc poeți, filozofi, savanți, care gîndesc și scriu în germană, dar îmi amintesc de căderea Ierusalimului... Asta mă ajută să nu uit că sînt evreu. E bine, chiar îmi umple inima de mîndrie, dar nimeni nu-mi spune Haim, Abraham sau altcumva, ci Iuda. Începe războiul mondial, aștept calm să se întîmple ceva și mi-amintesc de căderea Ierusalimului...

Haim tace o clipă, apoi, adresîndu-se armeanului din mine, îl întreabă : „Ți-aduci aminte, ți-am spus încă de la început că evreii se așteaptă totdeauna la ceva rău, ți-aduci aminte ?"

Parc-ar implora un semn ca armeanul cel tăcut și milos să-l întrerupă : „Asta e și anul suferințelor mele. Firește, și eu pot să-mi amintesc de la început tot trecutul, pentru că și eu am vechime și mereu am fost chinuit și prigonit și mereu m-am resemnat, dar asta e cea mai importantă dată din istoria noastră. Atunci ne-au masacrat pe noi, armenii, și, ca și pe voi, evreii, ne-au împrăștiat prin lume, ne-au înstrăinat de patrie, de pămîntul străbun."

Nu-l deranjez pe armeanul din mine, îl las să povestească despre suferințele îndurate de el. Nu vreau să rămînă mai prejos decît evreul, doar se întrec în suferințele lor. Îl ascult tăcut pe armean. Devin din nou evreu și-l ascult pe armean : povestește despre tragedia copiilor și femeilor, a unei mulțimi de oameni morți de sete, pieriți în pustiul Ter-zor. Iarăși mă frig tălpile, iarăși mi se usucă de sete gîtlejul, și

merg, în chip de armean, fără-ncetare, merg prin lume pînă la celălalt război mondial.

Aici, vorbește din nou Haim. Își întoarce privirea plină de spaimă spre nord și vorbește cu voce joasă, ca să aud numai eu. Eu sînt și Haim, și armean, cunosc toate astea și simt, acum, străpungîndu-mă, un junghi ca o sîrmă ghimpată spiralată care-mi încolăcește trupul. Haim povestește despre lagărele de concentrare, despre camerele de gazare, în care erau duși copiii de evrei, după ce erau amăgiți cu jucării.

Îl aud și nu-l aud, mă gîndesc la cele întîmplate cu cîteva zile în urmă.

Pe cînd eram sănătos, băiețelul fratelui meu, care se îmbolnăvise, a zis că a visat o motocicletă, o jucărie mecanică, și și-ar fi dorit-o.

Fratele meu a încercat să-l ducă cu vorba :

— Cînd ai să mai visezi o motocicletă, să pui mîna pe ea și să ne chemi, ca să ți-o cumpărăm.

Spusese așa, sperînd să cîștige timp, iar băiețelul l-a crezut și pe loc a și închis ochii, străduindu-se să adoarmă, ca să viseze motocicleta, s-o prindă și să ne cheme.

A doua zi, am cumpărat motocicleta și, în timp ce dormea, i-am pus-o sub pernă. Cu toate că, în noaptea aceea, nu visase nimic, cînd a găsit jucăria sub pernă, a zis că a visat chiar motocicleta asta și, împreună cu mămica și tăticul, a prins-o și a adus-o acasă.

Nu știu de ce mi-am amintit de toate acestea, iar odată cu amintirea, am auzit de departe, de foarte departe, glasul înecat de plîns al lui

Haim, în vreme ce colinda lagărele de concentrare transformate în muzee și căuta, printre jucăriile copiilor de evrei morți sau uciși, jucăriile copilului său.

Pe stradă, trece o mașină de pompieri și îmi pare că aud tînguieli, că sînt dus și eu spre crematoriu, unde sînt arși de vii evreii.

Doctorii îmi spun că am febră, că am slăbit din cauza stării mele. Ei nu știu că sînt evreu, că acum sînt ars de viu în crematoriu și slăbiciunea asta e fumul meu, care se înalță spre cer. Închid ochii : Haim continuă să povestească, și armeanul din mine îl aude și lăcrimează. Nu-și poate imagina cum poate fi distrus în masă un popor întreg, deși, cu cincizeci de ani în urmă *, turcii au făcut același lucru cu ai lui. A uitat de propria sa durere, nu mai ripostează, nu mai încearcă să cîștige întîietate cu nenorocirea lui și îl aude pe Haim, care spune : „Dar noi sîntem norocoși, da, da, norocoși, fiindcă, pentru întîia oară, ne-am judecat singuri călăul, pe Eichman."

Vorbele lui îl nedumeresc pe armeanul din mine. Veacuri la rînd, ne-am tot certat care e mai nefericit și mai oropsit, iar acum, Haim zice că ei sînt norocoși.

Doctorii spun că trec printr-o stare deprimantă.

Dincolo de fereastră, se îngrămădesc norii. Uitînd că, puțin mai înainte, eram evreu, privesc cu nostalgie norii și încerc să-i asemuiesc

* În anul 1915 (N. tr.).

cu pînze de corabie, cu animale sălbatice și cu femei tăifăsuind.

Norii primăvăratici sînt întunecați, plini de fulgere. Aștept nerăbdător să tune, ca să spun ca răposata maică-mea : „A tunat în cer, s-a mîniat Dumnezeu." Apoi, îi aștept pe fratele meu, cu soția și băiatul lui, să-mi aducă un buchet de ghiocei și să-mi spună :

— Afară, e primăvară. În curînd, ai să te scoli, ai să ieși în stradă, unde parcurile sînt înverzite, iar în cinematografe rulează filme noi, interesante.

Astăzi, cerul e din nou senin, nu sînt nori pe care să-i urmăresc cum se apropie unul de altul, se amestecă, se despart și se retrag, ca niște oameni bosumflați, spre orizont, să moară singuri. Nu sînt nori, și mă gîndesc iarăși la metamorfoza mea.

Îmi închipui că sînt un radioreceptor stricat, în care s-au încurcat toate undele. Stabilesc că gîndurile și amintirile fugare din capul meu sînt unde scurte, iar celelalte — unde medii și lungi. Le repartizez în felul acesta, însă ele se amestecă, se învălmășesc. Încerc să le orînduiesc, să le controlez, dar nu reușesc. Apoi, deodată, găsesc soluția : părăsesc radioreceptorul și devin asirian.

Acum, sînt asirian, mă cheamă Așur, un nume străvechi, foarte răspîndit. Sînt escortat de lei cu coame bogate. O mulțime de sclavi mă transportă, mă protejează, îmi ung trupul cu alifii aromate, iar eu mă simt proaspăt și plin de vigoare.

Doctorii cred că m-am restabilit, dar eu nu-nţeleg : cum m-am îmbolnăvit şi cum m-am însănătoşit ? Ei zic că mă simt bine, dar n-au aflat că, astăzi, sînt asirian şi sclavii m-au îmbăiat şi m-au uns cu alifii aromate.

Asiria, Ninive... În oraşul meu, în patria mea, mă simt ca un stăpîn, cum nu m-am mai simţit de peste două mii de ani în oraşe străine, prin care m-au azvîrlit capriciile destinului. Istoria... S-ar părea că sînt singurul neam, mai exact — singurul lui reprezentant care poate dovedi vremurilor noastre ce lecţii severe dă, popoarelor cotropitoare, istoria.

Armeanul din mine, care a tăcut cît timp asirianul a vorbit despre vremurile lui frămîntate, de lupte şi cuceriri, se trezeşte şi îl întrerupe. Încerc să-l opresc, spunîndu-i : „N-ai dreptul, tu încă nu exişti. Ceva mai înainte, m-am despărţit de tine şi am devenit asirian. Mă cheamă Aşur, înţelegi ? Aşur, nu Haic *."

Dar el îşi vede de-ale lui. Se apropie de Aşur şi, cu un zîmbet ironic, îi şopteşte : „Dacă e nevoie de o mărturie, atunci şi eu pot dovedi în faţa timpului şi a istoriei. Nimeni nu cunoaşte mai bine ca mine povestea măririi şi decăderii neamului tău. Urmele măririi tale se află în templele din munţii mei, unde ai însemnat în piatră cîţi regi ai luat sclavi din Nairi **

---

* Rege legendar armean, considerat întemeietorul statului Haiastan (Armenia, în lb. armeană, de la hai = armean, şi semnificînd „ţara fiilor lui Haic").

** Numele sub care se vorbeşte pentru prima oară în istorie de Armenia, ca stat confederativ compus din regate (sec. XII î.e.n.) (N. tr.).

şi cîţi cai ai dus ca tribut. Am văzut mărirea ta şi, dacă astăzi am uitat, este pentru că n-am nutrit vreodată ură, duşmănie, răzbunare, faţă de duşmanii mei, care au devenit, ca şi mine, popoare purtînd în memorie suferinţe şi pierderi."

Aşur nu-l contrazice pe armean, ştie că acesta e îndreptăţit să se considere un martor al istoriei, să amintească de năvălirile regilor asirieni asupra cetăţii Nairi, de povestea regelui Ara * şi a reginei Semiramida, însă acum, cînd el însuşi nu mai e fiul mîndru al unui imperiu stăpînitor, ci o aşchie părăsită, uitată, fără patrie, dintr-un neam risipit în lume, armeanul este cel care ar trebui să-l înţeleagă şi să-l compătimească.

Aşur spune : „Da, într-o vreme mă făleam, dar mai sînt oare la fel de trufaş, că mi-aminteşti de trecut ?"

„Acum înţeleg tragedia ta, răspunde armeanul, dar prin tine vreau să dovedesc lumii că, subjugînd, stăpînind, asuprind, nici un popor n-a dăinuit în istorie, dimpotrivă, poate a fost cauza pieirii şi dispariţei altor neamuri. Asuprind, asupritorul se asupreşte, de fapt, pe sine şi n-are altă grijă şi preocupare decît să păzească pe ce a pus mîna, iar cel asuprit se gîndeşte la libertate, la redobîndirea celor pierdute. Unul se străduieşte să păstreze noua

---

* Rege legendar armean, supranumit şi „cel frumos", de care se îndrăgostise regina Semiramida a Asiriei ; ucis în războiul declanşat de aceasta împotriva lui, în urma refuzului cererii ei în căsătorie (N. tr.).

situaţie, celălalt — s-o schimbe. Cel care vrea să oprească vremurile în loc cade victimă vremurilor. Într-un cuvînt, popoarele care au suferit devin mai înţelepte. Cine pierde libertatea o înţelege şi o apreciază mai bine."

Armeanul vorbeşte, vorbeşte mult, atît de mult, încît, o clipă, am senzaţia că, de fapt, nu m-am metamorfozat, ci trăiesc cu-adevărat un dialog transpus peste milenii. Aşur mă ascultă în tăcere, mai exact — îl ascultă pe armeanul din mine, şi zice : „Dacă ai spune altcuiva lucrurile astea, nici nu te-ar auzi. Cunosc bine toate astea şi rîd de neamurile care nu le ştiu încă, dar negreşit au să le afle. Ce înseamnă pentru istorie cinci mii de ani ? ! E cît un căscat în timpul deşteptării omenirii."

Doctorii spun că, dacă glumesc şi casc în vreme ce am dureri, e semn bun. Ei nu ştiu că am cinci mii de ani şi, cînd casc, e un căscat al trezirii mele, iar cînd glumesc, de fapt glumeşte asirianul din mine, care ştie cît valorează trufia şi ştie că nimeni n-a trăit încă pe lume fără pierderi şi fără necazuri. El ştie, de asemenea, că, între un cuceritor şi un lustragiu, e o diferenţă foarte mică, să zicem de vreo două mii de ani — cît o jumătate de căscat.

Doctorii spun că am vederea bună. De ce n-aş avea, dacă n-am decît cinci mii de ani ? ! Repet, în gînd, cifra asta şi mă minunez de unul singur că am ales-o ca să dovedesc vechimea şi tinereţea mea. Îl întreb pe Aşur dacă nu se poate stabili o cifră mai mare, însă nu-mi răspunde. „Aşur, îi zic, de ce-ai tăcut ?" Şi Aşur îmi vorbeşte : „N-aveai dreptul să mă

jigneşti, măcar tu n-ar trebui să te bucuri de situaţia mea de-acum, măcar tu ar trebui să-nţelegi tragedia mea !"

Acum înţeleg de ce se simte jignit. Cînd reflectam asupra distanţei dintre un cuceritor şi un lustragiu, a crezut că-l ironizez. În oraşele lumii, trăiesc astăzi atîţia lustragii asirieni !

Eu, mai exact — armeanul din mine, îi spun lui Aşur : „Iartă-mă, n-am vrut să te jignesc. Vezi, am fost mereu curios să ştiu de ce, cînd te întreabă cineva de ce neam eşti, zici că eşti armean." „Şi tu crezi că din mîndrie îmi ascund originea şi mă ruşinez că, dintr-un vechi asirian cuceritor, am ajuns lustragiu ? Greşeşti, şi n-ai nici o scuză. E o poveste mai tristă decît ai bănui. Pur şi simplu, locuitorii marilor oraşe nu mă cunosc şi, cînd le declar că sînt asirian, asta nu le spune nimic. Cu toate că au învăţat la şcoală istoria antică, ei nu ştiu de Asiria şi Ninive, iar dacă totuşi au auzit, se uită la mine miraţi, de parcă n-aş fi om, ci o mumie coborîtă din negura veacurilor. Ei te cunosc pe tine, iar pe mine mă consideră armean, pentru că sîntem apropiaţi şi avem istorii asemănătoare. Dacă şi tu te făleşti, e foarte rău, fiindcă amîndoi avem dreptul să fim martori ai istoriei şi ai timpului, căci însuşirile unui popor nu stau în curăţatul pantofilor, ci în omenie, bunătate şi respect faţă de alte neamuri."

Aşur vorbeşte cu o tristeţe şi o amărăciune abia sesizabile, şi armeanul din mine se simte vinovat : „Iartă-mă, Aşur, n-am spus-o din trufie, ci pentru că alţii mă întreabă cu dispreţ dacă nu sînt lustragiul acela de armean mur-

dar." „Şi tu aminteşte-le istoria ta." „Adică să mă mîndresc, dar nu pot, iar dacă o fac vreodată, înseamnă că am fost jignit. Ştii bine că, dacă aş face din asta o deprindere, m-aş sfîrşi, aş muri."

Aşur şi armeanul nu se mai sfădesc. Au multe de mărturisit lumii, din vremurile istoriei. Zîmbesc, şi zîmbetele lor au parfumul vechimii. Împrieteniţi, pleacă în lumea largă.

Pe cer, înoată împreună doi nori, şi eu îi privesc. Unul dintre ei, zdrenţuit de vînt şi făcut bucăţele, încearcă să se întregească printr-o minune, iar celălalt — cenuşiu şi tare ca granitul, se rostogoleşte pe bolta cerului.

Doctorii spun că simptomele bolii mele sînt neclare, inexplicabile, şi nu pot să definească exact boala, dar eu ştiu că, în mine, asirianul şi armeanul s-au contopit şi de aceea am devenit de neînţeles.

Povara mileniilor îmi coboară pe umeri şi eu închid ochii. Mă cuprinde somnul, sînt obosit. Doctorii spun că somnul e semn de însănătoşire, dar eu nu dorm, ci merg cu Aşur prin Ninive, Tigranachert, Van, Babilon, Artaşat, urmele paşilor noştri străbat veacurile pînă în zilele acestea, şi eu vorbesc cu generozitate : „Aşur, te poţi socoti armean, dacă în chip de asirian ai rămîne pierdut, neştiut, în lume. Ştiu cît e de trist să aparţii unui neam uitat. E cel mai greu lucru din lume să trăieşti fără patrie. Aşur, te poţi socoti armean." Aşur mă aude şi zîmbeşte bucuros. Îi zîmbesc şi eu.

E a treia zi, am febră mare şi temperatura nu-mi scade. Pe cer, sînt nori, dar eu am rămas

cu durerea mea şi cu armeanul din mine. Amîndouă sînt lucruri atît de dificile, încît privesc culcat cerul şi nu pot asemui cu nimic norii.

Doctorii spun că astăzi are să se hotărască starea mea : sau aşa, sau aşa. Vreau să ştiu ce zi e azi, ridic capul şi mă uit la calendar, însă nu văd nimic, de acea îl întreb pe băiatul fratelui meu, care-mi răspunde :

— E 24 aprilie *.

În realitate, nu întreb nimic pe nimeni, iar nepotul meu nu s-a întors încă de la serviciu.

Nu-i nimeni în cameră, dar, în bucătărie, discută cu voce joasă soţia fratelui meu şi o cunoştinţă. Probabil că vorbesc despre boala mea atît de îndelungată, sau poate despre altceva.

Astăzi e 24 aprilie, iar eu nu sînt nici evreu, nici asirian, ci pur şi simplu armean, şi mă chinuiesc în dureri, după ce, cu două zile înainte, fusesem evreu, iar cu o zi în urmă — asirian. Acum, îmi amintesc cum m-am metamorfozat, dar, de fapt, mă transpusesem în Haim şi Aşur, ca să discut cu ei, să le povestesc suferinţele mele şi să-mi statornicesc locul în istorie. Acum, cînd ei nu mai există, cînd am rămas doar cu mine, cui să-i povestesc, cu cine să-mi continui dialogul ? Nu există ceva mai groaznic decît atunci cînd un armean rămîne singur cu sine. El, armeanul, îşi asumă toate păcatele, ia asupra sa nenorocirile întîmplate

* 24 aprilie 1915 — ziua declanşării genocidului în care au fost masacraţi, de către turci, un milion şi jumătate de armeni (N. tr.).

şi se autoflagelează. Orice armean, cînd se comportă astfel, renunţă la originea sa şi se prezintă ca fiu al unui alt neam.

Încerc, acum, să fac la fel, îmi aleg un neam acuzator, şi nu unul acuzat, însă nu reuşesc. Mi-aş putea alege un alt popor martir şi aş reuşi, dar vreau să judec, să învinuiesc, şi nu să...

Astăzi e 24 aprilie, iar eu rămîn armean, oricît ar fi de dificil, rămîn armean.

Se zice că, afară, copacii au înflorit, însă din patul meu nu-i văd. Dacă m-aş înălţa în capul oaselor, i-aş vedea în mod sigur, căci, de la fereastra mea, se zăresc parcurile din Nork. Mă hotărăsc să mă ridic : mă sprijin în mîini, de marginile patului, şi acum văd copacii înfloriţi, văd Norkul, care seamănă cu un umăr al oraşului, ridicat a mirare. Mă scol cu grijă, îmi caut papucii şi mă duc, în cămaşă, la fereastra din spatele meu. De acolo, se vede Araratul, de care mi-era tare dor.

Mă apropii, mă opresc în faţa ferestrei şi, nu ştiu de ce, probabil pentru că sînt bolnav şi simt nevoie de afecţiune, Araratul vine spre mine şi se apropie atît de mult, încît am senzaţia că, dacă aş întinde mîna, aş putea lua un pumn de zăpadă de pe creştetul lui, uite aşa, un pumn de zăpadă îngheţată, şi întind mîna...

Se deschide uşa, intră cineva, şi atunci, plec de la fereastră, încet, cu grijă să nu fac zgomot, şi mă culc înapoi în pat. Nu vreau să ştie ai mei că m-am sculat, m-am dus la fereastră şi am privit Norkul şi Araratul. Nu vreau să ştie nici că am luat un pumn de zăpadă curată,

îngheţată, de pe vîrful muntelui, şi mi-am frecat cu ea obrazul încins de febră. Nu, nu vreau. Dar fratele meu înţelege, nu ştiu cum, pesemne că ochii îmi sînt zîmbitori şi faţa mi-e plină de prospeţime. Se uită la mine şi zice :

— Nu cumva te-ai apropiat de fereastră ?

Zîmbesc şi tăgăduiesc dînd din cap, apoi strîng tare pumnul, ca să nu vadă zăpada luată de pe creştetul Araratului, iar zăpada se topeşte încet şi mi se scurge printre degete, umezind aşternutul.

E seară. Doctorii, strînşi în jurul meu, spun că transpiraţia e semn bun, şi atunci, febra parcă începe să şi scadă. Îi aud şi-mi zic în gînd : „Ei nu ştiu, şi nimeni altcineva nu ştie, că, puţin mai înainte, am luat de pe creştetul Araratului un pumn de zăpadă, cu care mi-am frecat faţa şi apoi am ascuns restul sub plapumă. Aşa se face că mi s-au udat pijamaua şi aşternutul şi mi-a scăzut temperatura."

Închid ochii şi imaginea Araratului se apropie încet de mine, atît de aproape, că pot să mai iau de pe pisc un pumn de zăpadă şi s-o presar peste grădinile din cele patru zări. Fulgii nu se topesc, ci, transformaţi în petale, se lasă pe crengile copacilor, iar eu mă simt împrospătat şi viguros ca un plugar care s-a spălat cu zăpadă. De departe, de foarte departe, aud :

— Doarme.

— E bine că doarme, se-nsănătoşeşte.

— E armean, rezistă la orice, glumeşte careva, şi eu încerc să-mi explic ce s-a întîmplat, de pot rezista la orice.

CUPRINS

Lector: OLGA JORA
Tehnoredactor: NICOLAE ȘERBĂNESCU

Tiraj: 10.130 exemplare broșate. Bun de tipar: 25.04.1978.
Coli tipar: 7.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1787 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

AVENTURA

SCORPIONUL

EDITURA "ION CREANGĂ"

COLECȚIA SFINX

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă